

รายงานการวิจัย

บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ

THE ROLE OF THE MONKS IN PROMOTING THE BUDDHIST CULTURAL TOURISM

พระครูศิริโสธรคณารักษ์

จำรัส บุดดาพงษ์

นิคม ปาทะวงศ์

วิพจน์ วันคำ

เอกพงศ์ พัฒนากุล

รายงานการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก

สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ประจำปีงบประมาณ 2567

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

รายงานการวิจัย

บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ

THE ROLE OF THE MONKS IN PROMOTING THE BUDDHIST CULTURAL TOURISM

พระครูศิริโสธรคณารักษ์

จำรัส บุดดาพงษ์

นิคม ปาทะวงศ์

วิพจน์ วันคำ

เอกพงศ์ พัฒนากุล

รายงานการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก

สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ประจำปีงบประมาณ 2567

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ 2) ศึกษาแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ และ 3) วิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธในพื้นที่จังหวัดยโสธร ดำเนินการวิจัยโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) ในส่วนของการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 225 ราย ประกอบด้วยพระสังฆาธิการ พระภิกษุสามเณร และประชาชนในพื้นที่ 9 อำเภอของจังหวัดยโสธร เครื่องมือที่ใช้คือแบบสอบถามที่มีค่าความเชื่อมั่นและตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติพื้นฐาน ได้แก่ การแจกแจงความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย (X-Bar) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)

ผลการวิจัยพบว่า:

1. **ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม:** ส่วนใหญ่เป็น **พระภิกษุสงฆ์ จำนวน 202 ราย คิดเป็นร้อยละ 89.78** และเป็นคฤหัสถ์/ประชาชนทั่วไป จำนวน 23 ราย คิดเป็นร้อยละ 10.22 โดยในกลุ่มพระสงฆ์ส่วนใหญ่เป็นพระภิกษุสังกัด **มหานิกาย**
2. **ระดับความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสงฆ์:** ในภาพรวมบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธในจังหวัดยโสธรอยู่ในระดับ **มาก (X-Bar = 4.35, S.D. = 0.64)** เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่าบทบาทที่โดดเด่นที่สุดเรียงตามลำดับค่าเฉลี่ย ดังนี้

2.1 **อันดับที่ 1 ด้านการมีส่วนร่วม (Participation):** อยู่ในระดับ **มาก (X-Bar = 4.45, S.D. = 0.58)** โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมประเพณีเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว (X-Bar = 4.52, S.D. = 0.52) ซึ่งอยู่ในระดับ **มากที่สุด**

2.2 **อันดับที่ 2 ด้านการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social Interaction):** อยู่ในระดับ **มาก (X-Bar = 4.38, S.D. = 0.62)** โดยมีความเด่นชัดในการสร้างเครือข่ายบูรณาการแบบ "บวร" (บ้าน วัด ราชการ) เพื่อเศรษฐกิจชุมชน (X-Bar = 4.48, S.D. = 0.55)

2.3 **อันดับที่ 3 ด้านการเป็นผู้นำ (Leadership):** อยู่ในระดับ **มาก (X-Bar = 4.32, S.D. = 0.68)** โดยเฉพาะบทบาทการเป็นผู้นำจัดกิจกรรมประเพณีร่วมกับภาครัฐ (X-Bar = 4.41, S.D. = 0.68)

2.4 **อันดับที่ 4 ด้านแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ (Concept):** อยู่ในระดับ **มาก (X-Bar = 4.25, S.D. = 0.72)** โดยให้ความสำคัญกับการปรับปรุงภูมิทัศน์ภายในวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว (X-Bar = 4.40, S.D. = 0.62)

3. **การวิเคราะห์ความต้องการจำเป็น (Need Assessment):** แม้บทบาทโดยรวมจะอยู่ในระดับมาก แต่พระสงฆ์มีความต้องการจำเป็นเร่งด่วนในการพัฒนาทักษะด้านการเป็นวิทยากรบรรยายธรรม

สำหรับการท่องเที่ยว (X-Bar = 4.15) และการสนับสนุนทุนวิชาชีพด้านการท่องเที่ยวในชุมชน (X-Bar = 4.12) ซึ่งเป็นข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด เพื่อรองรับการท่องเที่ยววิถีใหม่ (New Normal) ตามหมุดหมายที่ 2 ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13

คำสำคัญ: 1.บทบาทของพระสงฆ์ 2.การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 3.การท่องเที่ยวแนวพุทธ 4.จังหวัดยโสธร

ABSTRACT

The objectives of this research were: 1) to study the roles of monks; 2) to explore the concepts of Buddhist cultural tourism; and 3) to analyze the roles of monks in promoting Buddhist cultural tourism in Yasothon province. This study employed a mixed-methods research design. Quantitative data were collected from a sample of 225 participants, including ecclesiastical officials, monks, novices, and local residents across nine districts of Yasothon. Data were analyzed using descriptive statistics, including frequency, percentage, mean (X-Bar), and standard deviation (S.D.).

The research findings were as follows:

1. **General Information:** The majority of the respondents were monks (89.78%), while laypeople accounted for 10.22%. Among the monastic group, most belonged to the Mahanikaya sect.
2. **Roles of Monks:** The overall role of monks in promoting Buddhist cultural tourism in Yasothon was found to be at a **"High" level (X-Bar = 4.35, S.D. = 0.64)**. When categorized by specific aspects, the findings were ranked as follows:

2.1 **Participation:** Ranked first at a **"High" level (X-Bar = 4.45, S.D. = 0.58)**, with the most prominent role being participation in traditional religious activities to promote tourism (X-Bar = 4.52, S.D. = 0.52), which was at the **"Highest"** level.

2.2 **Social Interaction:** Ranked second at a **"High"** level **(X-Bar = 4.38, S.D. = 0.62)**, specifically in building integrated networks between "Home, Temple, and Government" (Baworn) to support the community's basic economy (X-Bar = 4.48, S.D. = 0.55).

2.3 **Leadership:** Ranked third at a **"High"** level **(X-Bar = 4.32, S.D. = 0.68)**, particularly in leading religious tradition activities integrated with government agencies (X-Bar = 4.41, S.D. = 0.68).

2.4 **Buddhist Cultural Tourism Concepts:** Ranked fourth at a **"High"** level **(X-Bar = 4.25, S.D. = 0.72)**, with an emphasis on improving temple landscapes to align with community tourist attractions (X-Bar = 4.40, S.D. = 0.62).

3. **Need Assessment:** Although the overall performance was high, the analysis indicated an urgent need for development in speaker/lecturer skills for Buddhist tourism (X-Bar = 4.15) and vocational scholarship support for tourism-related careers in the community (X-Bar = 4.12), which received the lowest mean scores. These areas are essential for adapting to "New Normal" tourism trends under the 13th National Economic and Social Development Plan.

Keywords: 1. Role of Monks 2. Cultural Tourism 3. Buddhist Tourism 4. Yasothon

กิตติกรรมประกาศ

รายงานการวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ” THE ROLE OF THE MONKS IN PROMOTING THE BUDDHIST CULTURAL TOURISM ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี คณะผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณและขอบคุณ สถาบันวิจัยวชิรญาณสังวร ที่ได้พิจารณาอนุมัติทุนอุดหนุนการวิจัย ประจำปีงบประมาณ 2567

คณะผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณและขอบคุณ ผู้เข้าร่วมตอบแบบสัมภาษณ์ทุกท่าน ประกอบด้วย พระเถรานุเถระ ทั้ง 9 อำเภอ จำนวน 10 รูป ที่ได้สละเวลาอันมีค่าในการให้สัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลและมุมมองที่สำคัญ ตลอดจนทุกท่านที่ร่วมตอบแบบสอบถาม คำแนะนำและข้อเสนอแนะของทุกท่านมีส่วนสำคัญยิ่งในการทำให้งานวิจัยชิ้นนี้เสร็จสมบูรณ์ด้วยดี

ขอขอบคุณ คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ ที่ได้พิจารณารับรองจริยธรรมการทำวิจัยในคน (เลขที่ HECPRU 69-2-043) สำหรับโครงการวิจัยนี้

ท้ายที่สุดนี้ คณะผู้วิจัยขอมอบคุณค่าและประโยชน์อันพึงมีจากงานวิจัยฉบับนี้เป็นเครื่องบูชาคุณพระรัตนตรัย บิดา มารดา บูรพาจารย์ ตลอดจนผู้มีพระคุณทุกท่าน และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าองค์ความรู้จากการวิจัยครั้งนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อไปกับหน่วยงาน องค์กรหรือผู้ใดก็ตามไม่มากก็น้อย จึงขอขอบคุณและมอบความดีจากงานชิ้นนี้แด่ทุกท่านที่เกี่ยวข้องมา ณ ที่นี้อีกครั้ง หากมีข้อผิดพลาดประการใด คณะผู้วิจัยขอน้อมรับไว้แต่เพียงผู้เดียว

คณะผู้วิจัย

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	**ก**
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	**ค**
กิตติกรรมประกาศ	**จ**
สารบัญ	**ฉ**
บทที่ 1 บทนำ	**1**
1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหาวิจัย	1
1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย	2
1.3 นิยามศัพท์	2
1.4 สมมติฐานการวิจัย	3
1.5 ตัวแปรที่ศึกษา	3
1.6 ขอบเขตการวิจัย	3
1.7 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	4
1.8 หน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้	4
บทที่ 2 แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	**5**
2.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท	5
2.2 แนวคิดและทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่	10
2.3 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับพระสงฆ์	13
2.4 แนวคิดและทฤษฎีหน้าที่ของพระสงฆ์	18
2.5 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	29
2.6 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธ	33
2.7 บริบทของจังหวัดยโสธร	36
2.8 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	39
2.9 สรุปกรอบแนวความคิด	44

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	**45**
3.1 ประชากรที่ศึกษาและกลุ่มตัวอย่าง	45
3.2 เทคนิคและวิธีการเลือกตัวอย่าง	46
3.3 ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย	46
3.4 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	46
3.5 วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล	47
3.6 การวิเคราะห์ข้อมูลและประมวลผล	48
3.7 ระยะเวลาในการทำวิจัย	49
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	**50**
4.1 ส่วนที่ 1: ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม	50
4.2 ส่วนที่ 2: ระดับความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยว	51
4.3 ผลการวิเคราะห์รายข้อทั้ง 20 ข้อ แบ่งตามรายด้าน 4 ด้าน	51
4.4 วิเคราะห์ข้อมูลความต้องการจำเป็น	55
4.5 สรุปผลการสัมภาษณ์เชิงลึก	58
บทที่ 5 สรุปอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	**60**
5.1 สรุปผลการวิจัย	60
5.2 อภิปรายผลการวิจัย	61
5.3 ข้อเสนอแนะ	62
บรรณานุกรม	**64**
ภาคผนวก	**72**
ภาคผนวก ก เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	73
ภาคผนวก ข หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลงานวิจัย	78
ภาคผนวก ค เอกสารรับรองผลการพิจารณาจริยธรรมการทำวิจัยในคน	89
ภาคผนวก ง ภาพดำเนินการวิจัย	95
ประวัตินักวิจัย	**101**

บทที่ 1
บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหาวิจัย

การดำรงชีพในปัจจุบันของประชาชนคนไทยรวมทั้งคนทั้งหลายทั่วโลก ในห้วงระยะเวลาตั้งแต่การระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ปีพ.ศ. 2562 เป็นต้นมา ล้วนได้รับผลกระทบ และส่งผลให้มีการปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตใหม่ที่เรียกว่านิวนอร์มอล (New normal) พร้อมกันนั้นได้ส่งผลกระทบในด้านสังคมเศรษฐกิจแก่ประเทศต่างๆ ซึ่งหนึ่งในจำนวนนั้นคือประเทศไทย

จากการประมวลผลการพัฒนาประเทศภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 และปรับเปลี่ยนพัฒนามาเป็นฉบับที่13 ยังคงมีการประเมินผลกระทบจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 ที่นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงฉากทัศน์ของการพัฒนาทั่วโลกไปอย่างสิ้นเชิงและส่งผลกระทบต่อประเทศไทยหลายมิติ(แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบสาม, 2565) โดยจังหวัดยโสธร เป็นพื้นแห่งหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสดังกล่าว

ในรายงานสถานการณ์ด้านการท่องเที่ยวของจังหวัดยโสธร ในจำนวนนักท่องเที่ยวและรายได้จากสำนักงานสถิติจังหวัดยโสธรมีการลดลงจำนวนมาก (- 61 เปอร์เซ็นต์) การปรับตัวการใช้ชีวิตวิถีใหม่ (New Normal) จึงเป็นเรื่องที่ประชาชนคนไทยรวมทั้งชาวจังหวัดยโสธรต้องเผชิญ นอกจากนี้การขับเคลื่อนด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวจะต้องปรับและหากลยุทธ์และแนวทางใหม่ที่รองรับกับสถานการณ์โรคระบาดดังกล่าว เช่น การส่งเสริมกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ด้านการท่องเที่ยวเพื่อสร้างความหลากหลายให้ดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยวควบคู่ไปกับการพัฒนาส่งเสริมตามแนวทางเดิมไว้ด้วย คือในเรื่องของการพัฒนาและยกระดับแหล่งท่องเที่ยวและโครงสร้างพื้นฐานที่เชื่อมไปสู่แหล่งท่องเที่ยวให้ได้มาตรฐาน(แผนพัฒนาจังหวัดยโสธร, 2566)

โดยมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในฐานะสถาบันอุดมศึกษา กลุ่มที่ 4 กลุ่มพัฒนาปัญญาและคุณธรรมด้วยหลักศาสนา และร่วมพัฒนาพลเมืองโลกด้วยการผสานแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาที่มั่นคงให้ดำรงอยู่ในฐานะโครงสร้างพื้นฐานทางปัญญาของมนุษย์ในอนาคต ได้มีพันธกิจ ด้านการศึกษา วิจัย ส่งเสริมและให้บริการวิชาการทางพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ รวมทั้งการทำนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรมผ่านวิถีแห่งการพัฒนา วิถีที่ 5 คือปฏิรูป ได้แก่การพลิก เปลี่ยน ปรับ รับ การเปลี่ยนแปลง เป็นการพัฒนาองค์กรแบบก้าวกระโดดในทุกองคาพยพ เป็นองค์กรอนาคตแห่งความรู้และภูมิปัญญาที่ร่วมพัฒนาอนาคตสังคมไทยและสังคมโลก (แผนปฏิบัติราชการประจำปี มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย,(2567) ได้ตระถึงปัญหาทางสังคมและเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน จึงได้นำหลักแนวคิดการวิจัยที่นำโดยปรัชญาที่ว่า

“ความเป็นเลิศทางวิชาการตามแนวพระพุทธศาสนา” ตามปรัชญาของมหาวิทยาลัยมาประยุกต์ใช้เพื่อสร้างและส่งเสริมพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงผ่านบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ อันได้แก่ทางศาสนสถาน ศาสนบุคคล ศาสนพิธี รวมถึงศิลปวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ทางด้านพระพุทธศาสนา ซึ่งได้สอดคล้องกับหมุดหมายการพัฒนาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบสาม หมุดหมายที่ 2 อันได้แก่ให้ประเทศไทยเป็นจุดหมายของ “การท่องเที่ยวเน้นคุณภาพและความยั้งยืน” ผ่านกลยุทธ์ย่อยที่ 2.3 คือสนับสนุนการท่องเที่ยวโดยชุมชนและการท่องเที่ยวในเมืองรอง โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาบนฐานความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรม ส่งเสริมแนวคิดการสร้างรายได้จากการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม สร้างองค์ความรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบสาม, 2565)

ดังนั้น จากประเด็นปัญหาที่ได้กล่าวมาแล้ว คณะผู้วิจัยได้เล็งเห็นปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งได้ส่งผลกระทบทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม จึงต้องการวิจัยเพื่อส่งเสริมและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดยโสธร โดยมีแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงพุทธและอื่นๆ อยู่มาก หากนำมาวิจัยวิเคราะห์ สังเคราะห์เพื่อให้ได้ผลการวิจัยที่เป็นองค์ความรู้ใหม่ จะสามารถส่งเสริมหรือพัฒนาให้เกิดคุณค่าทางด้านเศรษฐกิจแก่จังหวัดยโสธรและประเทศชาติในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ อีกทั้งเป็นการส่งเสริมการสร้างรายได้ให้เกิดขึ้นแก่ประชาชนในท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์

1.2.2 เพื่อศึกษาแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ

1.2.3 เพื่อวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ

1.3 นิยามศัพท์

1.3.1 บทบาท หมายถึง การเป็นผู้นำ การมีส่วนร่วม ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมพุทธ

1.3.2 พระสงฆ์ หมายถึง พระภิกษุในพระพุทธศาสนาทั้งนิกายธรรมยุติและมหานิกาย ในจังหวัดยโสธร

1.3.3 ส่งเสริม หมายถึง การให้การสนับสนุน การให้ความร่วมมือกับหน่วยงานหรือองค์ที่ดำเนินการด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมพุทธ การจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมพุทธและการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวเพื่อให้เป็นที่รู้จักแพร่หลาย

1.3.4 การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมพุทธ หมายถึง สถานที่หรือแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมพุทธ รวมถึงการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย ศาสนสถาน ศาสนบุคคล ศาสนพิธี และศิลปวัฒนธรรมประเพณี จาก 9 อำเภอในจังหวัดยโสธร

1.4 สมมติฐานการวิจัย

บทบาทของพระสงฆ์กับการช่วยส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ มีแนวโน้มอยู่ในระดับมาก

1.5 ตัวแปรที่ศึกษา

1.5.1 ตัวแปรอิสระ ได้แก่ 1) พระสงฆ์ 2) สามเณร 3) ชาวบ้านในชุมชนรอบวัด 4) ผู้นำชาวบ้าน และ 5) นักท่องเที่ยวหรือประชาชนทั่วไป

1.5.2 ตัวแปรตาม ได้แก่ 1) องค์ความรู้ด้านบทบาทของพระสงฆ์ 2) ความน่าจะเป็นของการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ และ3) แนวทางของการมีส่วนร่วม

1.6 ขอบเขตการวิจัย

1.6.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำแนวคิดของปีเตอร์เซนและโพลวแมน (Elmore Peterson, Edward Grosvenor Plowman, 1989) เป็นกรอบแนวคิดตัวชี้วัดความสำเร็จของงาน ประกอบด้วย

1) ด้านคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมพุทธ ได้แก่

(1) ศาสนสถาน

(2) ศาสนบุคคล

(3) ศาสนพิธี

(4) ศิลปวัฒนธรรมประเพณี จาก 9 อำเภอในจังหวัดยโสธร

2) ด้านปริมาณของการส่งเสริมการท่องเที่ยว ได้แก่ ศาสนสถาน ศาสนบุคคล ศาสนพิธีและศิลปวัฒนธรรมประเพณีจาก 9 อำเภอ

3) ด้านความสำเร็จของบทบาทการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมพุทธ

4) ด้านสัมพันธภาพกับบุคคลและชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธของพระสงฆ์

1.6.2 ขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมาย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดกลุ่มเป้าหมายเป็นพระภิกษุ สามเณร ชาวบ้าน ผู้นำชุมชนและนักท่องเที่ยวหรือประชาชนทั่วไป

1.6.3 ขอบเขตด้านพื้นที่

จังหวัดยโสธร

1.6.4 ขอบเขตด้านระยะเวลา

ปีการศึกษา 2568 (1 ปี ตั้งแต่วันทำสัญญา)

1.7 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1.7.1 เข้าใจบทบาทของพระสงฆ์ตามแนวทางของพระธรรมวินัย

1.7.2 เข้าใจบทบาทของพระสงฆ์ตามพันธกิจ

1.7.3 ได้สร้างแนวทางแนวคิดบทบาทของพระสงฆ์ในด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมพุทธ

1.7.4 ได้นำหลักการไปส่งเสริมนโยบายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ

1.7.5 นำไปเป็นแนวทางในการเรียนการสอนวิชาวัฒนธรรมกับการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา

1.8 หน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้

1.8.1 สถาบันวิจัยวชิรญาณสังวร (เจ้าของแหล่งทุน) ใช้ประโยชน์ด้านกรอบภาระงาน เช่น การสนับสนุนการวิจัย การจัดการความรู้ (KM) และการตีพิมพ์ผลงานทางวิชาการ เป็นต้น

1.8.2 คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ทุกวิทยาเขต/วิทยาลัย ที่เปิดสอนรายวิชาวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา ของสาขาวิชาปรัชญา ศาสนาและวัฒนธรรม หลักสูตรปรับปรุง 2567

1.8.3 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร ในการตีพิมพ์เผยแพร่และเป็นข้อมูลรองรับการประเมินการประกันคุณภาพทางการศึกษา

1.8.4 วัดและศาสนสถานในจังหวัดยโสธร และจังหวัดอื่นๆ

1.8.5 หน่วยงานรัฐ เอกชนและชุมชนทั่วไป นำไปเป็นข้อมูลในการส่งเสริมการท่องเที่ยว

บทที่ 2
แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยนี้ เป็นการศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ โดยมุ่งศึกษาการส่งเสริมการท่องเที่ยวในท้องถิ่นกับบทบาทของพระสงฆ์ของพระพุทธศาสนา ซึ่งสถาบันสงฆ์มีฐานะเป็นหนึ่งในสถาบันของสังคมและอยู่บนฐานของโครงสร้างที่มีส่วนร่วมและรับผิดชอบต่อสังคมด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ในบทบาทของพระสงฆ์ยังสามารถช่วยเหลือและแก้ปัญหาในสังคมได้ ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

2.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท
2.2 แนวคิดและทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่
2.3 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับพระสงฆ์
2.4 แนวคิดและทฤษฎีหน้าที่ของพระสงฆ์
2.5 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
2.6 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธ
2.7 บริบทของจังหวัดยโสธร
2.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2.9 สรุปกรอบแนวความคิด

2.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท

2.1.1 ความหมายของบทบาท

บทบาท ตามความหมายที่บัญญัติไว้ใน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายไว้ว่า การทำหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครู(ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) และในพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย ได้นิยามความหมายของบทบาทไว้ว่า เป็นพฤติกรรมที่สังคมกำหนดและคาดหมายให้บุคคลกระทำตามสถานภาพของบุคคลนั้น(ราชบัณฑิตยสถาน, 2549)

Turner นักสังคมวิทยา นิยามความหมายของบทบาทไว้ว่า “บทบาท คือ พฤติกรรม ของบุคคลในตำแหน่งตามสถานภาพ เช่นเดียวกับการที่บุคคลคำนึงถึงบุคคลอื่น และขอบเขตของ บทบาทจะขึ้นอยู่กับบรรทัดฐาน และสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ นั้น ๆ”(Turmer, 1994)

Bierstedt (1957) เห็นว่า “บทบาทคือสิ่งที่แต่ละคนจะอยู่ในสถานภาพที่เขาครอบครอง” จากแนวคิดดังกล่าวชี้ให้เห็นความหมายที่เชื่อมโยงกับบทบาท หมายถึง “หน้าที่ของบุคคลตามสถานภาพหรือ

ตำแหน่งฐานะที่ตนดำรงอยู่ บทบาทจึงเป็น กลไกอย่างหนึ่งของสังคมที่ทำให้คนอยู่ร่วมกันสามารถสร้างระบบความสัมพันธ์ต่อกันได้อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย” จากุข้างต้นทำให้เห็นแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทที่ถูกกำหนดภายใต้บรรทัดฐานทางสังคมที่สัมพันธ์กับสถานภาพของบุคคล ซึ่งเป็นเครื่องกำหนดการปฏิบัติตามหน้าที่ของบุคคลในสังคม

สุพัตรา สุภาพ (2539) อธิบายถึง บทบาทเป็นการปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของ สถานภาพ (ตำแหน่ง) ของบุคคลนั้น มนุษย์จะมีหลายบทบาทแต่ละบทบาทมีความสมบูรณ์หรือสมดุลกันพอสมควร

ภิญโญ สาธร(2519) ให้ความหมายบทบาทว่า สิ่งที่บุคคลผู้ดำรงตำแหน่งหนึ่งถูกผู้อื่นคาดหวังให้กระทำที่เรียกว่า “บทบาทหน้าที่” ซึ่งกำหนดไว้ควบคู่กับตำแหน่งซึ่งบุคคลผู้นั้นครองอยู่ หรือ หมายถึงหน้าที่หรือเงื่อนไขที่ต้องกระทำ

อุทัย หิรัญโต (2526) อธิบายว่าบทบาท คือ หน้าที่ (Function) หรือพฤติกรรมอันพึงคาดหมาย (Expected Behavior) ของบุคคลแต่ละคนในกลุ่ม หรือในสังคมหนึ่ง ๆ หน้าที่หรือพฤติกรรมดังกล่าวโดยปกติเป็นสิ่งที่กลุ่ม หรือสังคม หรือวัฒนธรรมบางกลุ่มหรือสังคมนั้นกำหนดขึ้น ฉะนั้นบทบาทจึงเป็นแบบแห่งความประพฤติของบุคคลในสถานะหนึ่งที่พึงมีต่อบุคคลอยู่ในสถานะ อีกอย่างหนึ่งในสังคมเดียวกัน

พัทยา สายหู ได้อธิบายว่า บทบาทหน้าที่คือ สิ่งที่ทำให้เกิดเป็นบุคคลและ เปรียบเสมือนบทของตัวละครที่กำหนดให้ผู้แสดงในบทละครเรื่องนั้น ๆ เป็นตัวอะไร มีบทบาทที่ต้อง แสดงอย่างไรถ้าแสดงผิดบทหรือไม่สมบทก็อาจถูกเปลี่ยนตัวไม่ให้แสดงไปเลย(พัทยา สายหู, 2536)

จากคำอธิบายข้างต้น พบว่า คำว่าบทบาทนั้นมักมาพร้อมกับคำว่าหน้าที่ ซึ่งเมื่อได้รับบทบาทตามโครงสร้าง ก็จะส่งผลให้เกิดหน้าที่ไปตามโครงสร้างนั้น ทั้งบทบาทจึงเดินคู่ไปพร้อมกับหน้าที่และโครงสร้างเช่นกัน นอกจากนี้เมื่อพิจารณาพบว่า การนิยามความหมายของบทบาท จะมีคำที่ใช้คือ หน้าที่และสิทธิ ซึ่งจะมีความสัมพันธ์ กับสถานภาพ (ตำแหน่ง) ในที่นี้ หมายถึง ตำแหน่งทางสังคม หรือสิ่งที่สังคมได้กำหนดขึ้นเพื่อจุดมุ่งหมายหรือจุดประสงค์ใดก็ตาม บทบาทจะก่อให้เกิดความสัมพันธ์เกิดขึ้น ระหว่างหน้าที่ (ที่พึงปฏิบัติ กับ หน้าที่จากความคาดหวัง (ของตนเอง หรือ จากผู้อื่น)

ในส่วนของสถานภาพนั้นพบว่า อาจมีหลายสถานภาพ หรือตำแหน่งได้ ตามที่กล่าวนี้ก็จะทำให้เห็นว่า บทบาทก็สามารถเพิ่มไปตามสถานภาพหรือตำแหน่งได้เช่นกัน

David (1962) อธิบายว่า บทบาทเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมที่คาดหวังของผู้ดำรงตำแหน่งนั้นๆ สัมพันธภาพระหว่างบทบาทหน้าที่กับความรับผิดชอบ และการที่บุคคลจะดำรงตำแหน่งหนึ่งตำแหน่งใดจะต้องมีบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบที่กำหนดไว้ควบคู่กับตำแหน่งเสมอ บทบาทหน้าที่ที่กำหนดไว้ต้องเป็นที่รู้จักและเข้าใจกันระหว่างผู้ดำรงตำแหน่งและผู้เกี่ยวข้อง

Sarbin (1975) อธิบายไว้ว่า บทบาทเป็นพฤติกรรมของผู้ดำรงตำแหน่งหนึ่งตำแหน่งใดก็ตาม ที่มักอาศัยการคาดคะเนว่าผู้อื่นหวังที่จะเห็นผู้ดำรงตำแหน่งนั้นควรปฏิบัติเช่นไรเป็นแนวทาง ส่วนมากมักจะ

สังเกตผู้ดำรงตำแหน่งอื่นแล้วมากำหนดบทบาทของตนเอง การคาดคะเนว่าผู้อื่นต้องการให้ตนทำอะไร ไม่จำเป็นต้องตรงตามลักษณะงานและภาระหน้าที่ของตำแหน่งนั้น ๆ

ทฤษฎีบทบาทจึงเป็นทฤษฎีที่มีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction Thoery) โดยกล่าวถึงลักษณะของสังคมมนุษย์และลักษณะปัจเจกบุคคล แล้วย้ำให้เห็นว่า ตัวเชื่อมระหว่างมนุษย์กับสังคมนั้นคือบทบาท (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2536) นอกจากนี้สังคมมนุษย์เปรียบได้กับ โรงละครมนุษย์ แต่ละคนคือตัวแสดงที่มีบทบาทชัดเจนสำหรับแสดง มีบทละครเป็นตัวกำกับ มนุษย์แต่ละคนมีตำแหน่งต่างๆ ชัดเจนที่จะต้องดำรง มีบรรทัดฐานสังคมควบคุมพฤติกรรม ตัวละครต้องเชื่อฟังผู้กำกับ มนุษย์ทุกคนก็เชื่อฟังผู้มีอำนาจในสังคม ตัวละครแสดงเรื่องราวกับเพื่อนนักแสดงมนุษย์ทุกคนก็ปรับตัวให้เข้ากับผู้ชม ต้องสวมบทบาทประเภทต่างๆ ซึ่งสอดคล้องกับ พัทยา สายหู (2516) ที่ได้อธิบายบทบาทหน้าที่ไว้ว่า เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความเป็นบุคคลและเปรียบได้เสมือน “บท” ของตัวละครที่กำหนดให้ผู้แสดงในละครเรื่องนั้นๆ เป็นตัว (ละคร) อะไร มีบทบาทต้องแสดงอย่างไร ถ้าแสดงผิดบทบาทหรือไม่สมบทก็อาจถูกเปลี่ยนตัวไม่ให้แสดงไปเลยในความหมายเช่นนี้ “บทบาท” ก็คือการกระทำต่าง ๆ ที่ “บท” กำหนดไว้ให้ผู้แสดงต้องทำตราบใดที่อยู่ใน “บท” นั้น

กล่าวสรุปได้ว่าแนวทางของบทบาทถูกทำให้เกิดความสัมพันธ์ของบุคคลต่อบุคคล และบุคคลต่อสังคมผ่านความคาดหวังและหน้าที่ โดยมีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ (การแสดง) ตำแหน่ง เพื่อกำกับสิ่งที่บุคคลต้องกระทำหรือจำเป็นต้องกระทำหรือสิ่งที่ควรกระทำ เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงระหว่างคนในสังคมเข้าด้วยกัน บทบาทจึงอยู่ในรูปแบบของตัวกลางที่กำหนดทิศทางของการกระทำ (พฤติกรรม) ของมนุษย์และก่อให้เกิดผลทางสังคมทั้งบวกและลบระหว่างกัน อย่างไรก็ตามสิ่งที่ต้องพิจารณาต่อไปหากตำแหน่งนั้นเป็นความคาดหวังที่มากเกินกว่าบทบาทหน้าที่ ผู้ที่อยู่ในโครงสร้างของตำแหน่งนั้นจะสามารถทำหรือมีวิถีทางที่จะทำได้ไม่เกินกว่าเหตุ จนเกิดความเหมาะสมและยอมรับได้หรือไม่

2.1.2 ลักษณะสำคัญของบทบาท

ในบริบททางสังคมชีวิตมนุษย์ถูกกำหนดด้วยสถานการณ์ต่าง ๆ เราจึงมีความสัมพันธ์กับบทบาทที่ได้กระทำต่อกัน ไม่ว่าจะเป็นฐานะใดก็ตาม เช่น แม่ ลูก นักเรียน พี่ ป้า น้า อา อาจารย์ ครู ทหาร ตำรวจ เป็นต้น บทบาททั้งหลายเหล่านี้จะดำเนินไปตามบทที่เขียนด้วยความคาดหวังว่าเราจะทำตามบทบาทนั้น (Stryker, 2001) เช่น นักศึกษาย่อมคาดหวังต่อบทบาทของครูอาจารย์ ประชาชนคาดหวังต่อตัวแทน (ผู้แทนราษฎร) ซึ่งบทบาทคาดหวังนี้จะมีต่อผู้ดำรงตำแหน่งตามสถานภาพต่าง ๆ ดังที่ (Hebding & Glick, 1976) กล่าวว่า “บทบาท คือ รูปแบบของพฤติกรรมที่ถูกคาดหวังของปัจเจกบุคคล ผู้ที่ครอบครองตำแหน่งเฉพาะหรือสถานภาพในสังคม” สอดคล้องกับ Erying Goitman เห็นว่า “บทบาทเป็นพฤติกรรมของเราที่ถูกคาดหวังซึ่งสัมพันธ์กับสถานภาพ (Goffman, 1961) เมื่อบทบาทยึดติดอยู่กับสถานภาพ ย่อมส่งผลต่อการแสดงบทบาทของบุคคล ซึ่งบทบาทเหล่านี้ล้วนเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในสังคมแทบทั้งสิ้น

บทบาทยังกำหนด วิถีของมนุษย์ในสังคมและการมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ (Smith, 1994) ภายใต้ความคาดหวังของผู้ดำรงตำแหน่งเดียวกัน ได้ขยายไปสู่ความ มุ่งหวังของผู้คนในสังคม ซึ่งเราไม่เพียงแค่เข้าใจหน้าที่ของตนเองเท่านั้น จำเป็นต้องเข้าใจหน้าที่ ของคนอื่นด้วย ตามทัศนะของนักหน้าที่นิยม มองว่าบทบาทมีส่วนร่วมในการสร้างความมั่นคง ของสังคม โดยการทำให้สมาชิกสามารถคาดการณ์พฤติกรรมของผู้อื่น และกำหนดรูปแบบการ กระทำของตนได้ (Schaefer, 2004) เนื่องจากบทบาทจะถูกกำหนดภายใต้ความสัมพันธ์ต่างๆ

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2536) กล่าวว่า ทฤษฎีบทบาทเป็นความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับปัจเจกบุคคลเป็นเครือข่ายของสถานภาพและความคาดหวัง ส่วนปัจเจกบุคคล ผู้ครองสถานภาพและแสดงบทบาทตามสถานที่ครอบครอง จะมีลักษณะที่สำคัญ 2 อย่าง คือ

1) ลักษณะเกี่ยวกับตน (Self – related characteristics) ได้แก่ลักษณะต่าง ๆ ของบุคคลตามที่เขาคิดว่าเป็นหรือมีลักษณะเช่นนั้น (Self - Conception) ลักษณะนั้นจะมีผลต่อการ ประพฤติตามสถานภาพที่เขาดำรง และจะเป็นฐานในการเลือกความคาดหวังประเภทต่าง ๆ มาเป็นแนวในการประพฤติตามสถานภาพ

2) ความสามารถและทักษะในการแสดงบทบาท (Role playing skills and Capacities) ความสามารถเป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิดของแต่ละบุคคล ส่วนทักษะเป็นสิ่งเรียนรู้ภายหลัง แต่ทั้งสองสิ่งที่เกี่ยวสัมพันธ์กัน หากไม่มีความสามารถเป็นทุนทักษะก็ไม่อาจเกิดได้ ด้วยทักษะและความสามารถในการแสดงนี่เองทำให้บุคคลแสดงบทบาทได้แตกต่างกัน

ตามที่กล่าวบทบาทจึงมีความสัมพันธ์กับบรรทัดฐานทางสังคม และบทบาทยังเป็นองค์ประกอบสำคัญของโครงสร้างทางสังคม ในการกำหนดการแสดงออกของบุคคลตามสถานภาพ ตำแหน่งและหน้าที่ หากเราลองพิจารณาโครงสร้างทางสังคมจะพบว่า สิ่งนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงความซับซ้อนของคนในสังคม ซึ่งความซับซ้อนและปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคมนี้ เกิดจากความจำเป็นที่จะต้องมีการจัดระเบียบทางสังคม (Social organization) เพื่อให้สังคมดำรงอยู่อย่างมีระเบียบแบบแผน กำหนดพฤติกรรมของสมาชิก แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นภายใต้สังคม เพื่อทำให้บรรลุสู่เป้าหมายของสังคมได้

บทบาทกับสถานภาพและหน้าที่ จากความสัมพันธ์ของบรรทัดฐานทางสังคมกับบทบาทเป็นเครื่องชี้หรือกำหนดบทบาทของบุคคล เพื่อแสดงออกภายใต้บริบททางสังคมที่ แต่ละบุคคลดำรงชีวิตอยู่ภายใต้โครงสร้างทางสังคม ซึ่งทำให้บทบาทถูกนิยามและกำหนดด้วยสิทธิและหน้าที่จากสถานภาพ ที่บุคคลมีอำนาจในการครอบครอง บทบาทจึงไม่อาจยืนยันเพียงแค่ปัจเจกบุคคล แต่บทบาทจะยึดติดกับสถานภาพ (Biesanz, J. 8 Biesanz, M. 1969) สถานจึงเป็นตัวกำหนดตำแหน่งและหน้าที่เพื่อกำหนดบทบาทต่อสังคมอีกขั้นหนึ่ง

2.1.3 ประเภทของบทบาท

บทบาทถือเป็นพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องทั้งตัวเองและบุคคลอื่น ๆ ดังนั้น การเข้าใจบทบาทจะทำให้ผู้แสดงบทบาทได้ตระหนักถึงสถานภาพ และปฏิบัติหน้าที่ของตนเองได้อย่างถูกต้อง การจำแนกประเภทของบทบาทจึงมีความสำคัญในการพิจารณาลักษณะของบทบาท ต่อไปสุดา ภิรมย์แก้ว (2545) ได้แบ่งบทบาทออกเป็น 3 ประการ ดังนี้

1) บทบาทในอุดมคติ (ideal role) คือ บทบาทที่กำหนดไว้ตามความคาดหวังของคนอื่น ๆ ในสังคมเป็นแนวทางในการปฏิบัติ ผู้ที่มีสถานภาพนั้น ๆ ควรกระทำ หรืออาจจะไม่มีใครทำตามก็ได้

2) บทบาทที่บุคคลเข้าใจหรือรับรู้ (perceived role) เป็นบทบาทที่ บุคคลคาดคิดด้วยตัวเองว่าควรเป็นอย่างไร ซึ่งขึ้นอยู่กับ ทัศนคติ ค่านิยม บุคลิกภาพ และประสบการณ์ของแต่ละ บุคคล

3) บทบาทที่แสดงออกจริง (actual หรือ enacted role) คือ การกระทำที่บุคคลปฏิบัติจริง ๆ ขึ้นอยู่กับเหตุการณ์ในขณะนั้น การแสดงบทบาทจึงแตกต่างไป

Broom and Selznick (อ้างถึงใน ละเอียด วรรณสารเมธา, 2539) ได้กล่าวถึงบทบาทว่าประกอบด้วยลักษณะต่าง ๆ 3 ประการดังนี้

1) บทบาทในอุดมคติหรือ สิ่งที่สังคมกำหนดไว้ (Ideal Role The Socially Prescribed) เป็นบทบาทในอุดมคติที่มีการกำหนดหน้าที่ตามตำแหน่งของสังคมไว้

2) บทบาทที่ควรกระทำ (The Perceived Role) เป็นบทบาทที่แต่ละบุคคลเชื่อว่าควรกระทำตามตำแหน่งที่ได้รับ ซึ่งอาจจะไม่เหมือนบทบาทในอุดมคติและอาจแตกต่างกันในแต่ละบุคคล

3) บทบาทที่กระทำจริง (The Performed Role) เป็นบทบาทที่บุคคลได้กระทำไปจริง ซึ่งจะขึ้นอยู่กับความเชื่อความคาดหวังและการรับรู้ของแต่ละบุคคล

Hunt (อ้างถึงใน บัณฑิต ชนะชัย, 2533) ได้จำแนกประเภทไว้ 5 ประเภท ดังตอไปนี้

1) บทบาทที่กำหนดโดยสังคม (Role Prescriptions) เป็นบทบาทที่สังคมกำหนดไว้ว่าบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งจะต้องทำอะไรเช่น สังคมกำหนดไว้ว่าครูจะต้องมีหน้าที่เป็นผู้สอน

2) บทบาทที่กำหนดให้คนเป็นตัวอย่างของสังคม (Role Stereotypes) เช่น การแต่งกายการพูดจาความประพฤติของคนในสังคมใดยอมบ่งถึงวัฒนธรรมและสังคมของคนนั้น

3) บทบาทที่สังคมคาดหวัง (Role Expectations) เป็นบทบาทที่ผู้อื่นคาดหวังไว้ว่าผู้ที่ดำรงตำแหน่งนั้นควรปฏิบัติอย่างไร เช่น ผู้ที่เป็นครูจะต้องมีความรู้ดีประพฤติดีและมีคุณธรรมของการเป็นครูที่ดี

4) บทบาทแสดง (Role Enactments) เป็นบทบาทที่ถูกตองปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์และหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น ครูต้องปฏิบัติตามระเบียบข้าราชการครู

5) บทบาทที่ต้องปฏิบัติตามความคาดหวังของผู้ร่วมงานด้วยกัน คือ บุคคลผู้ดำรงตำแหน่งไม่เพียงแต่จะต้องปฏิบัติตามที่ตนต้องการเท่านั้น แต่ต้องปฏิบัติตามความมุ่งหวังของผู้อื่นด้วย เช่น คนสอง

คนทำงานร่วมกันต่างก็มุ่งหวังว่าจะต้องปฏิบัติตามหน้าที่ของตน แต่โดยความเป็นจริงแล้วทั้งสอง ฝ่ายต้องร่วมมือกันทำและต้องดูความมุ่งหมายของอีกฝ่ายหนึ่งด้วยว่าต้องการจะให้ทำอย่างไร

Allport (อ้างถึงใน ละเอียด วรรณสารเมธา, 2539) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการแสดง บทบาทของบุคคลว่าขึ้นอยู่กับปัจจัย 4 ประการดังนี้

1) ความคาดหวังในบทบาท (Role Expectation) เป็นบทบาทตามความคาดหวังของบุคคลอื่น หรือเป็นบทบาทที่สถาบัน องค์การ หรือกลุ่มสังคมคาดหวังให้บุคคลปฏิบัติตามสิทธิหน้าที่ ที่บุคคล นั้นครองตำแหน่งอยู่

2) การรับรู้บทบาท (Role Conception) เป็นการรับรู้ในบทบาทของตนว่าควรจะมีบทบาทอย่างไรและสามารถมองเห็นบทบาทของตนเองได้ตามการรับรู้นั้น (Perceived Role) ซึ่งเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความต้องการของบุคคลนั้นเอง โดยการรับรู้ในบทบาท และความต้องการของบุคคล ย่อมขึ้นอยู่กับลักษณะพื้นฐานส่วนบุคคลตลอดจนเป้าหมายในชีวิต และค่านิยมของบุคคลที่สวมบทบาทนั้น

3) การยอมรับบทบาทของบุคคล (Role Acceptance) ซึ่งเกิดขึ้นได้เมื่อมีความสอดคล้องกันของบทบาทตามความคาดหวังของสังคม และบทบาทที่ตนเองรับรู้อยู่นั้นบุคคลสามารถที่ จะหลีกเลี่ยงบทบาทนั้น ถ้ามีความขัดแย้งกับความต้องการหรือค่านิยมของบุคคลนั้น

4) การปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ของบุคคล (Role performance) เป็นบทบาทที่เจ้าของสถานภาพแสดงจริง (Actual Role) ซึ่งอาจจะเป็นการแสดงบทบาทตามที่สังคมคาดหวังหรือเป็นการแสดงบทบาทตามการรับรู้และตามความคาดหวังของตนเองการที่บุคคลจะปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ได้ดีเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับการยอมรับบทบาทนั้น ๆ ของบุคคลที่ ครองตำแหน่งอยู่ ซึ่งเนื่องมาจากความสอดคล้องกันของบทบาทตามความคาดหวังของสังคม และการรับรู้บทบาทของตนเอง

จากประเภทของบทบาทที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่า บทบาทถูกกำหนดจากสังคม ภายใต้หน้าที่ การยอมรับจากความคาดหวัง หรือสิ่งที่ต้องกระทำหรือควรกระทำ โดยมีที่มาจากกรอบหรือระเบียบทางสังคม อันมีอุดมคติหรือค่านิยมทางสังคมได้หล่อหลอมให้บทบาทเกิดขึ้น สิ่งเหล่านี้ได้นำมาซึ่งรูปแบบของการแสดงบทบาทที่แตกต่างกันไปตามสถานการณ์หรือตามสภาพของสังคม และส่งผลให้เกิดการกระทำต่อกันระหว่างคนในสังคมนั้น ๆ

2.2 แนวคิดและทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2543) กล่าวถึง แนวคิดโครงสร้างทฤษฎีหน้าที่นิยมของพาร์สัน ว่าประกอบด้วยคตินิยมด้านปรัชญา 3 ด้าน คือ

1) อรรถประโยชน์ (Utilitarianism) คือ เพื่อประโยชน์กับคนส่วนมากทั้งความสุขและผลประโยชน์

2) ปฏิฐานนิยม (Positivism) คือ สิ่งที่สามารถตรวจสอบได้และนำไปใช้ได้จริง จิตนิยม (realism) คือ ความเป็นจริงด้วยตัวมันเอง (ความสมบูรณ์ของจิต) เป็นภาวะมีอยู่จริง คำว่า “โครงสร้าง” กับ “หน้าที่” ไม่ต้องใช้รวมกันก็ได้ เราสามารถแยกใช้ต่างกันได้ มาร์ก อับราฮัมสัน ได้ระบุทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ไว้ 3 ระดับ (1) หน้าที่นิยมส่วนบุคคล (Individual Functionalism) ทฤษฎีนี้เน้นที่ความต้องการผู้กระทำ (Action) โครงสร้างหน้าที่จึงปรากฏที่หน้าที่ที่ตอบสนองต่อความต้องการ (2) หน้าที่นิยมกับผู้อื่น (Interpersonal Functionalism) ทฤษฎีนี้เน้นที่ความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relationship) โดยกลไกที่ขจัดความตึงเครียดที่มีอยู่ในความสัมพันธ์นั้น ๆ และ(3) หน้าที่นิยมสังคม (Social Functionalism) ทฤษฎีนี้เน้นที่โครงสร้างทางสังคมขนาดใหญ่และสถาบันทางสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างกัน การบังคับ และผลของการบังคับต่อผู้กระทำ

ระบบสังคมตามแนวคิดของ พาร์สัน มีหน้าที่สำคัญ อยู่ 4 ประการ ซึ่งเรียกว่า AGIL ระบบสังคมจึงมี4 ระดับ คือ ระดับวัฒนธรรม ระดับสังคม ระบบบุคลิกภาพ และระดับชีวภาพใน แต่ละดับสามารถแบ่งย่อยออกไปอีกเป็น 4 ระดับเช่นกัน

มโนคติพื้นฐานของทฤษฎีพาร์สันส์ คือ ระบบสังคมมีหน้าที่ 4 ประการ หน้าที่ทั้ง 4 ประการ คือ AGIL ระบบสังคมไม่ว่าจะเล็กหรือใหญ่ เจริญหรือล้าหลัง ต่างก็มีบทบาทหน้าที่ 4 ประการนี้ ตัวอย่างเช่น ระบบสังคมระดับประเทศ ถ้าให้ประเทศเป็นระบบสังคมระบบหนึ่งระบบ สังคมของประเทศก็มี 4 ส่วน คือ AGIL ดังนี้

ระบบที่ทำหน้าที่ปรับตัว (A) คือระบบเศรษฐกิจ ระบบที่ทำหน้าที่ให้บรรลุวัตถุประสงค์ (G) คือ ระบบการเมือง ระบบที่ทำหน้าที่เชื่อมประสาน (I) คือ ระบบศาล ระบบที่ทำหน้าที่รักษาแบบแผน (L) คือ ระบบการศึกษา ศาสนาและครอบครัว ในระบบ สังคมระดับเล็กก็สามารถใช้ทฤษฎีของพาร์สันต์วิเคราะห์ได้ ตัวอย่างเช่น ครอบครัวเป็นระบบที่ทำหน้าที่รักษาแบบแผน (L) เมื่อวิเคราะห์ย่อยลงไปก็จะพบบทบาททั้ง 4ประการครอบครัว กล่าวคือ ในครอบครัวบิดาเป็นผู้จัดหาทรัพยากรจากสภาพแวดล้อมบิดา ทำหน้าที่ปรับตัว (A) รวมทั้งการ ตัดสินใจเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ (G) และประสาน (I) มารดา ทำหน้าที่อบรมเลี้ยงดู (L)

โครงสร้างองค์กรสามระดับหลัก

Marco ส่วนที่สำคัญ คือ สังคมวิทยามหภาคโดยมีสถานะของสถาบันและโครงสร้างของสังคมรวมสิ่งนี้ (ส่วนสำคัญของสังคมองค์รวม) คือ ต้นกำเนิดของส่วนหนึ่งของโครงสร้างกระบวนการโครงสร้างหน้าที่ นักหน้าที่นิยมได้มีมุมมองเชิงวิเคราะห์ว่าระบบทางสังคม ซึ่งมีส่วนสำคัญคือความต้องการซึ่งระบบทางสังคมเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคม ถ้าความต้องการคือสารัตถะของสังคม ดังนั้นมันเป็นโครงสร้างทางสังคมที่ต้องเผชิญกับความต้องการเหล่านี้ โครงสร้างจึงเป็นหน้าที่ในแง่ที่จะทำให้ระบบทางสังคมดำเนินไปได้ การเชื่อมโยงระดับสูงภายในระหว่างโครงสร้างเหล่านี้และความเฉพาะและกลุ่มเฉพาะถูกจำกัดไว้ด้วยโครงสร้างเหล่านี้

Function ความต่างของแต่ละระบบสังคมได้ทำให้เกิดผลบวกต่อการดำเนินงานหรือหน้าที่ของระบบองค์รวม สิ่งนี้เองเป็นหน้าที่ของวิธีการของโครงสร้างหน้าที่ ในแต่ละระบบสังคมมีความต้องการซึ่งเกี่ยวกับจำนวนของกิจกรรมทางสังคมซึ่งต้องเป็นสิ่งที่ถ่ายทอดออกจากวิถีชีวิตเพื่อการเอาตัวรอดและพัฒนาต่อไป สินค้าและบริการ ต้องถูกผลิตและจำหน่ายเพื่อใช้ตามคำสั่งสำหรับการเอาชีวิตรอดของประชาชนและต้องมีการบริหารอย่างยุติธรรมและมีระบบการเมืองรองรับ และโครงสร้างทางสังคมที่ต้องดำเนินไปเพื่อเป็นเป้าหมายของประชากรในการสร้างความมั่นคงของชีวิตในสังคมบนฐานของชีวิตประจำวัน ในรูปแบบโครงสร้างและหน้าที่ แต่ละคนทำงานบนความหลากลายของสถาบันและบทบาทที่ต้องสอดคล้องกับโครงสร้างกับบรรทัดฐานของระบบทางสังคม

Interdependence and equilibrium การพึ่งพาอาศัยกันและความสมดุลกลุ่มนักหน้าที่นิยมพยายามอธิบายความสัมพันธ์ ส่วนต่าง ๆ ของความสัมพันธ์ที่แตกต่างของระบบที่แตกต่างเพื่อเป็นสิ่งเดียวกัน องค์ประกอบเหล่านี้โดยปกติจะทำงานด้วยกันอย่างเป็นระบบโดยปราศจากความขัดแย้ง “มันคือเรื่องความเป็นระเบียบและการบูรณาการในระบบสังคม” ความแตกต่างของแต่ละส่วนเป็นเรื่องปกติในความสมดุล หรือการไปสู่ความสมดุล โดยเห็นว่าเป็นสิ่งที่ยอมรับร่วมกันมากกว่าการขัดแย้งในความสัมพันธ์ระดับสูงของความแตกต่างในแต่ละส่วน นำมาสู่ Evolutionary change. ความสมดุล ฉันทามติ และมากกว่าสถิติพลวัติเชิงวิเคราะห์แบบปกติ มันมีบางสิ่งที่มีข้อโต้แย้งของการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนปลงมีแนวโน้มที่จะเป็นระเบียบและพัฒนาไป อย่างไรก็ตามการปฏิวัติหรือเพื่อการทำให้เกิดปัญหาต่อโครงสร้าง ความขัดแย้งหรือปัจจัยภายนอกได้กระตุ้นหรือปรับการขับเคลื่อนไปสู่ความสมดุลใหม่ การเกิดการเปลี่ยนแปลงบางอย่างความหลากหลายของระบบทางสังคมนำมาสู่ความแตกต่างกันมากขึ้น ซึ่งส่วนต่าง ๆ เหล่านี้ได้ปรับปรุงไปสู่ความต้องการและปัญหาใหม่ ของระบบทางสังคมและนำมาสู่ความซับซ้อน กับสถาบันใหม่ และ เมื่อระบบย่อย ได้พัฒนา เพื่อแสดง หน้าที่ใหม่ จากความต้องการของสังคมเพื่อความสงบและราบรื่นเป็นการแบ่งงานในระบบทางสังคม

โครงสร้างและหน้าที่ ที่มาจากทฤษฎีโครงสร้างนิยมและหน้าที่นิยม เป็นแนวความคิดที่ได้กำหนดรูปแบบของสังคมเพื่อให้เกิดความชัดเจนทางรูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างกันในสังคม กล่าวคือการแบ่งบริบทของคนในสังคมและเกิดการกระทำต่อสังคมในแต่ละหน้าที่และบทบาทในสังคมเพื่อตอบสนองหน้าที่ของตนเอง ต่อผู้อื่นและต่อสังคมในภาพรวม เริ่มจากระดับตั้งแต่ระดับเล็กสุดจนถึงระดับบนสุดของสังคม เพื่อให้เกิดผลลัพธ์ระหว่างการปฏิสัมพันธ์กับคนภายใต้โครงสร้างทางสังคม ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในทุกๆด้าน

โครงสร้างและหน้าที่จึงเปรียบเสมือนกฎระเบียบหรือเข็มทิศที่จะกำหนดทิศทางของการกระทำของคนในสังคมนั้นๆ ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย หากคนในสังคมละเลยหรือปฏิบัติผิดแผกต่อโครงสร้างและหน้าที่ก็จะทำให้สังคมเดินไปถึงเป้าหมายได้อย่างยากลำบากมากยิ่งขึ้น จากบทบาทที่กล่าวมาก่อนหน้า รวมกับ

โครงสร้างและหน้าที่ จะทำให้มองเห็นความเป็นไปหรือปฏิสัมพันธ์ของคนในระบบสังคมได้ชัดเจน และทำให้ทราบว่าแต่คนนั้นควรดำเนินการอย่างไร เมื่อต้องปฏิบัติต่อตนเองและผู้อื่น และเมื่อต้องดำรงอยู่ในสถานะใดก็ตาม จะได้ต้องได้รับความคาดหวังจากสังคมโดยรอบเสมอ เช่นเดียวกับสถานะหนึ่งที่สำคัญในสังคมไทย อาจกล่าวได้ว่ามีความสัมพันธ์รวมถึงมีอิทธิพลในการขับเคลื่อนสังคม นั่นคือ พระสงฆ์ โดยในส่วนถัดไปจะกล่าวถึงแนวคิดและทฤษฎีรวมถึงบทบาทของพระสงฆ์

2.3 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับพระสงฆ์

2.3.1 ความหมายของพระสงฆ์

พระสงฆ์ คือ ตัวแทนของพระพุทธศาสนา หรือเรียกว่า พระสาวก ซึ่งเป็นผู้ที่ยังคงต้องศึกษาเรียนรู้ ปฏิบัติ เพื่อแสวงหาความจริง และนำคำสั่งสอนของพระศาสดาให้เข้าถึงสังคมได้ โดยผู้ที่ได้รับคำสั่งสอนจะสามารถนำมาพัฒนาตนเอง ผู้อื่น และสังคมให้เกิดประโยชน์ได้ ความหมายของพระสงฆ์จึงมีความสำคัญในตัวของคำ ทั้งนี้ การเรียก พระสงฆ์ มีคำเรียกแตกต่างกัน ซึ่งคำเรียกนั้นบ่งบอกถึง คุณลักษณะของนักบวชในพระพุทธศาสนา ดังนี้

ภิกษุ ชายที่บวชเป็นพระในพระพุทธศาสนา (ราชบัณฑิตยสถานฯ, 2554) หรือ ชายที่ได้อุปสมบทแล้ว ชายที่บวชเป็นพระ พระผู้ชาย แปลตามรูปศัพท์ว่า ผู้ขอ หรือ ผู้มองเห็นภัยสงสารหรือผู้ทำลายกิเลส (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2553) หรือ ภิกขุ ในภาษาสันสกฤต (ภิกษุ) ผู้เห็นภัย หมายความว่าผู้เห็นภัยคือความทุกข์ในวัฏฏะ จึงอุทิศชีวิตออกบวชเพื่อปฏิบัติเพื่อหนีภัยในวัฏฏะ (แสง จันทร์งาม, 2544)

สงฆ์ ภิกษุ เช่น ของสงฆ์ พิธีสงฆ์ (ราชบัณฑิตยสถานฯ, 2554) มาจากคำว่า “สงโฆ” แปลว่า หมู่ หมายถึง หมู่แห่งพระภิกษุผู้เป็นสาวกของพระพุทธ (แสง จันทร์งาม, 2544) หรือ คำว่า “สงฆ์” คือการพูดขึ้นลอย ๆ หมายถึงพระภิกษุทั่วไป หากพูดถึงเกี่ยวกับสังฆกรรม เช่น การอุปสมบท กรานกฐิน..ให้หมายถึงเฉพาะพระที่เข้าประชุมทำสังฆกรรมนั้นมีเกณฑ์ต่างกันตามชนิดของสังฆกรรมนั้น ๆ (ดนัย ไชยโยธา, 2557)

พระสงฆ์ หมู่ชนที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย หมู่สาวกของพระพุทธเจ้า (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2553) หรือ หมายถึง ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามพระพุทธองค์ และพยายามสอนให้ผู้อื่นทำดีตาม (ปัญญานันทะภิกขุ, 2554) หรือ หมายถึง ท่านผู้ละทรัพย์สมบัติกับทั้งบ้านเรือนออกบวชเพื่อปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า(บุญมี แท่นแก้ว, 2547)

พระ หมายถึง คำที่ใช้แทนเรียก ภิกษุสงฆ์ (ราชบัณฑิตยสถานฯ, 2554) หรือ พระ เป็น คำนำหน้า ที่ใช้ประกอบคำอื่นเพื่อแสดงความยกย่อง เคารพนับถือหรือให้ความสำคัญ(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2553) หรือ หมายถึง ผู้ที่แนะทางถูกทางชอบให้แก่เรา สอนให้เราเดินทางในที่เป็นธรรมให้เราเข้าใกล้พระพุทธเจ้า ให้เข้าใกล้พระธรรมคำสอน และให้เข้าใกล้พระอริยสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ (ปัญญา-นันทะภิกขุ, 2554) นอกจากนี้ คำว่า พระ เป็นคำนำหน้า แปลว่า “ประเสริฐ”ใช้นำหน้าคำอื่นเพื่อยกย่องเชิดชู

เฉพาะคำว่า “พระ”ในวงการพุทธศาสนิกชน มีข้อที่ควรสังเกตดังนี้ พระ ที่กล่าวขึ้นมาลอย ๆ หมายถึง พระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา (ดนัย ไชยโยธา, 2557) หรือ หมายถึง พระภิกษุหรือพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา (ดนัย ไชยโยธา, 2553) ด้วยเช่นกัน

ในหนังสือพุทธศาสนวิทยาของ แสง จันทร์งามได้ปรากฏนามต่าง ๆ ของพระสงฆ์

สาวโก แปลว่า ผู้ฟังแสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์ได้ฟังคำสั่งสอนจากพระพุทธเจ้า จึงเกิดความรู้ความเข้าใจในพระธรรมปฏิบัติพระธรรมแล้วได้บรรลุ ไม่ใช่ผู้รู้เห็นพระธรรมด้วยตนเอง

ปพพชิโต แปลว่า ผู้เว้นทั่ว หมายความว่าภิกษุเป็นผู้เว้นจากชีวิตแบบฆราวาส และเว้นจากบาปทั้งปวง

สมโณ (สมณะ) แปลว่า ผู้สงบ หมายความว่า ภิกษุมี กาย วาจา ใจสงบ ปราศจากความชั่วและทุกข์ทั้งมวล หรือ คำว่า สมณะ มีความหมายจำเพาะ หมายถึงผู้ระงับบาป ได้แก่ พระอริยบุคคล และผู้ปฏิบัติเพื่อระงับบาป ได้แก่ผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นอริยบุคคล (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2553)

อนาคาริโก (อนาคาริก) แปลว่า ผู้ไม่มีเรือน หมายความว่า ภิกษุเป็นผู้สละเคหะสถานบ้านเรือน บุตรภรรยา และการงานอาชีพทุกอย่างออกบวช อุทิศชีวิตให้แก่อุดมการณ์ทางศาสนาอย่างเดียว

พรหมจารี แปลว่า ผู้มีความประพฤติเพียงดังพรหม พุทธธรรมบางทีท่านก็เรียกว่า พรหมจริยา แปลว่าการประพฤติแบบพรหม (สูงส่ง ประเสริฐ อยู่เหนือกาม) บรรดาพระสงฆ์ที่มีความประพฤติแบบเดียวกันเรียกว่า สพรหมจารี ของกันและกัน

พราหมโณ (พราหมณ์) แปลว่า ผู้เป็นเหล่ากอหรือเชื้อสายแห่งพรหม พระภิกษุในพระพุทธศาสนา บางทีเขาก็เรียกว่า พราหมณ์ เป็นการยกย่องให้มีฐานะและศักดิ์ศรีสูงเท่ากับวรรณะพราหมณ์

สากยปุตติโย แปลว่า บุตรแห่งพระศากยมุนี คำว่าศากยมนีเป็นพระนามหนึ่งของพระพุทธเจ้า จึงได้ชื่อว่า ศากยบุตร (แสง จันทร์งาม, 2544) นอกจากนี้ ยังเรียก นักบวช ในพระพุทธศาสนา ด้วยคำอื่น ๆ เช่น

พระคุณเจ้า เป็นคำเรียกพระภิกษุที่นับถือ

พระอาจารย์ นักบวชที่ได้รับการนับถือหรือเคารพที่ให้ความรู้แก่ฆราวาส

พระป่า อรัญวาสี หมายถึงพระภิกษุที่อยู่วัดในป่า (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2553)

พระบ้าน คามวาสี ผู้อยู่บ้าน หมายถึง พระภิกษุที่อยู่วัดในเขตหมู่บ้าน ใกล้ชุมชนชาวบ้าน หรือในเมือง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2553)

ครูบา คำว่า “ครูบา” ของภาคเหนือหรือพื้นที่วัฒนธรรมล้านนา ในอดีตมีความหมายมาจากคำว่า “คุรุ” บวกกับคำว่า “อุปัชฌาย์” หมายถึงพระที่มีความรู้ไม่ว่าจะทั้งปริยัติและปฏิบัติ เป็นครูบาอาจารย์เป็นอุปัชฌายาจารย์ของเหล่าพระสงฆ์ สามเณร เป็นที่เคารพนับถือของผู้คนจำนวนมากคำเรียกให้การยอมรับจากทางสังคม ก่อประโยชน์ให้กับสังคม ผู้คนจึงให้ความเคารพและศรัทธา ส่วนคำว่า “ครูบา” ในภาคอีสาน

นั้นกลับมีความหมายที่แตกต่างไปจากคำว่า ‘ครูบา’ ในภาคเหนือ ในภาคอีสาน “ครูบา” หมายถึงพระนวกะหรือพระบวชใหม่ที่มีอายุพรรษาไม่เกิน 10 พรรษา และที่สำคัญไม่จำเป็นจะต้องเป็นเพียงพระสงฆ์เท่านั้น คำว่า “ครูบา” ในภาคอีสานสามารถนำไปกับฆราวาสทั่วไปได้ด้วย หากบุคคลนั้นมีความรู้ความสามารถไม่ว่าจะในด้านใดด้านหนึ่งก็ตาม (ณัฐพงศ์ ดวงแก้ว, 2566 ค้นเมื่อ 11 ตุลาคม 2566)

หลวงปู่ หลวงตา พระอาจารย์ เป็นเสมือนคำยกย่องพระภิกษุที่ทรงความรู้และคุณธรรม ตามช่วงอายุของพระแต่ละรูป และเป็นคำที่ญาติโยมเรียกกันเองตามที่เห็นว่าเหมาะสม พระหนุ่มจนกลางคนเรียกว่าพระอาจารย์ อายุเลยกลางคนเรียกว่า หลวงพ่อ พอเริ่มสูงอายุขึ้นก็เรียก หลวงตา พออายุมาก 80 ปีไปแล้ว ก็เรียกหลวงปู่ นอกจากนี้ ยังเรียกพระที่เป็นญาติกันในทางโลกตามศักดิ์ที่เคยเป็น เช่น หลวงพ่อ หลวงน้า หลวงอา หลวงลุง ถ้าพรรษามาก อายุมาก เรียกว่า หลวงปู่ แต่ถ้าเป็นพระที่มีครอบครัวมาก่อนบวชจะเรียกว่า หลวงตา (Post today, 2556 ค้นเมื่อ 11 ตุลาคม 2566)

ในภาคอีสานยังมีคำเรียก พระ ว่า สำเร็จ ยาซา ยาคู ราชคู คำเรียกพวกนี้เป็นสมณศักดิ์ (พจนานุกรมภาษาอีสาน ฉบับออนไลน์) หรือ คำว่า ยาคู (ญาคู) ภาษาอีสาน หมายถึง พระสงฆ์ผู้ใหญ่ในวัด เป็น สรรพนาม ในการเรียก พระสงฆ์ของคนอีสาน รวมถึงการแสดงความเคารพและให้เกียรติในฐานะภิกษุจากสังคม

จากความหมายที่กล่าวถึงพระสงฆ์ตามที่กล่าวข้างต้น กล่าวได้ว่า คือ ตัวแทนของพระพุทธศาสนา ในฐานะของนักบวช คำเรียกเพื่อแสดงถึงการยกย่องจากคนในสังคม ได้จำแนกสถานภาพของพระสงฆ์ บ่งชี้ถึงความสัมพันธ์ของศาสนากับสังคม คนกับพระสงฆ์ เพื่อให้เห็นถึงบทบาทที่ได้กระทำต่อสังคมหรือสังคมสะท้อนกลับไปสู่พระสงฆ์ ดังนั้นจากความหมายของพระสงฆ์จะเห็นได้ว่ามีความสัมพันธ์กับสังคมโดยตรงและสังคมเองนั้นก็ให้คุณค่ากับพระสงฆ์กลับเช่นเดียวกัน เป็นความสัมพันธ์แบบอิงอาศัยซึ่งกันและกัน

2.3.2 ประเภทของพระสงฆ์

การจำแนกลักษณะ ของพระสงฆ์ตามความหมาย ตามคุณลักษณะ ตามประสบการณ์ รวมถึงวิธีการเป็นพระสงฆ์ และลักษณะต้องห้ามในฐานะพระสงฆ์ ดังนั้น การจัดประเภทของพระสงฆ์ ในการทำความเข้าใจนอกจากความหมายในข้างต้น จำเป็นต้องศึกษาการบรรพชาเพื่อที่เราจะได้เข้าใจในลักษณะของพระสงฆ์ได้อย่างชัดเจน

2.3.2.1 บวช มาจากคำว่า ปะวะชะ ในภาษาบาลี แปลว่า งดเว้น ผู้บวชคือผู้งดเว้น งดเว้นจากสิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ความสงบของจิตใจ ผู้ที่จะบวชนี้เรียกว่า ประพฤติพรหมจรรย์ (ปัญญานันทะภิกขุ, 2554) หรือการเว้นความชั่วทุกอย่าง หมายถึง การถือเพศเป็นนักพรตทั่วไป (ดนัย ไชยโยธา, 2553)

การบวช(อุปสมบท) ในสมัยพุทธกาลมีการรับกุลบุตรเข้าสู่พระศาสนาโดยวิธีการบวชซึ่งมีทั้งหมด 8 อย่าง คือ

1) เอหิภิกขุอุปสัมปทา เป็นวิธีการบวชที่พระพุทธเจ้าทรงใช้บวชพระสาวกองค์แรก คือ พระอัญญาโกณฑัญญะ โดยใช้วิธีชี้นิ้วไปที่พระอัญญาโกณฑัญญะแล้วตรัสว่า "เธอจงเป็นภิกษุ" พระอัญญาโกณฑัญญะก็รับคำพระพุทธเจ้าและบวชเป็นพระภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนา

2) ติสรณคมนอุปสัมปทา เป็นวิธีการบวชที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสาวกบวชกุลบุตรให้เป็นภิกษุ โดยให้กุลบุตรนั้นรับไตรสรณคมน์ต่อหน้าพระภิกษุรูปหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ใช้วิธีนี้บวชสามเณรสืบมา ในปัจจุบัน ติสรณคมนอุปสัมปทา

3) โอวาทปฏิคคหณอุปสัมปทา เป็นวิธีการบวชที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสาวกบวชกุลบุตรให้เป็นภิกษุ โดยให้กุลบุตรนั้นรับโอวาทจากพระอุปัชฌาย์ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ใช้วิธีนี้บวชภิกษุสืบมา ในปัจจุบัน โอวาทปฏิคคหณอุปสัมปทา

4) ปัญหาพยากรณอุปสัมปทา เป็นวิธีการบวชที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสาวกบวชกุลบุตรให้เป็นภิกษุ โดยให้กุลบุตรนั้นตอบปัญหาตามความรู้ความสามารถของตน พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ใช้วิธีนี้บวชภิกษุสืบมา ในปัจจุบัน ปัญหาพยากรณอุปสัมปทา

5) ครุธัมมปฏิคคณอุปสัมปทา เป็นวิธีการบวชที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นภายหลังการบวชพระภิกษุ 250 รูปแรก โดยทรงกำหนดครุธรรม 8 ประการ ไว้สำหรับภิกษุณีที่จะอุปสมบท

6) ทูเตน อุปสัมปทา เป็นวิธีการบวชที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระภิกษุที่บวชแล้วบวชบุคคลอื่นได้โดยมอบหมายให้พระภิกษุรูปอื่นเป็นผู้บวชแทน

7) อัฏฐวาจิกาอุปสัมปทา เป็นวิธีการบวชที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นสำหรับภิกษุณีโดยเฉพาะ โดยกำหนดให้ภิกษุณีต้องบวชโดยญัตติจตุตถกรรม 2 ครั้ง จากสงฆ์ทั้งสองฝ่าย คือจากภิกษุณีสงฆ์ก่อนครั้งหนึ่งและจึงรับญัตติจตุตถกรรมจากภิกษุสงฆ์อีกครั้งหนึ่ง

8) ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา เป็นวิธีการบวชที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นเพื่อเป็นวิธีการบวชหลักในพระพุทธศาสนา โดยกำหนดให้สงฆ์เป็นผู้บวชบุคคลผู้นั้น โดยสงฆ์ต้องประชุมพร้อมกันครบองค์สงฆ์ที่กำหนดแล้วกล่าวญัตติ 4 ประการ โดยผู้ที่บวชด้วยวิธีนี้เรียกว่า "ภิกษุ"

สามารถสรุปรูปแบบการบวชจาก 8 ประการ ได้ 3 ประการ คือ

1) การบวชที่พระพุทธเจ้าดำเนินการเองทุกประเภท อนุโลมเข้าในการบวชด้วยเอหิภิกขุอุปสมบททั้งหมด

2) การบวชที่ทรงอนุญาตให้สาวกบวชจัดเป็น ติสรณคมอุปสัมปทา

3) การบวชที่มอบให้พระสงฆ์เป็นใหญ่ คือ ญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา อันเป็นการบวชแบบเดียวที่ยังใช้กันมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนกระทั่งปัจจุบัน (คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2563)

การบวชจึงเป็นเครื่องแสดงถึงผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา เป็นผู้งดเว้นจากกิเลส (ครองศีล) ประพฤติดี ปฏิบัติดี และนำคำสอนเผยแผ่ได้อย่างครบถ้วยชัดเจน

2.3.2.2 อริยสงฆ์ หรือ อริยบุคคล หมายถึง สงฆ์ที่ประกอบด้วยพระอริยบุคคลตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไป เนื่องจากฆราวาสอาจจะบรรลุมรคผลชั้นต้นได้เหมือนกัน เพราะฉะนั้นฆราวาสก็อาจจะจัดเป็นอริยสงฆ์ได้ (แสง จันทร์งาม, 2544) หรือ ผู้พ้นจากภาวะปุถุชน และจัดอยู่ในกลุ่มสาวกสงฆ์ (ที่ปัจจุบันนิยมเรียกว่าอริยสงฆ์) มีความหมายเทียบเท่ากับ ทักขิไนยบุคคล (ผู้ควรแก่ทักขิณา) กล่าวคือ เป็นผู้บรรลุธรรมแล้ว อาจเรียกว่า พระอริยะ แปลได้ว่า ผู้เจริญ ผู้ประเสริฐ (ทักขิไณยบุคคล ผู้พ้นจากภาวะปุถุชน) อันได้แก่ พระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์

อริยบุคคล สามารถแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1) พระโสดาบัน มาจากคำว่า โสตาปันนะ แปลว่า ถึงกระแส หมายถึง ผู้บรรลุกระแสธรรม คือ กระแสแห่งจิตที่มุ่งไปสู่พระนิพพานอย่างมั่นคง เป็นผู้ละกิเลสหรือสังโยชน์ 3 ประการ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลพตปรามาส เป็นผู้ไม่กลับไปสู่อบายภูมิอีกต่อไป แต่ยังคงมี อวิชชา ตัณหา และอุปาทาน และมี โมหะ โทสะ โลภะ อยู่เฉกเช่นเดียวกันกับปุถุชน หากแต่เป็นผู้มีศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา มั่นคงสามารถมีสติระงับยับยั้ง ไม่ก่อให้เกิดการกระทำกรรม ทั้งกาย วาจา และใจได้

2) พระสกิทาคามี แปลว่า ผู้มาอีกหนเดียว หมายถึง พระอริยบุคคลชั้นสูงกว่าพระโสดาบัน เนื่องจากผลของการบรรลุธรรมขั้นสกิทาคามี เป็นผู้ละกิเลสหรือสังโยชน์ 3 ประการ และลดหรือทำให้ โมหะ โทสะ โลภะ เบาบางลงทำให้มีกิเลสลดลงอีกขั้น จึงมีคุณสมบัติเป็นผู้ไม่กลับไปสู่อบายภูมิในชาติหน้า

3) พระอนาคามี แปลว่า ผู้ไม่กลับมา หมายถึง ผู้บรรลุธรรมเมื่อจุติจากโลกนี้แล้วไปบรรลุอรหัตตผล ปรินิพพานในพรหมโลก เป็นผู้ละกิเลสหรือสังโยชน์ 3 ประการ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลพตปรามาส และยังละสังโยชน์เพิ่ม คือ กามราคะและพยาบาท ได้ ซึ่งเหลือ รูปราคะ อรูปราคะ อุทธัจจะ ทำให้มีกิเลสลดลงอีกขั้น เป็นผู้ไม่กลับไปสู่อบายภูมิอีกเลย

4) พระอรหันต์ หมายถึง ผู้บรรลุอรหัตตผล ละกิเลสหรือสังโยชน์ขั้นต่ำ 5 ประการ และละกิเลสหรือสังโยชน์ขั้นสูง 5 ประการ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลพตปรามาส กามราคะ ปฏิฆะ รูปราคะ อรูปราคะมานะ อุทธัจจะ และอวิชชา เป็นผู้บรรลุอรหัตตผล หมดกิเลสทั้งปวง เป็นผู้หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง เป็นผู้มีปัญญาสูงสุด เป็นผู้ควรค่าแก่ทักขิณาหรือบูชาพิเศษ เป็นผู้สิ้นอาสวะ เป็นผู้บริบูรณ์ในสิกขา

หรืออาจจะแยกได้ 4 ประเภทตามการมุ่งสู่พระนิพพาน

1) พระโสดาบัน คือ ผู้ที่เริ่มเข้าสู่กระแสนิพพาน

2) พระสกิทาคามี คือ ผู้ที่มีทุกข์เพียงเล็กน้อย

3) พระอนาคามี คือ ผู้ที่เหลือทุกข์เพียงเบาบาง

4) พระอรหันต์ คือ ผู้ที่บริสุทธิ์ หรือสิ้นกิเลสแล้ว

นอกจากนี้ ยังสามารถเรียกเป็น พระเสขะ แปลว่า ผู้ที่ต้องศึกษาและปฏิบัติเพื่อความสิ้นกิเลสอีกต่อไป หรือสอุปาทิเสสบุคคลกับผู้ที่ยังมีเชื้ออุปาทนเหลืออยู่ คือ พระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี นอกจากนี้พระอรหันต์ ยังสามารถเรียกว่า พระอเสขะ แปลว่า ผู้ไม่ต้องศึกษาและปฏิบัติเพื่อความสิ้นกิเลสอีกต่อไป เพราะกิเลสสิ้นไปแล้ว หรือ ขีณาสวะ แปลว่า ผู้มีอาสวะสิ้นไปแล้ว (แสง จันทร์งาม, 2544) หรืออนุปาทิเสสบุคคล(ผู้ไม่มีเชื้อคืออุปาทานเหลืออยู่เลย)

ทักขิไณยบุคคล หรือ อริยบุคคล 8 หรืออริยบุคคล 4 ระดับข้างต้นสามารถแบ่งออกเป็นคู่ได้ ดังนี้

1) โสดาบัน (ท่านผู้ทำให้แจ้งคือบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว)

2) ท่านปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผลแล้ว

3) พระสกิทาคามี (ท่านผู้ทำให้แจ้งสกิทาคามีผลแล้ว)

4) ท่านปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งสกิทาคามีผล

5) พระอนาคามี (ท่านผู้ทำให้แจ้งอนาคามีผลแล้ว)

6) ท่านปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งอนาคามีผล

7) พระอรหันต์ (ท่านผู้ทำให้แจ้งอรหัตตผลแล้ว)

8) ท่านปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งอรหัตตผล

2.3.2.3 สมมติสงฆ์ หมายถึงพระภิกษุ ภิกษุณีและสามเณรที่ได้รับการบรรพชา อุปสมบทถูกต้องตามพระวินัยแล้ว อุทิศชีวิตศึกษาและปฏิบัติพระธรรมวินัยแต่ยังมิได้บรรลุมรรคผล ยังเป็นปุถุชน พระภิกษุสามเณรทั่วไปในปัจจุบันเป็นสมมติสงฆ์ (แสง จันทร์งาม, 2544: 77) และในปัจจุบันได้จำแนกพระสงฆ์ตามพรรษา เรียกว่า พระนวกะ ได้แก่ พระบวชใหม่มีพรรษาไม่เกิน 5 พรรษา พระมัชฌิมะ ได้แก่ พระที่มีพรรษาเกิน 5 พรรษา แต่ไม่เกิน 10 พรรษา พระเถระ ได้แก่ พระที่มีพรรษาตั้งแต่ 10 พรรษาขึ้นไป มีความรู้ มีคุณธรรม รู้ปาฏิโมกข์ (ดนัย ไชยโยธา, 2553)

2.4 แนวคิดและทฤษฎีหน้าที่ของพระสงฆ์

2.4.1 หน้าที่พระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

หน้าที่ของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล อาจกล่าวได้ว่าริเริ่มจาก การติดตามและได้แบบอย่างมาจากพระพุทธเจ้า เพื่อให้เข้าใจถึงพื้นฐานหลักคำสอนซึ่งนำไปสู่หลักปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง ในหัวข้อนี้จำเป็นที่จะต้องกล่าวถึงหน้าที่ของพระสงฆ์ตามช่วงยุคสมัย

2.4.1.1 พุทธกิจของพระพุทธเจ้า

พุทธกิจ แปลตามตัวอักษรว่า “กิจของพระพุทธเจ้า” กิจ คือสิ่งที่พึงกระทำ สิ่งที่พึงกระทำคือ หน้าที่ ทรงบำเพ็ญกิจ 5 อย่างนี้ พุทธกิจเป็นจริยวัตรที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติเป็นประจำทุกวัน โดยพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ไม่ว่าจะในอดีตกาล ในปัจจุบัน หรืออนาคต ไม่ว่าอยู่ที่ใดจะไม่ละจากพุทธกิจนี้

โดยมีความสอดคล้องกับพุทธจริยา 3 ของพระพุทธเจ้า และจริยวัตรประจำวันของพระองค์

พุทธจริยา 3 พระจริยา หรือการบำเพ็ญประโยชน์ของพระพุทธเจ้าเพื่อประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลายในโลกอย่างต่อเนื่อง คือ

1) โลกัตถจริยา หมายถึง พุทธจริยาที่ทรงมีต่อชาวโลก หรือท่าทีซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม เป็นการแสดงหน้าที่นำมาซึ่งประโยชน์ในการช่วยเหลือเกื้อกูลด้วยความเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย เน้นย้ำบทบาทของพระพุทธเจ้าในการช่วยเหลือ(สงเคราะห์)ให้กับสรรพสัตว์ทั้งหลาย ด้วยวิธีการสอนธรรม การเผยแผ่หลักคำสอน เพื่อให้สามารถนำหลักธรรม ไปสู่การปฏิบัติได้อย่างถูกต้องครบถ้วนและเกิดประโยชน์ต่อผู้นำไปใช้ได้อย่างถูกต้องเหมาะสมตามกาละและเทศะได้

2) ญาตัตถจริยา หมายถึง จริยาที่ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่พระญาติตามฐานะ โดยมีการนำประโยชน์ (หลักธรรมคำสอน) กลับไปสู่ญาติ เป็นการแสดงหน้าที่นำมาซึ่งประโยชน์ในการช่วยเหลือเกื้อกูลต่อญาติพี่น้อง (สังคม) เน้นย้ำบทบาทของพระพุทธเจ้าในการช่วยเหลือ (สงเคราะห์) ให้กับญาติ (สังคมใกล้ชิด) ด้วยวิธีการเช่นเดียวกันกับโลกัตถจริยา หรืออาจกล่าวได้ว่า ญาตัตถจริยาคือส่วนย่อของโลกัตถจริยา

3) พุทถัตถจริยา หมายถึง จริยาที่ทรงบำเพ็ญประโยชน์ตามหน้าที่ของพระพุทธเจ้าในฐานะของพระศาสดา (ต้นแบบ) ของพระสาวก เป็นการแสดงหน้าที่นำมาซึ่งประโยชน์ต่อสรรพสัตว์ ที่พระองค์จะทรงช่วยเหลือได้ โดยกำกับด้วยการวางสิกขาบท จำแนกหลักธรรมคำสอนให้ตรงตามความเหมาะสมของแต่ละบุคคลเน้นย้ำบทบาทของพระพุทธเจ้าในฐานะผู้นำ ผู้วางรากฐาน เพื่อให้ผู้สืบสานได้นำไปใช้และเกิดประโยชน์สูงสุดที่จักได้รับ

ทั้งนี้บำเพ็ญกิจ 5 อย่าง มีดังนี้

1) กิจในปุเรภัต คือ กิจก่อนฉัน พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติกิจส่วนตัว เช่น ล้างพระพักตร์ บ้วนน้ำพระโอษฐ์ นุ่งอันตรวาสกคาดประคดเอว ห่มจีวร ถือบาตร เพื่อเสด็จออกบิณฑบาต หลังจากเสวยภัตตาหาร คือ การตรวจดูจิตสันดานของหมู่มนุษย์ เพื่อแสดงธรรมเทศนาให้กับหมู่มนุษย์ บางกลุ่มก็บรรลุธรรมในระดับต่าง ๆ บางกลุ่มก็บวชเพื่อบรรลุอรหันตผล หลังจากสิ้นกิจนี้แล้วนั้น ทรงประทับ ณ อาสนะในบริเวณศาลาเพื่อคอยเหล่าภิกษุสงฆ์ฉันภัตตาหารเสร็จ พระองค์ก็จะเสด็จเข้าพระคันธกุฏีหรือพระมูลคันธกุฏี (ที่ประทับของพระพุทธเจ้า) แปลว่า ที่ประทับที่มีกลิ่นหอม

2) กิจในปัจฉาภัต คือ กิจหลังฉันอาหาร ภายหลังจากพระพุทธเจ้าทรงพักผ่อนในพระคันธกุฏิเสร็จ พระองค์ทรงเสด็จออกมา ณ ศาลาประทับ และประทานโอวาทแก่ภิกษุสงฆ์ ให้เข้าใจในบทบาท

และหน้าที่ของพระสงฆ์เน้นยำความไม่ประมาท รวมถึงหลักธรรมต่าง ๆ ที่เหมาะสมแก่จริตของภิกษุสงฆ์ เพื่อนำหลักคำสอนไปปฏิบัติและฝึกฝนทำความเข้าใจ หลังจากนั้นพระพุทธเจ้าทรงเสด็จกลับเข้าพระคันธกุฏิ เพื่อสำเร็จสีหไสยา (ท่านอนอย่างราชสีห์) หลังจากทรงพักผ่อนแล้วเสร็จนั้น พระองค์เสด็จตรวจดูสรรพสัตว์ในช่วงที่ 2 และในช่วงที่ 3 เมื่อมีประชาชนได้เข้ามาถวายทาน แล้วเสร็จพระพุทธเจ้าทรงประทับนั่ง ณ อาสนะ และแสดงธรรมทีเหมาะสมให้กับประชาชนทั้งหลายให้เหมาะสมตามกาล

3) กิจในปุริยาม คือ กิจในยามต้น (ช่วงเวลาหัวค่ำ) ภายหลังจากพระพุทธเจ้าทรงชำระพระวรกาย เข้าซุ้มทรงน้ำแล้ว พระองค์ทรงเสด็จไปประทับ ณ อาสนะใกล้กับพระคันธกุฏิ เพื่อทรงตอบปัญหาแนวทางกัมมัฏฐาน รวมถึงการแสดงธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้าแก่พระภิกษุสงฆ์ที่ได้เข้าเฝ้าพระองค์ กล่าวคือ เป็นกิจในช่วงยามต้น (ปฐมยาม)

4) กิจในมัชฌิมยาม คือ กิจในยามกลาง ภายหลังจากพระพุทธเจ้าเสร็จกิจในช่วงยามต้น เป็นพุทธกิจสำหรับโปรดเหล่าเทวดาที่เข้าเฝ้าพระองค์ เพื่อสอบถามปัญหาตลอดในช่วงมัชฌิมยาม (เที่ยงคืน)

5) กิจในปัจฉิมยาม คือ กิจในยามสุดท้าย พระพุทธเจ้าได้แบ่งช่วงเวลาออกเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงแรก คือ การเปลี่ยนอิริยาบถของพระองค์ด้วยการเดินจงกรม ช่วงต่อมา คือ การเสด็จเข้าพระคันธกุฏิ เพื่อสำเร็จสีหไสยา (พักผ่อน) ช่วงสุดท้าย พระองค์ทรงประทับที่นั่งเพื่อตรวจดูสรรพสัตว์ในโลกด้วยพุทธจักขุ นับเป็นกิจในยามท้ายที่สุดของพระพุทธเจ้า

นอกจากพุทธกิจที่หมายถึงการบำเพ็ญกิจ 5 อย่างของพระพุทธเจ้า ที่ปฏิบัติในประจำวัน พระองค์ยังให้ความสำคัญกับพุทธกิจด้านอื่นๆ เช่นกัน

2.4.1.2 พุทธกิจด้านการจัดตั้งองค์กรสงฆ์

สมัยพระพุทธเจ้ายังมีพระชนชีพอยู่พระองค์ทรงจัดตั้งองค์กรสงฆ์โดยมุ่งประโยชน์ 2 อย่าง คือ

1) ทิฏธัมมิกัตถ์ คือ ประโยชน์ของการดำเนินชีวิตที่เป็นไปในปัจจุบันที่ภิกษุจะพึงได้รับ

2) สัมปรายิกัตถ์ คือ การดำเนินชีวิตเพื่อไปเป็นประโยชน์ในภายภาคหน้าปรมัตถ์ หรือการดำเนินชีวิตที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สูงสุด อันเป็นจุดหมายสูงสุดคือพระนิพพาน

หน้าที่สำคัญ 4 ประเภท (ช่วง พรรษาที่ 1 - 20)

1) งานด้านการปกครอง เป็นงานที่ต้องดำเนินการเพื่อให้เกิดความเรียบร้อยดีงามในคณะสงฆ์ อันประกอบไปด้วยงานที่เกี่ยวข้อง คือ การรับบุคคลเข้าเป็นสมาชิกองค์กรคณะสงฆ์ การบัญญัติพระธรรมวินัย การวางระเบียบลงโทษ การตัดสินอธิกรณ์ การส่งเสริมความสามัคคี การทำสังฆกรรมประเภทต่าง ๆ

2) งานด้านการให้การศึกษา เป็นการส่งเสริมให้พระภิกษุได้รับประโยชน์ในส่วนของตนเองด้วยการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาที่เป็นไปตามกระบวนการหรือตามลำดับขั้นของการศึกษา มีการจัด

สภาพการณ์ที่เอื้ออำนวยต่อการศึกษาของพระภิกษุ คือ การแต่งตั้งผู้ให้การอบรมศึกษาหรือแสดงธรรม การให้ถืออุปัชฌาย์หรืออาจารย์ การให้ถือนิสัย สัทธิวิหาริกวัตร อันเตวาสิกวัตร

3) งานด้านการเผยแผ่ศาสนา เป็นการเผยแผ่คำสอนด้วยการส่งเสริมหี้การศึกษาและการปฏิบัติ คือการส่งเสริมงานด้านการเผยแผ่ การจัดส่งบุคคลไปทำงานด้านการเผยแผ่ยังที่ต่าง ๆ การตรวจเยี่ยม แนะนำวิธีการเผยแผ่

4) งานด้านสาธารณูปการ คือการดูแลนวกรรม การก่อสร้างเสนาสนะ ที่อยู่อาศัยและการใช้คนวัดให้ทำงาน (คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2563)

นอกจากนี้ยังสามารถจำแนกลักษณะหน้าที่ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงได้ทรงกำหนดเป็นแนวทางไว้ได้ 3 ลักษณะ คือ

1. ลักษณะประการแรก เป็นหน้าที่หลักซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งสามารถแบ่งย่อยออกมาได้เป็นหน้าที่สำคัญ 4 ประเภท คือ

1) งานด้านการปกครอง คือ หน้าที่ในการจัดระเบียบความเรียบร้อยให้แก่คณะสงฆ์ เช่น การรับภิกษุเข้าใหม่ การกำหนดข้อห้ามและบทลงโทษ การสร้างความเป็นหนึ่งเดียว เป็นต้น พระพุทธเจ้าทรงดำเนินการเพื่อให้คณะสงฆ์สามารถดำรงอยู่ได้ทั้ง ขณะพระองค์ยังทรงมีพระชนมชีพหรือดับขันธ์ปรินิพพานแล้วก็ตาม

2) งานด้านการให้การศึกษา คือ หน้าที่ส่งเสริมให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาและจัดระบบการศึกษาแก่ภิกษุสงฆ์ตามลำดับ คือ การแต่งตั้งผู้แสดงธรรม (การศึกษา) การถืออุปัชฌาย์ (อาจารย์) การถือนิสัย สัทธิวิหาริกวัตร (หน้าที่ของอุปัชฌาย์ในการกำกับดูแลต่าง ๆ) อันเตวาสิกวัตร (หน้าที่ของลูกศิษย์ในการดูแลอุปัชฌาย์)

3) งานด้านการเผยแผ่ คือ หน้าที่สำคัญของพระพุทธศาสนา เป็นการเผยแผ่คำสอน ด้วยรูปแบบการศึกษารวมถึงการปฏิบัติเป็นแบบอย่าง กล่าวคือ ศึกษาด้วยตนเองหรืออุปัชฌาย์หรือแสดงธรรมโดยพระพุทธเจ้า ปฏิบัติด้วยตนเองหรืออุปัชฌาย์หรือแสดงธรรมโดยพระพุทธเจ้า และนำคำสั่งสอนหลักปฏิบัติไปเผยแผ่แก่ผู้อื่นด้วยวิธีการ ต่าง ๆ

4) งานด้านสาธารณูปการ คือ หน้าที่ในการดูแลจัดการความเป็นอยู่ที่ดีให้แก่ ภิกษุสงฆ์ โดยผ่านฆราวาสในการจัดการดำเนินงาน

2. ลักษณะประการที่สอง เป็นหน้าที่เกี่ยวกับระบบการจัดการสงฆ์โดยการแต่งตั้งสมมติสงฆ์ทำการแทนสงฆ์ในกรอบหน้าที่แตกต่างกัน เช่น เจ้าอธิการแห่งจีวร เจ้าอธิการแห่งอาหาร เจ้าอธิการแห่งเสนาะสนะเจ้าอธิการแห่งอารม เป็นต้น โดยมีกรอบในการกำกับการทำงานคือ เป็นผู้ปราศจากอคติ 4 ประการ และมีความเชี่ยวชาญในการกระทำหน้าที่ได้อย่างดี

3. ลักษณะประการสุดท้าย เป็นหน้าที่โดยได้รับการเห็นชอบจากพระพุทธเจ้าโดยการแต่งตั้งตำแหน่งเอตทัคคะ กล่าวคือ เป็นผู้ยอดเยี่ยมในทางใดทางหนึ่งเป็นพิเศษ หรือ หมายถึง พระสาวกที่ได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้ยอดเยี่ยมในทางใดทางหนึ่ง จุดประสงค์ในการแต่งตั้งนั้นหากเราพิจารณาดูจะเห็นว่ามี 2 ส่วนด้วยกันคือ 1) เพื่อภิกษุสงฆ์ คือ เป็นต้นแบบ แบบอย่าง แนวทางการปฏิบัติให้กับภิกษุสงฆ์อื่น ๆ และ 2) เพื่อประชาชนทั่วไป คือ เป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเฉพาะด้าน โดยก่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาหรือเกิดภาพลักษณ์จากการครองสมณะที่เหมาะสมรวมทั้งสร้างประโยชน์แก่ผู้อื่นได้

นอกจากนี้ พระจริยาของพระพุทธเจ้าในฐานะศาสดา (ต้นแบบ) เป็นผู้วางรากฐานความประพฤติให้แก่สาวก ดังนั้นพระสงฆ์ผู้เป็น (ผลผลิต) สาวกทั้งที่เป็นอรหันต์และไม่เป็นอรหันต์จึงมีแนวทางการปฏิบัติตามแบบอย่างที่ดีและมุ่งเน้นหน้าที่ที่ควรกระทำเพื่อยังประโยชน์สุขแก่ตนเอง ผู้อื่นและสังคม

หน้าที่สำคัญ ช่วงหลัง พรรษาที่ 20

หลังจากเผยแผ่คำสอนของพระพุทธเจ้าระหว่าง พรรษาที่ 20 เป็นต้นไป สงฆ์ได้มีการขยายตัวจำนวนสาวกทั้งอริยสาวก และสาวกทั่วไปเพิ่มมากยิ่งขึ้น การจัดการดูแลกำกับติดตามสงฆ์ จึงเกิดประเด็นคำถามจากแนวทางปฏิบัตินอกเหนือจากคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า นำมาซึ่งข้อกังขาหรือคำถามในวัตรปฏิบัตินั้น ๆ พระพุทธเจ้าจึงต้องมีการตอบข้อสงสัยในสิ่งที่ได้ปฏิบัติมาแล้วนั้นว่า กระทำต่อได้หรือไม่อย่างไร ถึงแม้ว่าสิกขาบทนั้น ๆ จะเกิดขึ้นหลักจากการกระทำมาแล้วของภิกษุสงฆ์บางรูป พระพุทธเจ้าทรงชี้แจงและวางแนวทางการปฏิบัติไว้ เพื่อเป็นข้อห้าม และข้อประพฤติปฏิบัติเพื่อความเป็นระเบียบและความเหมาะสมแบ่งเป็นหมวดได้แก่ ปาราชิก 4 สังฆาทิเสส 13 อนิยต 2 นิสสัคคิยปาจิตตีย์ 30 ปาจิตตีย์ 92 ปาฏิเทสนีย 4 เสขิยะ 75 และอธิกรณสมถะ 7 (คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2563)

การบัญญัติพระวินัย พระวินัยเป็นศีลหรือกฎหมาย เราเรียกว่าสิกขาบทของภิกษุสงฆ์และภิกษุณี โดยมีการกำหนดโทษทั้งหนักและเบาตามการกระทำที่ส่งผลต่อตนเอง ผู้อื่นและคณะสงฆ์

สามารถสรุปมูลเหตุแห่งการบัญญัติพระวินัยได้ดังนี้

1) เพื่อความเห็นชอบร่วมกันแห่งสงฆ์ คือ จากหลักการการกระทำผิดของภิกษุ นำมาสู่การตัดสินโดยพระพุทธเจ้าและพระองค์ทรงชี้โทษแห่งการกระทำและความไม่เหมาะสมในการกระทำนั้น ๆ ท่ามกลางสงฆ์ที่เข้าร่วมรับฟังและร่วมออกความเห็น รวมถึงหลักในการปฏิบัติ หากหนักไป ก็จะมีข้ออนุบัญญัติเพิ่มเติม หรือหย่อนยายเกินไป ก็มีอนุบัญญัติเพิ่มเติมแก้ไขได้ โดยหน้าที่ร่วมกันระหว่างพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์

2) เพื่อความอยู่อย่างผาสุกแห่งสงฆ์ คือ ข้อระเบียบ(สิกขาบท)ในการอยู่ร่วมกันจากความแตกต่างจากสถานะเดิม ตระกูลเดิม หรือจริตซึ่งแตกต่างกันจึงจำเป็นต้องมีแนวปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันจึงก่อให้เกิดการบัญญัติธรรมวินัยขึ้น

3) เพื่อข่มคนที่หน้าด้านขาดความละอาย คือ บัญญัติเพื่อให้ภิกษุบางรูปอยู่ในร่องในรอย ไม่เกิดปัญหาต่อสงฆ์ หรือพระศาสนา รวมทั้งกำหนดบทลงโทษที่เกิดขึ้นจากการกระทำของภิกษุนั้นๆ

4) เพื่อให้ภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รักอยู่อย่างผาสุก คือ บัญญัติตรงกันข้ามกับข้อ 3 ภิกษุที่เจริญรอยตามแนวทางของพระวินัยรวมถึงพระพุทธเจ้า ภิกษุย่อมเกิดความเข้าใจถูกต้องในสิ่งที่พึงกระทำ สิ้นความสงสัยในการปฏิบัติ เกิดเป็นศีลบริสุทธิ์ มิเดือดร้อนใจ

5) เพื่อขจัดเรื่องเสื่อมเสียในปัจจุบัน คือ การป้องกันการกระทำผิดหรือล่วงละเมิดต่อพระศาสนา ต่อสังคม ต่อภิกษุสงฆ์ ต่อตนเอง จึงต้องมีความสำรวมของสมณะ การครองตนทั้งในที่ลับและที่แจ้ง กล่าวคือภาพสะท้อน(ภาพลักษณ์)ที่เกิดจากมุมมองต่าง ๆ ที่อาจทำให้เกิดความเสื่อม จึงเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัย

6) เพื่อป้องกันเรื่องเสื่อมเสียอันจะเกิดในอนาคต คือ การป้องกันการกระทำผิดเช่นเดียวกันกับ ข้อที่ 5 รวมทั้งการป้องกันภิกษุซึ่งจะเข้ามาบวชใหม่ในอนาคต เป็นการวางรากฐานให้องค์กรสงฆ์ดำเนินต่อไปและยังคงสืบสานหลักธรรมคำสอนไปได้

7) เพื่อให้ชนที่ยังไม่เกิดความเลื่อมใสได้เกิดความเลื่อมใส คือ ผลประโยชน์ซึ่งเกิดขึ้นแก่ประชาชนคนทั่วไป จากความสมบูรณ์ของสมณะ(ภิกษุ)ที่ได้พบเห็น การครองตน การประพฤติเป็นไปด้วยดี ย่อมก่อให้เกิดความศรัทธาแก่ผู้พบเห็น เป็นการชักนำให้ผู้ไม่เคยเลื่อมใสได้เกิดความเลื่อมใสในวัตรปฏิบัติของนักบวชในพุทธศาสนา นอกจากนี้ในการสร้างความเลื่อมใสหน้าที่ของภิกษุสงฆ์ยังอาจรวมถึง หลักปฏิบัติ หลักอนุเคราะห์ ประโยชน์แก่ประชาชนทั่วไปด้วยเช่นกัน จึงเป็นส่วนหนึ่งในการบัญญัติพระวินัย

8) เพื่อให้คนที่เลื่อมใสอยู่แล้ว มีความเลื่อมใสยิ่ง ๆ ขึ้น คือ ผลลัพธ์ซึ่งต่อยอดมาจากข้อ 7 โดยมุ่งหน้าที่ของภิกษุสงฆ์ ซึ่งปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบแล้ว คงความเป็นสมณะที่ดีสืบต่อไปโดยมีพระวินัยเป็นแนวปฏิบัติตน ย่อมทำให้ความศรัทธาเพิ่มพูนยิ่งขึ้น

9) เพื่อให้พระสัทธรรม คือ หน้าที่สำคัญของการเป็นภิกษุ ต้อง ปริยัติสัทธรรม คือการเพียรศึกษาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ ต้องปฏิบัติสัทธรรม คือการนำหลักคำสอนไปปฏิบัติและปรับใช้ได้ และปฏิเวธสัทธรรม คือผลแห่งการปฏิบัติและตั้งมั่นเพื่อมุ่งสู่มรรคผลนิพพาน พระวินัยจึงมีความจำเป็นในการสร้างความเข้าใจ สร้างแนวทางปฏิบัติ และนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ดีได้ กล่าวคือ พระวินัยทำหน้าที่เป็นคู่มือของภิกษุสงฆ์ในการประพฤติปฏิบัติการครองตนในฐานะภิกษุของพระพุทธศาสนา

10) เพื่ออนุเคราะห์ หรือรักษาพระวินัย หมายความว่า “กฎเกณฑ์ ระเบียบ วินัยต่าง ๆ ที่มีการบัญญัติขึ้นนั้น จะเกิดผลตามวัตถุประสงค์ในการบัญญัติได้ ต่อเมื่อผู้ปฏิบัติยอมรับนับถือพระวินัยเป็นหลักสำคัญในพระพุทธศาสนา ท่านจัดพระวินัยเป็น 4 ประเภท คือ สังวรวินัย ได้แก่การสำรวมระวังตามสิกขาบทและระวังในการดูรูป ฟังเสียงเป็นต้น ปหานวินัย ได้แก่การละเว้นสิ่งที่ไม่ดีงามต่าง ๆ สมถวินัย คือ

การปฏิบัติเพื่อความสงบใจเป็นที่สุดและบัญญัติวินัย คือข้อบัญญัติขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ข้างต้น (พระเทพดิลก จิตญาโณ), 2543)

จากพุทธกิจในช่วงที่พระพุทธองค์ได้วางรากฐานไว้สำหรับเป็นแนวทาง หรือหมายถึงโครงสร้างหน้าที่ของพระสงฆ์ผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาได้น้อมนำและปฏิบัติ เพื่อให้เป็นแบบอย่างของพระสงฆ์ที่ดี รวมถึงความเจริญก้าวหน้าของพระพุทธศาสนาด้วยเช่นกัน ดังนั้นการบัญญัติพระวินัยจึงเป็นประโยชน์ต่อตัวของมันเอง และประโยชน์ต่อภิกษุสงฆ์ ประโยชน์ต่อสังคม เป็นภาพสะท้อนของสังคมสงฆ์สังคมทางโลกในการอธิบายบทบาทและหน้าที่ของภิกษุได้ชัดเจน

2.4.2 หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพันธกิจ 6 ด้าน

บทบาทตามพันธกิจ 6 ด้าน เป็นกิจการพระพุทธศาสนาซึ่งพระภิกษุควรกระทำเป็นแกนหลักสำคัญในการแสดงบทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย ในงานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาและสาธารณะสงเคราะห์หากเน้นย้ำบทบาทเป็นหลัก จะมุ่งเน้นและตอบพันธกิจ 6 ด้าน ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ปี พ.ศ.2535 ซึ่งสอดคล้องกับ พันธกิจ 6 ด้านของคณะปฏิรูปสงฆ์เพื่อดำเนินกิจการคณะสงฆ์ ตั้งแต่ ปีพ.ศ. 2560 บทบาทของพระสงฆ์ถูกจำแนกและจัดกรอบให้อยู่ในด้านใดด้านหนึ่งของพันธกิจนั้น ดังนี้

2.4.2.1 ด้านการปกครอง มีแนวทางการดำเนินการสร้างความมั่นคงด้านพระพุทธศาสนา ด้วยการปลูกฝังศรัทธาในพระพุทธศาสนาผ่านกิจกรรมต่าง ๆ และยกระดับกระบวนการบริหารจัดการภายใน โดยอาศัยความร่วมมือภาคีเครือข่ายต่าง ๆ และพัฒนาสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้เชิงพุทธ ด้วยการเพิ่มขีดความสามารถของศาสนบุคคล (ผู้ปกครองสงฆ์ ในระดับต่าง ๆ) เพื่อขับเคลื่อนกิจการพระพุทธศาสนา ด้วยการบริหารจัดการศาสนสมบัติอย่างมีประสิทธิภาพ จากแนวทางดังกล่าว พระภิกษุสงฆ์ได้ดำเนินกิจการตามพันธกิจด้านการปกครอง เช่น ในงานวิจัยเรื่องบทบาทพระสงฆ์ต่อการสร้างชุมชนเข้มแข็ง ได้แบ่งบทบาทในด้านการปกครองออก เป็น 3 ลักษณะ คือ การปกครองพระสงฆ์สามเณรภายในวัด (หน้าที่หลักของภิกษุสงฆ์) การปกครองพระสงฆ์สามเณรนอกวัด (ในฐานะผู้ปกครองสงฆ์ ตรวจเยี่ยมกิจการ ความเรียบร้อย) และการปกครองประชาชนชาวบ้าน (การให้คำปรึกษา การพัฒนา ไกล่เกลี่ยปัญหา) (พระมหารัตนพล ก้านเพชร, 2547) สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องบทบาทที่พึงประสงค์ของคณะสงฆ์ภาค 10 ในสังคมไทยตามการดำเนินบทบาทของคณะสงฆ์ภาค 10 ตามระบบการปกครองคณะสงฆ์ไทยที่ก่อให้เกิดผลงานเป็นที่ประจักษ์ พบว่าพระสงฆ์ได้เข้าไปมีบทบาทผ่านโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ก่อให้เกิดผลต่อการพัฒนาชุมชน เช่น ชุมชนภูไทห้องแซง อำเภอเลิงนกทา จังหวัดยโสธร ที่ใช้โครงการนี้เป็นตัวนำ จนสามารถรวมกลุ่มกันส่งเสริมอัตลักษณ์ชุมชน สร้างผลิตภัณฑ์ของชุมชนจนเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง (พระมหาพงศ์ทราทิตย์ ก้องเสียง, 2563)

ด้านการปกครอง คือ การดำเนินกิจการของภิกษุที่ได้รับหน้าที่ (บทบาท) ในการปกครองสงฆ์ด้วยกัน ตามเขตการปกครองของคณะสงฆ์ โดยทำหน้าที่สนับสนุนและดำเนินการสร้างความมั่นคงด้านพระพุทธศาสนาผ่านการปกครอง

2.4.2.2 ด้านศาสนศึกษา มีแนวทางการดำเนินการ การปลูกฝังศรัทธาในพระพุทธศาสนาผ่านการศึกษาพระปริยัติธรรม ธรรมศึกษา บาลีศึกษา เพิ่มศักยภาพทางปัญญาแก่ศาสนทายาท และอาศัยความร่วมมือภาคีเครือข่ายตามหลัก “บวร” ในการส่งเสริมศักยภาพของพระภิกษุสงฆ์ในด้านต่าง ๆ เช่น ผู้บริหารศาสนศึกษา ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี พระปริยัตินิเทศก์ เสริมสร้างองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนาให้เข้มแข็ง รวมถึงการจัดทรัพยากรในการส่งเสริมและช่วยเหลือด้านศาสนศึกษา (ปริยัติ) จากแนวทางดังกล่าว พระภิกษุสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน) ได้ดำเนินกิจการตามพันธกิจด้านศาสนศึกษา เช่น ในงานวิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาการศึกษา: กรณีศึกษาพระพุทธิรังสี วัดวังสะพุงพัฒนาราม อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย บทบาทของพระพุทธิรังสี ได้พัฒนาการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลีโดยทำหน้าที่ในการเป็นพระผู้สอน และเป็นผู้บริหารรวมถึงดำเนินนโยบายและงานแผนในการทำงานรวมถึงให้คำปรึกษาแก่โรงเรียนปริยัติธรรม อื่น ๆ (ธงชัย สิงอุดม, 2548) สอดคล้องกับการส่งเสริมการศึกษาของภิกษุสงฆ์ในงานวิจัย เรื่องบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาพระครูสุธีปริยัติโยดม ซึ่งทำหน้าที่ในการเป็นครูพระสอนปริยัติ และบริหารโรงเรียนปริยัติธรรมแผนกธรรม รวมทั้ง ส่งเสริมสวัสดิการและทุนแก่ภิกษุ สามเณรในสำนักเรียน เป็นผลให้มีการสอบเลื่อนขั้นของพระสงฆ์สามเณร มีผลสัมฤทธิ์ที่ดีขึ้น (พระมหาถวิล พลเตมา, 2546)

นอกจากนี้บทบาทในด้านศาสนาศึกษายังขยายการดำเนินงานสอนธรรมะออกไปนอกเหนือจากโรงเรียนปริยัติสำหรับภิกษุและสามเณร เช่น การสอบนักธรรมสำหรับประชาชน เพื่อส่งเสริมความรู้และสร้างความมั่นคงให้กับศรัทธาของศาสนิกชนอีกด้วย

2.4.2.3 ด้านศึกษาสงเคราะห์มีแนวทางการดำเนินการ สร้างความมั่นคงด้านพระพุทธศาสนาโดยการปลูกฝังศรัทธาในพระพุทธศาสนา ด้วยการสนับสนุนทุนการศึกษา และทรัพยากรทางการศึกษา เพิ่มศักยภาพทางปัญญา โดยการขยายโอกาสทางการศึกษาพระพุทธศาสนาแก่คฤหัสถ์ (ฆราวาส) และอาศัยความร่วมมือภาคีเครือข่ายด้านการศึกษาตามหลัก “บวร” และพัฒนาส่งเสริมบุคลากร (ภิกษุสงฆ์) รวมทั้งจัดทรัพยากรในการส่งเสริมและช่วยเหลือ เช่น โครงการจัดตั้งกองทุนเพื่อการศึกษาสงเคราะห์ จากแนวทางดังกล่าว พระภิกษุสงฆ์ได้ดำเนินกิจการตามพันธกิจด้านศึกษาสงเคราะห์ เช่น ในงานวิจัยเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ในงานดำเนินงานศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด มีบทบาทในการวางแผนในการจัดการศึกษาสำหรับเด็กทุกภาคการศึกษา มีบทบาทในการให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการคัดเลือกบุคลากรเขามาทำงานในศูนย์ มีบทบาทในการชักชวนประชาชนผู้ปกครองเด็กให้เขามาร่วมในการพัฒนาศูนย์ มีบทบาทในการประชาสัมพันธ์กิจกรรมของศูนย์ในวันสำคัญทางศาสนาและวันสำคัญอื่น ๆ และมีบทบาทในการจัดสถานที่ใช้เป็นศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด (บรรจง สุวรรณศรี, 2546) และเกี่ยวเนื่องกับงานวิจัยเรื่อง การส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ในการจัดการศึกษาตามโครงการโรงเรียนพุทธ โดยกำหนดบทบาทของพระสงฆ์ในการจัด

การศึกษานั้นไว้ คือ สร้างศรัทธาและฉันทะ การมุมานะเรียนรู้ พัฒนาสู่ศูนย์การศึกษา ไตรสิกขาเป็นเป้าหมาย มีเครือข่ายมีความร่วมมือ และสร้างการสื่อสารกับสังคม (วันพิชิต ศรีสุข, 2549)

นอกเหนือจากนี้ยังรวมถึงการมอบทุนการศึกษาแก่เด็กผู้ด้อยโอกาส เป็นต้น บทบาทพระสงฆ์ในด้านการศึกษาจึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นการให้ความรู้ ควบคู่ไปกับการช่วยเหลือด้วยเช่นกัน

2.4.2.4 ด้านการเผยแผ่ มีแนวทางการดำเนินการ สร้างความมั่นคงด้านพระพุทธศาสนา โดยการปลูกฝังศรัทธาในพระพุทธศาสนาให้เข้มแข็งด้วยการเผยแผ่เชิงรุก เช่น จัดทำแผนแม่บทการเผยแผ่เชิงรุก การเพิ่มช่องทางการสื่อสารเชิงรุกสำหรับกิจการพระพุทธศาสนาด้วยสื่อและวิธีการต่าง ๆ พัฒนาระบบสารสนเทศให้ทันสมัย พัฒนาหลักสูตรเชิงพุทธและนวัตกรรมวิชาการให้ทันสมัย เพิ่มขีดความสามารถของศาสนบุคคล คือพระนักเผยแผ่ พระนักเทศน์ พระสอนศีลธรรม พระธรรมทูต พระวิปัสสนาจารย์ เป็นต้น และการจัดหาแหล่งงบประมาณสนับสนุนกิจการพระพุทธศาสนาจากภาครัฐและเอกชน เช่น โครงการจัดตั้งกองทุนเพื่อการเผยแผ่จากแนวทางดังกล่าว พระภิกษุสงฆ์ได้ดำเนินกิจการตามพันธกิจด้านการเผยแผ่ เช่น ในงานวิจัยเรื่องบทบาทของพระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสัมปันโน) ในสังคมไทย บทบาทในการเผยแผ่ธรรม มีประเด็นสำคัญ 2 ประเด็น คือ 1) บริบททางสังคมที่เปลี่ยนไป หลวงตาได้ปรับเปลี่ยนบทบาทจากการสงเคราะห์ใต้ดินขึ้นมาบนดิน เผยแผ่ไปตามบริบทของสังคม เตือนประชาชนให้ตระหนักถึงปัญหาที่กำลังเผชิญหน้าอยู่ เช่น เทศน์ช่วยชาติ และ 2) ปัญหาวิกฤติทางเศรษฐกิจของชาติ ในปลายปี พ.ศ. 2540 หลวงตาแสดงบทบาทในการประกาศตัวเป็นผู้นำกู้ชาติในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ และให้ความสำคัญกับการเทศน์ในโครงการผ้าป่าช่วยชาติ เพื่อระดมเงินบริจาคเข้าสู่คลังหลวงของประเทศ (วันชาติ ชาญวิจิตร, 2563) จะเห็นว่าบทบาทของพระภิกษุสงฆ์ใช้หลักธรรมในการเผยแผ่ รวมทั้งการช่วยเหลือสังคม (สาธารณสงเคราะห์) ด้วยเช่นกัน

บทบาทของพระสงฆ์ด้านการเผยแผ่นำมาสู่รูปแบบใหม่ ๆ ในการสื่อสารกับสังคม เช่น การบูรณาการพุทธศาสนากับศาสตร์ใหม่ ด้วยวิธีการบูรณาการแบบพุทธวิทยาและวิธีการแบบธรรมวิทยา จากวิธีการบูรณาการทั้งสองวิธีข้างต้นทำให้เห็นได้ว่าความสอดคล้องระหว่างพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่นั้นเป็นไปได้ทั้งเชิงนำหลักการทางพุทธศาสนาเป็นหลักแล้วตามด้วยศาสตร์สมัยใหม่หรือนำศาสตร์สมัยใหม่เป็นหลักแล้วตามด้วยพุทธศาสนาซึ่งทั้งสองวิธีนี้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมหรือสภาพการณ์ของปัญหาเป็นหลัก หมายความว่าการใช้หลักการทางพุทธศาสนาหรือศาสตร์สมัยใหม่เป็นตัวตั้งต้นนั้น ไม่สำคัญเท่ากับบริบทของปัญหาที่ต้องการนำศาสตร์ทั้งสองไปบูรณาการใช้นั่นเอง เพราะบางปัญหาอาจเหมาะสมที่จะเริ่มตั้งต้นด้วยศาสตร์สมัยใหม่ นัยตรงข้ามบางปัญหาอาจไม่เหมาะสม (พระมหามฆวินทร์ ปุริสุตฺตโมและมนัสวี ศรีนนท, 2561) ดังนั้นการเผยแผ่ในสมัยใหม่จึงต้องเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคมแต่ยังคงอยู่ในการยึดหลักธรรมคำสอนมาใช้อย่างถูกต้องเพื่อก่อให้เกิดความมั่นคงทางศาสนาและเกิดประโยชน์แก่คนทั่วไป

2.4.2.5 ด้านสาธารณูปการ มีแนวทางการดำเนินการสร้างความมั่นคงด้านพระพุทธศาสนา โดยการปลูกฝังศรัทธาในพระพุทธศาสนาในโครงการวัด พัฒนาสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้เชิงพุทธ เช่น การเพิ่มศักยภาพของพระนวกรรมเชิงพุทธ เสริมสร้างองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมให้เข้มแข็ง กล่าวคือ การดูแลศาสนสถาน ศาสนวัตถุ พื้นที่การให้บริการของวัด รวมถึงการจัดรูปแบบ “บวร” ซึ่งสัมพันธ์กับ พระภิกษุสงฆ์ ประชาชน หน่วยงาน ต่าง ๆ จากแนวทางดังกล่าว พระภิกษุสงฆ์ได้ดำเนินกิจการตามพันธกิจด้านสาธารณูปการ เช่น ในงานวิจัยเรื่องบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคม : กรณีศึกษาพระครูภาวนาวิสุทธิญาณ อดีตรองเจ้าคณะอำเภอด่านซ้าย และอดีตเจ้าอาวาสวัดเนรมิตวิปัสสนาอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย พระภิกษุสงฆ์ มีบทบาทการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา มีบทบาทในส่วนรองลงไป คือบทบาทของพระนักพัฒนาและพระนักอนุรักษ์ บทบาทของพระครูภาวนาวิสุทธิญาณสามารถแยกเป็นประเภทได้ 2 ประเภท คือบทบาท ที่มีผลต่อการพัฒนาสังคม และบทบาทของพระนักอนุรักษ์ ในฐานะบทบาทเจ้าอาวาส พระครูภาวนาวิสุทธิญาณ ต้องทำหน้าที่ บำรุงวัด จัดกิจกรรมและดูแลศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี โดยเชื่อมโยงกับบทบาทด้านการพัฒนาสังคมของหลวงพ่อพระครูภาวนาวิสุทธิญาณจากการก่อตั้งวัดเนรมิตวิปัสสนาให้เป็นทั้งศูนย์ปฏิบัติธรรมกัมมัฏฐานและสถานที่ท่องเที่ยว จึงมีการพัฒนาวัดอย่างต่อเนื่องเพื่อรองรับพุทธศาสนิกชน จนทำให้วัดกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยว เมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้ามามากขึ้นยังผลให้เศรษฐกิจดี ประชาชนในพื้นที่มีงานทำ มีการสร้างอาชีพ การจ้างงานมีรายได้เพิ่มขึ้นการคมนาคมได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ (พระมหาวินิจ เสาธง, 2553) นอกจากนี้ยังมีบทบาทอีกมิติหนึ่งในด้านสาธารณูปการ คือจากงานวิจัยเรื่อง แนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานในวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี โดย บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถานถือเป็นบทบาทนอกเหนือในด้านการปกครอง ด้านการศึกษาคันถะธุระ วิปัสสนาธุระ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ บทบาทการสาธารณูปการ แต่หากพิจารณาจากพระธรรมวินัยแล้ว พบว่าเป็นหน้าที่ที่พระพุทธเจ้าทรงมีบัญญัติเอาไว้ในสิกขาบทปาจิตตีย์หมวด ภูตคามวรรค ในข้อที่ ๔ ที่พระพุทธเจ้าได้มอบหมายให้พระสงฆ์ภายในวัดมีหน้าที่ในการช่วยดูแลรักษาศาสนสมบัติของวัด โดยภิกษุผู้ที่ได้รับเลือกเป็นเจ้าหน้าที่นั้นต้องมีคุณธรรม 5 ได้แก่ 1) ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความชอบ 2) ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความเกลียดชัง 3) ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความงมงาย 4) ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความกลัว 5) เข้าใจการทำหน้าที่อย่างนั้น ทั้งนี้ตามหลักพระธรรมวินัยยังมีการกำหนดผู้ดูแลศาสนสถาน ศาสนสมบัติ ซึ่งส่วนหนึ่งอาจเป็นโบราณสถานในปัจจุบันโดยผู้ดูแลสมบัติของพระศาสนา (นายพีรวัชร์ ราชิวงศ์, 2561) สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง บทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นวัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ พบว่า ภิกษุสงฆ์ต้องมีบทบาท คือ บทบาทต่อการเป็นผู้นำ แบบอย่างในการ สืบสาน บทบาทต่อการส่งเสริมความร่วมมือสนับสนุน บทบาทต่อการส่งเสริมการบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วม บทบาทต่อการเผยแผ่และฟื้นฟู บทบาทตอการเสริมสร้าง

ปราชญ์ทองถิ่นในการให้ความรู้ บทบาทต่อการสร้างเครือข่ายพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน (พระพงศ์พิสิฐ สุภาจาโร (สุระ), 2561)

กล่าวได้ว่าบทบาทพระสงฆ์ในด้านสาธารณูปการครอบคลุมศาสนสถาน ศาสนวัตถุ หรือโบราณสถาน โบราณวัตถุ รวมทั้ง สิ่งปลูกสร้างทางศาสนาทั้งหมด บทบาทของภิกษุสงฆ์มีทั้งดูแล จัดการ ทำนุบำรุงและบริหารจัดการให้อยู่ในสภาพที่ดี และใช้ประโยชน์ได้ รวมทั้งสร้างรายได้ทั้งต่อวัดและชุมชนด้วยเช่นกัน

2.4.2.6 ด้านสาธารณสงเคราะห์ มีแนวทางการดำเนินการ สร้างความมั่นคงด้านพระพุทธศาสนาโดยการปลูกฝังศรัทธาให้เข้มแข็ง ผ่านกิจกรรมการช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติ ผู้ได้รับความเดือดร้อน ไร้ที่พึ่งและยกระดับกระบวนการบริหารจัดการภายใน พัฒนาหลักสูตรเชิงพุทธและนวัตกรรมวิชาการให้ทันสมัย เน้นการพัฒนาและ สาธารณสงเคราะห์ รวมถึงการพัฒนาบุคคลให้สัมพันธ์กับงานและความสามารถ รวมถึงระดมทุนเพื่อสร้างเครือข่าย หรือหน่วยงานช่วยเหลือ ในฐานะตัวกลางหรือผู้ประสานงาน จากแนวทางดังกล่าวพระภิกษุสงฆ์ได้ดำเนินกิจการตามพันธกิจด้านสาธารณสงเคราะห์ เช่น ในงานวิจัยเรื่องรูปแบบการปฏิบัติงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ ในจังหวัดศรีสะเกษ บทบาทพระสงฆ์ควรมีหลักการบริหารสมัยใหม่เข้ามาเป็นกลยุทธ์ หรือหลักการในการบริหารจัดการ ในขณะเดียวกันก็มีนักวิชาการทางตะวันตกกำลังสนใจหลักการในทางพระพุทธศาสนามาผสมผสาน และประยุกต์ใช้กับหลักการบริหารจัดการ ด้านสาธารณสงเคราะห์ และสามารถแบ่งรูปแบบการปฏิบัติงานได้ 3 ด้าน คือ 1) การให้ความช่วยเหลือและส่งเคราะห์แก่ประชาชน 2) ด้านการมีส่วนร่วมและสนับสนุนเพื่อสาธารณประโยชน์ 3) ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนและส่วนราชการ (นายสุริยนต์ น้อยสงวน, 2560) สอดคล้องกับ งานวิจัยเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ด้านการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด บทบาทของพระภิกษุทำหน้าที่เป็นพระผู้นำท้องถิ่น ให้คำปรึกษาและแนะนำแก่ชาวบ้านว่ามีอะไรที่สามารถก่อให้เกิดประโยชน์ส่วนรวม ทางวัตถุจะทำได้ก็โดยอ้อม พระสงฆ์จึงต้องแสดงบทบาททันตามปรากฏการณ์ของสังคมปัจจุบันก็จะสามารถแก้สภาพปัญหา จะส่งผลให้สภาพสังคมและประเทศมีความเจริญก้าวหน้า (พระครูประภัสร์สิทธิคุณ (ประสิทธิ ปภสสโร), 2555) ดังนั้นบทบาทพระสงฆ์ด้านสาธารณสงเคราะห์ ทำหน้าที่ทั้งในส่วนของการช่วยเหลือและส่วนของการพัฒนาความเป็นอยู่ของชาวบ้านให้ดีขึ้นไม่ว่าจะเป็นด้านใดก็ตาม บทบาทของภิกษุสงฆ์จะก่อให้เกิดประโยชน์กับสังคมไม่ทางตรงก็ทางอ้อม

ตามที่ได้กล่าวถึงหน้าที่ของพระสงฆ์จากพันธกิจทั้ง 6 ด้าน ได้พบงานวิจัยหรือข้อมูลมากมายในปัจจุบันที่แสดงให้เห็นถึงบทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ที่ปรับเปลี่ยนไปตามรูปแบบสังคม อาจกล่าวได้ว่ามีความแตกต่างจากสิ่งที่พระพุทธเจ้าได้วางไว้ แต่นั่นก็เป็นไปตามรูปแบบเท่านั้น เพราะแท้จริงแล้วการมีอยู่ของพระพุทธศาสนาคือการช่วยเหลือในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นในส่วนของตนเองและผู้อื่น อันจะนำผลประโยชน์

แก่สังคมส่วนรวม พิจารณาได้จากงานวิจัยที่ได้กล่าวถึงโดยมากจะมีความสัมพันธ์ในกรอบพันธกิจทั้ง 6 ด้านนี้ ซึ่งการนำพันธกิจ 6 ด้านมามาเป็นแนวทาง ย่อมเป็นตัวกำหนดบทบาทพระสงฆ์ด้วยเช่นกัน

หากนำข้อมูลมาพิจารณาและวิเคราะห์ลงไป จะเห็นถึงรูปแบบและลักษณะของบทบาทในแต่ละด้านชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น ด้านการปกครอง ด้านศาสนศึกษา ด้านสาธารณูปการ เป็นการดำเนินในด้านเดียวกัน กล่าวคือ ทรัพยากรบุคคล ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม (วัด) กำกับโดยรูปแบบการปกครอง ดูแลกิจการภายในวัด หรือด้านการปกครอง ด้านศาสนสงเคราะห์ ด้านสาธารณสงเคราะห์ เป็นการดำเนินในด้านเดียวกันคือ การดำเนินกิจการภายนอกวัด โดยใช้ ทรัพยากรบุคคล (ภิกษุสงฆ์) ทรัพยากร (ปัจจัย สิ่งของ เป็นต้น) ในการสงเคราะห์สังคม ผ่านการกำกับด้านการปกครอง นอกจากนี้หากเราพิจารณาในมิติของสังคม ด้านสาธารณสงเคราะห์สามารถแบ่งรูปแบบและวิธีการออกได้ 2 ลักษณะด้วยกัน คือ 1) ด้านสาธารณสงเคราะห์ โดยตรง คือ การให้กิจกรรมที่ส่งเสริมการให้ (ไม่มีการตอบแทน) ผู้รับรับจากความช่วยเหลือ (ประชาชน สังคม) 2) ด้านสาธารณสงเคราะห์ โดยอ้อม คือ การพัฒนา มีรูปแบบกิจกรรมและเป้าหมายคือการสร้างความร่วมมือ (ประชาชนภิกษุสงฆ์ เครือข่าย) ส่งเสริมและผลักดันคุณภาพชีวิตและแก้ไขปัญหาให้กับสังคมได้ ดังนั้น พันธกิจ 6 ด้าน มีส่วนช่วยให้ประโยชน์แก่สังคมผ่านบทบาทของพระภิกษุสงฆ์ซึ่งดำรงชีวิตร่วมกันในสังคมไม่ว่าจะเป็นด้านใดด้านหนึ่งก็ตามล้วนส่งผลต่อสังคม พันธกิจ 6 ด้าน จึงเปรียบเสมือนรูปแบบหนึ่งที่สะท้อนผลผลิตจากการดำเนินกิจการพระพุทธศาสนาประกอบกับความเลื่อมใสศรัทธาของประชาชนหลอมรวมให้เกิดแนวทางพุทธศาสนา นำมาสู่การอยู่ร่วมกันและเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกันได้

2.5 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) ถือเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากและรักษาอัตลักษณ์ของท้องถิ่นในประเทศไทย (ชิตาวีร์ สุขคร, 2562) จึงถือเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากและอนุรักษ์มรดกทางภูมิปัญญาของประเทศไทย การศึกษาพัฒนาการทางแนวคิดในบริบทไทยมักมุ่งเน้นการแปรเปลี่ยนจากทุนทางวัฒนธรรมดั้งเดิมสู่การสร้างคุณค่าและมูลค่าใหม่ เพื่อให้เป็นแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ผู้มาเยือนมีแรงจูงใจหลักในการเรียนรู้ ค้นพบ สัมผัส และบริโภคผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้ (Tangible) เช่น โบราณสถาน สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible) เช่น ประเพณี วิถีชีวิต ภาษา และอาหารท้องถิ่น

ชิตาวีร์ สุขคร (2562) กล่าวเพิ่มเติมว่า ความเป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมในพื้นที่ต่างถิ่นนั้นมุ่งเน้นการสร้างความเข้าใจและการเห็นคุณค่าของความแตกต่างทางสังคมผ่านประวัติศาสตร์ ภาษา ประเพณี และวิถีชีวิต ซึ่งองค์ประกอบหลัก สามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ 1) องค์ประกอบทางสังคมและประเพณี (นามธรรม) 2) องค์ประกอบทางกายภาพและสิ่งแวดล้อม (รูปธรรม) และ 3) องค์ประกอบทางธุรกิจและการพัฒนา นอกจากนี้ การจัดการท่องเที่ยวยังต้องคำนึงถึงองค์ประกอบพื้นฐาน 5A หรือ 6A ได้แก่ สิ่งดึงดูดใจ

(Attraction), การเข้าถึง (Accessibility), สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities), โปรแกรมการท่องเที่ยว (Available package), กิจกรรม (Activities) และบริการเสริม (Ancillary Services)

ในปัจจุบัน การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้พัฒนาไปสู่ “การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์” (Creative Tourism) ซึ่งเป็นการเปลี่ยนผ่านจากการบริโภคสินค้าเชิงวัฒนธรรมแบบไม่มีกิจกรรม (Passive Consumption) ไปสู่การมีส่วนร่วมและมีประสบการณ์ร่วมกับชุมชน (Active Consumption) นักท่องเที่ยวต้องการพัฒนาศักยภาพการสร้างสรรค์ของตนเองผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่น การทำอาหาร งานหัตถกรรม หรือการแสดงพื้นบ้าน โดยหัวใจสำคัญคือความ “ของแท้ดั้งเดิม” (Authenticity) และการมีปฏิสัมพันธ์กับคนในท้องถิ่น ทั้งนี้สามารถใช้กระบวนทัศน์ ART INDEPTH (Activities, Resources, Teachers, Indigenous, Network, Destination, Experience, Purpose, Heritage, Tourists) เป็นแนวทางในการพัฒนา (เสรี วงษ์มณฑา, 2564)

ความสำเร็จของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมขึ้นอยู่กับการนำ ต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรม มาเป็นฐานในการพัฒนา กระบวนการจัดการที่สำคัญประกอบด้วย 8 ขั้นตอน เริ่มตั้งแต่การสร้างความเข้าใจในชุมชน การตั้งคณะทำงาน การค้นหาทรัพยากรวัฒนธรรม ไปจนถึงการประเมินผล โดยชุมชนควรมีบทบาทใน 4 ระดับ คือ ร่วมคิดค้นและวิเคราะห์, ร่วมตัดสินใจวางแผน, ร่วมดำเนินการ และร่วมติดตามผลประโยชน์ ตัวอย่างเช่น ชุมชนคลองบางหลวงที่ใช้ "บ้านศิลปิน" เป็นศูนย์กลางในการฟื้นฟูวิถีชีวิตริมน้ำและสร้างรายได้แก่ผู้สูงอายุ หรือชุมชนกุฎีจีนที่ชูอัตลักษณ์อาหารท้องถิ่นจากภูมิปัญญาโปรตุเกสผสมผสานไทย-จีน (พิมพชนก บุญภู และ โสวัตรี ณ ถลาง, 2568)

จากตัวอย่างด้านอาหารเบื้องต้นที่ถือว่าเป็นทุนทางวัฒนธรรมและนำมาซึ่งความหมุนเวียนทางเศรษฐกิจ ตามที่พัชร์ศศิ ศรีพิพัฒน์พรกุล และ จุฑามาศ พีรพัชระ (2567) กล่าวว่าอาหารท้องถิ่นเป็นเครื่องยืนยันอัตลักษณ์ทางสังคมและเป็นเครื่องมือสำคัญในการสื่อสารวัฒนธรรม การออกแบบประสบการณ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอาหาร (เช่น ในจังหวัดตรัง) ต้องบูรณาการระหว่างคุณภาพรสชาติ ความจริงแท้ของวัฒนธรรม และการเล่าเรื่อง (Storytelling) เพื่อให้พฤติกรรมนักท่องเที่ยวเปลี่ยนจากผู้บริโภคไปสู่ผู้ร่วมสร้างประสบการณ์ องค์ประกอบที่สร้างความพึงพอใจสูงสุดคือ คุณภาพอาหารและความเป็นเจ้าบ้านที่ดีของคนในชุมชน

อย่างไรก็ตาม การใช้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นตัวขับเคลื่อนให้เกิดพลังทางเศรษฐกิจในชุมชนอาจนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงของสังคม วิถีการดำรงชีวิตที่เคยเป็นอยู่อาจเกิดการเปลี่ยนแปลงได้ และอาจนำไปสู่การเลื่อนไหลทางวัฒนธรรมสู่ความไม่ยั่งยืน ทางที่ดีควรรักษาอัตลักษณ์ของชุมชนให้คงไว้ ดังที่กาญจนา แสงลิ้มสุวรรณและศุภมิต แสงสุวรรณ (2555) ได้ศึกษาแนวทางการบริหารจัดการอย่างยั่งยืน โดยระบุว่าทุนทางวัฒนธรรมต้องถูกนำมาจัดการภายใต้ความสมดุลระหว่างการใช้สิทธิประโยชน์เชิงเศรษฐกิจและการปกปัก

รักษาคุณค่าดั้งเดิม เพื่อไม่ให้เกิดภาวะวัฒนธรรมถูกเปลี่ยนเป็นสินค้าเชิงพานิชย์มากเกินไปจนสูญเสียความแท้จริง เพื่อไม่ให้เกิดการสูญเสีย การประยุกต์ใช้ทฤษฎีแรงผลัก-แรงดึง (Push-Pull Theory) และปัจจัยทางจิตวิทยาที่ส่งผลต่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มีส่วนช่วยอย่างยิ่ง ซึ่งปรากฏอย่างชัดเจนในงานวิจัยของ มีเดียน จูมะ และ พชรวัฒน์ เส้นทอง (2562) ซึ่งได้ทำการศึกษาการจัดการฐานทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยชี้ให้เห็นว่า ระบบการสร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรมทำหน้าที่เป็นสิ่งดึงดูดใจที่มีประสิทธิภาพสูงต่อพฤติกรรมและการตัดสินใจเลือกจุดหมายปลายทางของนักท่องเที่ยว

นอกจากนี้ชยพลแสงเรืองรอบและคณะ (2564) ได้พัฒนาแบบจำลองเชิงกลยุทธ์ผ่านแนวคิดการจัดจำแนกแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในเขตภาคกลางปริมณฑล โดยเสนอแบบจำลอง "LAMIC Model" เพื่อเป็นเกณฑ์ในการยกระดับคุณภาพสิ่งดึงดูดและการจัดการ โครงสร้างประกอบด้วย: L - Location (สถานที่งดงาม), A - Attraction (สิ่งดึงดูดน่าศึกษา), M - Management (ธรรมาภิบาลในการบริหาร), I - Impression (สร้างความประทับใจยั่งยืน) และ C - Cultural Heritage (มรดกชุมชน) ซึ่งช่วยอุดรอยรั่วของการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในทางปฏิบัติได้เป็นอย่างดี

การทำความเข้าใจวิธีแปรเปลี่ยนวัฒนธรรมวิถีชีวิตสู่กลยุทธ์เชิงพาณิชย์โดยไม่สูญเสียรากเหง้า ได้รับการพิสูจน์ผ่านงานของ วิลัดดา อินทสิทธิ์ (2562) ที่ได้ศึกษาทุนทางวัฒนธรรมชาติพันธุ์ในมิติการท่องเที่ยวเพื่อยกระดับเศรษฐกิจชุมชน โดยแสดงให้เห็นว่าทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) ที่ประกอบด้วยประเพณี การแต่งกาย และภูมิปัญญา สามารถเปลี่ยนเป็นมูลค่าเชิงเศรษฐกิจที่ช่วยกระจายรายได้สู่ฐานรากเมื่อชุมชนมีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็ง

ทำนองเดียวกันกับ นารินทร์ เจริญใจเจริญ และคณะ (2565) ที่ได้ศึกษากลไกการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจากภูมิปัญญาท้องถิ่นและทุนทางวัฒนธรรมในระดับชุมชน โดยเน้นย้ำกระบวนการท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วม (Participatory Tourism) ว่าเป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถดำรงบทบาทเป็นทั้งผู้อนุรักษ์และผู้ได้รับผลประโยชน์ที่เป็นธรรมในเวลาเดียวกัน

ในพลวัตการท่องเที่ยวร่วมสมัย ทฤษฎีการออกแบบประสบการณ์ (Experience Design) ได้เข้ามามีบทบาทแปรเปลี่ยนนักท่องเที่ยวจากผู้สังเกตการณ์ที่เฉื่อยชาไปเป็นผู้มีประสบการณ์ร่วม ดังที่ เขมิกา ธีรพงษ์ (2563) ได้เสนอแนวคิดการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวชุมชนเชิงวัฒนธรรมกับการออกแบบประสบการณ์ โดยเน้นย้ำถึงการใช้ทฤษฎีและเทคโนโลยีมาสื่อสารเรื่องราวพื้นถิ่นเพื่อสร้างความหมายลึกซึ้งให้แก่ผู้มาเยือน

ความท้าทายหลักในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของไทยคือปัญหาความไม่ทั่วถึงและความขัดแย้งของผลประโยชน์ ตรีธวัฒน์ มีสมศักดิ์ (2563) ได้ศึกษาแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อรองรับกระแสความนิยมร่วมสมัย โดยสะท้อนว่าการบริหารจัดการที่มีความยืดหยุ่นและการทำงานเชิงบูรณาการระหว่างภาครัฐและท้องถิ่นเป็นสิ่งจำเป็นยิ่ง นอกจากนี้ วาสนา แสงแก้ว และคณะ (2564) ได้นำเสนอรายงานเชิงยุทธศาสตร์เกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน โดยพบว่าปัญหาเชิงโครงสร้างมักเกิดจากการขาดแคลนเครื่องมือชี้วัดความยั่งยืนที่เหมาะสมกับบริบทชุมชนไทย ซึ่งกลายเป็นช่องว่างในการวิจัย (Research Gap) สำคัญที่งานวิจัยในอนาคตจำเป็นต้องพัฒนาระบบตัวชี้วัดเชิงประจักษ์เพื่อการประเมินผลในระยะยาวต่อไป

จากที่กล่าวมาการหาตัวชี้วัดเพื่อให้เกิดความมั่นคงทางวัฒนธรรมและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จะยังผลให้เกิดการวิเคราะห์ถึงความเป็นไปได้ที่ชุมชนจะเคลื่อนไปข้างหน้าอย่างยั่งยืน ทั้งยังเป็นส่วนทำให้ชุมชนเข้มแข็ง และสิ่งสำคัญที่จะกล่าวต่อไปคือการนำแนวคิดทางพระพุทธศาสนามาเชื่อมกับการท่องเที่ยวจะทำให้มองภาพถึงแนวคิดและสิ่งที่เป็นพื้นฐานความเชื่อของสังคมมากยิ่งขึ้น

2.6 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

การท่องเที่ยวเชิงพุทธ (Buddhist Tourism) เป็นสาขาเฉพาะของการท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่มีรากฐานมาจากวัฒนธรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จากการทบทวนงานวิจัยร่วมสมัยของ Schedneck (2025) นักวิชาการด้านศาสนาพุทธศึกษา ได้ทำการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์และจัดหมวดหมู่พฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธในสังคมไทยออกเป็น 3 มิติหลักที่เชื่อมโยงกันอย่างมีนัยสำคัญ ได้แก่ (1) มิติด้านการปฏิบัติธรรมและแสวงหาความสงบ (Meditation and Spiritual Retreats) (2) มิติด้านความเชื่อ เครื่องรางของขลัง และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือที่เรียกว่า 'การท่องเที่ยวสายมูเตลู' (Magic and Sacred Power Tourism) และ (3) มิติด้านความเลื่อมใสในพุทธศิลป์ขนาดใหญ่ (Mega-Statues and Architectural Tourism) ข้อค้นพบของ Schedneck ชี้ให้เห็นว่าบทบาทของพระสงฆ์ต้องปรับเปลี่ยนจากการเป็นเพียงผู้รับปัจจัยไทยธรรม มาสู่การเป็นผู้บริหารจัดการประสบการณ์ (Experience Designer) ที่ต้องตอบสนองต่อกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีความต้องการหลากหลายเหล่านี้

นอกจากนี้ มานพ นักการเรียน, บานชื่น นักการเรียน, และ ฉัชศุภางค์ สารมาศ (2565) กล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงพุทธ (Buddhist Tourism) ว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงศาสนา (Religious Tourism) หรือเชิงจิตวิญญาณ (Spiritual Tourism) ที่ได้รับความนิยมอย่างสูงในประเทศไทย เนื่องจากพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญในการหล่อหลอมวิถีชีวิต สังคม และวัฒนธรรมของชาวไทยมาอย่างยาวนาน ในปัจจุบัน การท่องเที่ยวรูปแบบนี้ไม่เพียงแต่ตอบสนองต่อความต้องการทางจิตใจและการแสวงบุญ

เท่านั้น แต่ยังเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก กระตุ้นการจ้างงาน และกระจายรายได้สู่ชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะภายหลังวิกฤตการณ์โควิด-19 ที่นักท่องเที่ยวแสวงหาความสงบและการฟื้นฟูสุขภาพจิตใจมากขึ้น

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า การท่องเที่ยวเชิงพุทธมีรากฐานมาจาก **“การจาริก” (Pilgrimage)** ในสมัยพุทธกาล ซึ่งหมายถึงการเที่ยวไปเพื่อเผยแผ่ธรรมะ หรือการเดินทางไปสักการะสังเวชนียสถาน 4 แห่ง เพื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้า ในมิติการท่องเที่ยวสมัยใหม่ การท่องเที่ยวเชิงพุทธหมายถึง การเดินทางไปยังพุทธสถานหรือร่วมกิจกรรมพุทธศาสนพิธีที่ก่อให้เกิดความพักผ่อนหย่อนใจ เสริมสร้างศรัทธา และเกิดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรม โดยครอบคลุมทั้งการกราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ การนมัสการพระเกจิอาจารย์ การปฏิบัติธรรม และการชื่นชมความงามของพุทธศิลป์และสถาปัตยกรรม นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้มักมีเป้าหมายเพื่อการเรียนรู้ทางจิตใจและวัฒนธรรม มากกว่าการพักผ่อนทั่วไปเพียงอย่างเดียว (สุกัลยา โหราเรือง, เทพประวิณ จันทร์แรง, และ พูนชัย ปันธิยะ, 2563)

การท่องเที่ยวเชิงพุทธในบริบทสังคมไทยมีความหลากหลายและไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่การเข้าวัดเพื่อกราบไหว้พระพุทธรูปเท่านั้น จากการศึกษาของ Schedneck (2025) ได้จำแนกโหมดหรือรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงพุทธในประเทศไทยร่วมสมัยออกเป็น 3 มิติหลัก ได้แก่

1. มิติการปฏิบัติธรรม (Meditation Tourism): เน้นการเจริญสติและความเงียบสงบ ซึ่งเป็นที่นิยมอย่างมากในกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวตะวันตก

2. มิติด้านอิทธิปาฏิหาริย์ (Magic Tourism): เน้นการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เครื่องรางของขลัง เพื่อการคุ้มครองและความเป็นสิริมงคล ซึ่งเป็นที่นิยมในกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวจีน

3. มิติด้านพุทธศิลป์ขนาดใหญ่ (Mega Statues Tourism): การเดินทางไปสักการะพระพุทธรูปหรือรูปเหมือนพระเกจิอาจารย์ขนาดใหญ่เพื่อดึงดูดการท่องเที่ยวเชิงทัศนาการ

สอดคล้องกับการศึกษาภาพรวมการจัดการในภูมิภาคต่าง ๆ เช่น พระครูโฆสิตวัฒนานุกูล (2025) ที่ได้ศึกษาการจัดการท่องเที่ยวของวัดในภาคใต้ที่ได้รับอิทธิพลจากงานพุทธศิลป์พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช พบว่าการนำอัตลักษณ์ทางพุทธศิลป์มาเชื่อมโยงกับกิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถช่วยสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างวัดและชุมชนในการอนุรักษ์วัฒนธรรมได้อย่างยั่งยืน ขณะที่ อุทัย สติมั่น (2022) ได้สะท้อนผลลัพธ์เชิงบวกจากการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธในพื้นที่เมือง (กรณีศึกษาวัดพระยาสุเรนทร์ กรุงเทพมหานคร) ว่านักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ที่เดินทางมาได้รับคุณค่าเชิงสติปัญญาและแนวทางในการดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท ทำให้เกิดความสุขทางจิตใจควบคู่ไปกับการทำบุญ

ทั้งนี้ปัจจัยความสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธจำเป็นต้องพึ่งพาองค์ประกอบหลักที่สำคัญ ดังที่ อติพร โอบอ้อม และ ฟาริดา ร่มพฤกษ์ (2568) อธิบายไว้ว่า สิ่งที่จะช่วยให้ประสบความสำเร็จได้นั้น ประกอบด้วย

1. สิ่งดึงดูดใจ (Attractions): ได้แก่ วัด โบราณสถาน พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ พุทธศิลป์ และภาพจิตรกรรมฝาผนังที่สะท้อนถึงอารยธรรมและความเจริญของชาติ

2. การเข้าถึง (Accessibility): ความสะดวกในการเดินทาง เส้นทางคมนาคมที่ชัดเจน และระบบขนส่งสาธารณะที่เข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว

3. สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities): เช่น ห้องน้ำที่สะอาดและเพียงพอ ป้ายบอกทางที่เป็นสากล และศูนย์บริการนักท่องเที่ยว

4. ที่พัก (Accommodation): การมีที่พักหลากหลายรูปแบบ ทั้งโฮมสเตย์ในชุมชน หรือที่พักในวัดสำหรับการปฏิบัติธรรม

5. กิจกรรม (Activities): การจัดกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น การสวดมนต์ นั่งสมาธิ เวียนเทียน หรือประเพณีท้องถิ่นที่เกี่ยวเนื่องกับวันสำคัญทางศาสนา

6. บริการเสริม (Ancillary Services): การจัดการด้านความปลอดภัย การจัดการขยะ และเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยว

ในปัจจุบันยุคดิจิทัลนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การท่องเที่ยวเชิงพุทธได้ผสานเข้ากับแนวคิดทางการตลาดสมัยใหม่และการปรับตัวทางเทคโนโลยีอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ Praprimuang (2022) ได้เสนอแนวทางการท่องเที่ยวเชิงพุทธวิถีใหม่ (New Normal Buddhist Tourism) โดยนำหลักการ BEST มาประยุกต์ใช้ ประกอบด้วย

1. B - Booking in advance: การจองเข้ารับบริการหรือร่วมกิจกรรมปฏิบัติธรรมล่วงหน้า

2. E - E-Environment: การรักษาสิ่งแวดล้อมและลดมลพิษในเขตพุทธสถาน

3. S - Safety: การคำนึงถึงความปลอดภัยและสุขอนามัยของนักท่องเที่ยว

4. T - Technology: การนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการประชาสัมพันธ์และให้ความรู้ธรรมะ

นอกจากนี้ ปรากฏการณ์ที่กำลังได้รับความนิยมอย่างสูงคือ "การตลาดมูเตลู" (Mutelu Marketing) ซึ่งเป็นการรวมกันของความเชื่อดั้งเดิม พระพุทธศาสนา และพราหมณ์-ฮินดู จากการศึกษาของ Chotpittayanon (2025) เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่าการตลาดมูเตลูสามารถสร้างคุณค่าการรับรู้เชิงจิตวิญญาณ (Perceived Spiritual Value) และสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจได้อย่างมหาศาล โดยเป็นการตอบสนองความต้องการความมั่นคงทางจิตใจของมนุษย์ในสังคมร่วมสมัย

แม้ว่าการท่องเที่ยวเชิงพุทธจะมีศักยภาพสูง แต่ในทางปฏิบัติตามแนวคิดการบริหารจัดการยังคงพบปัญหาเชิงโครงสร้าง จุทาพร หินซุย และคณะ (2565) ได้สะท้อนปัญหาจากการศึกษาวัดประชาคมวนาราม จังหวัดร้อยเอ็ด ว่าวัดส่วนใหญ่ยังขาดกิจกรรมเชิงรุกในการดึงดูดนักท่องเที่ยวในวันสำคัญทางศาสนา ขาดงบประมาณ และที่สำคัญคือขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานภาครัฐในการวางแผนพัฒนาเส้นทางคมนาคมและสิ่งอำนวยความสะดวก

ในมิติเชิงนโยบายและการจัดการระดับนานาชาติ Liu (2023) ได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรมระหว่างภูเขาพู่โถว (Mount Putuo) ประเทศจีน และดอยสุเทพ ประเทศไทย พบความแตกต่างที่สำคัญในเชิงโครงสร้าง โดยประเทศจีนใช้โมเดล "การจัดการแบบมาตรฐานที่นำโดยรัฐบาล" (Government-led, standardized management) ในขณะที่ประเทศไทยเน้นแนวทาง "การปกครองตนเองโดยชุมชนและการพัฒนาตามธรรมชาติ" (Community self-governance, natural development) ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าบริบททางสังคมและนโยบายรัฐมีผลอย่างยิ่งต่อทิศทางการเติบโตของการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

นอกจากนี้ การท่องเที่ยวเชิงพุทธยังมีบทบาทในการส่งเสริมความเท่าเทียมเชิงสัจธรรม ดังเช่นงานวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนาของ Seeger et al. (2024) เกี่ยวกับสถูปพระอาจารย์แม่ชีแก้ว เสียงล้ำ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ที่ชี้ให้เห็นว่าสถานที่ท่องเที่ยวเชิงพุทธสามารถทำหน้าที่ส่งเสริมแนวคิด "ความครอบคลุมทางโลกุตตรธรรม" (Soteriological Inclusiveness) เพื่อสร้างแรงบันดาลใจให้นักท่องเที่ยวเห็นว่ามนุษย์ทุกคนไม่จำกัดเพศสภาพล้วนมีศักยภาพในการเข้าถึงธรรมชั้นสูงได้เท่าเทียมกัน

ความสำเร็จของการท่องเที่ยวเชิงพุทธไม่ได้ขึ้นอยู่กับวัดเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนใน 4 ระดับ คือ ร่วมคิดค้นและวิเคราะห์, ร่วมตัดสินใจและวางแผน, ร่วมดำเนินการ และร่วมติดตามประเมินผลการนำทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) และทุนทางสังคมมาเป็นฐานในการพัฒนาจะช่วยสร้างความภาคภูมิใจและรักษาอัตลักษณ์ท้องถิ่นให้คงอยู่ ตัวอย่างเช่น การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอาหารในชุมชนกุฎีจีน หรือการฟื้นฟูวิถีชีวิตริมน้ำในชุมชนคลองบางหลวงตามที่ได้กล่าวถึงไว้ในหัวข้อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมก่อนหน้านี้ (สุธิดา แจ้งประจักษ์, 2565)

จากการสังเคราะห์งานหลายฉบับ พบปัญหาสำคัญที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธ นั่นคือจะทำอย่างไรให้การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธในประเทศไทยนั้นยั่งยืน สิ่งสำคัญจำเป็นต้องสร้าง คือ “ความสมดุลระหว่างคุณค่าทางศาสนากับการจัดการด้านการท่องเที่ยว” ในหลากหลายด้าน ดังนี้ 1) ด้านกายภาพและสิ่งอำนวยความสะดวก อาทิ ห้องน้ำไม่สะอาดหรือมีไม่เพียงพอ ขาดป้ายบอกทางที่ชัดเจนและเป็นสากล 2) ด้านบุคลากร อาทิ ขาดมัคคุเทศก์ท้องถิ่นที่มีความรู้ลึกซึ้ง และขาดบุคลากรที่สื่อสารภาษาต่างประเทศได้เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวต่างชาติ 3) ด้านการจัดการความรู้ อาทิ วัดบางแห่งยังขาดการประชาสัมพันธ์อย่างเป็นระบบ และกิจกรรมทางศาสนาบางอย่างไม่สอดคล้องกับตารางเวลาของนักท่องเที่ยว

4) ด้านการอนุรักษ์ อาทิ ความเสี่ยงในการสูญเสียอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมดั้งเดิมจากการพยายามปรับปรุงสถานที่เพื่อการท่องเที่ยวมากเกินไปจนเสียเสน่ห์ ซึ่งการการดำเนินงานตามแนวทางเหล่านี้จะช่วยให้การท่องเที่ยวเชิงพุทธไม่เพียงแต่สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาและพัฒนาจิตใจของผู้คนในสังคมอย่างยั่งยืน

2.7 บริบทจังหวัดยโสธร

2.7.1 ที่ตั้ง อาณาเขตและสภาพทั่วไป (สำนักงานจังหวัดยโสธร, http://www.yasothon.go.th)

จังหวัดยโสธร เป็นจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างของประเทศไทย จัดตั้ง โดยคณะปฏิวัติของจอมพลถนอม กิตติขจร ตามประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 70 ลงวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2515 อันให้แยกอำเภอยโสธร อำเภอกุดชุม อำเภอเลิงนกทา อำเภอคำเขื่อนแก้ว อำเภอมหาชนะชัย และ อำเภอป่าติ้ว ออกจากจังหวัดอุบลราชธานี แล้วรวมกันตั้งเป็นจังหวัดยโสธร และมีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 1 มีนาคม 2515 สืบไป โดยมีนายชัยทัต สุนทรพิพิธ รองผู้ว่าราชการจังหวัดอุบลราชธานี เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดยโสธรคนแรก

จังหวัดยโสธรเดิมเป็นหมู่บ้านเรียกว่า บ้านสิงห์ท่า ต่อมาใน พ.ศ. 2357 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงยกฐานะเป็นเมืองยโสธร มีฐานะเป็นเมืองประเทศราช ขึ้นตรงต่อกรุงเทพมหานคร ถึง พ.ศ. 2443 รวมเข้าอยู่ในบริเวณอุบลราชธานีจนถึง พ.ศ. 2450 เมื่อยุบบริเวณอุบลราชธานี จัดตั้งเป็นจังหวัดอุบลราชธานี จึงเป็นอำเภอในจังหวัดอุบลราชธานี กระทั่งมีประกาศของคณะปฏิวัติดังกล่าว

2.7.2 ลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศ

ตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ระหว่างเส้นแวงที่ 104 และ 105 องศาตะวันออก และเส้นรุ้งที่ 15 และ 16 องศาเหนือ มีรูปร่างคล้ายพระจันทร์เสี้ยว ห่างจากกรุงเทพมหานครโดยทางรถยนต์ประมาณ 531 กิโลเมตร (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1, 2, 202) อยู่ในกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 2 (อุบลราชธานี ศรีสะเกษ ยโสธร และอำนาจเจริญ) มีพื้นที่ 4,161.444 ตารางกิโลเมตรหรือ 2,600,902.5 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 0.81 ของพื้นที่ทั่วประเทศ (321 ล้านไร่) และคิดเป็นร้อยละ 12.89 ของพื้นที่กลุ่มจังหวัดลักษณะภูมิประเทศ และภูมิอากาศของจังหวัดยโสธร พื้นที่มีลักษณะลาดเอียงจากทิศตะวันตกลงไปทางทิศตะวันออก พื้นที่ทางตอนเหนือส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูงสลับกับพื้นที่แบบลูกคลื่นมีสภาพเป็นป่าและมีแหล่งน้ำขนาดกลาง ได้แก่ ห้วยลิงโจน ห้วยสะแบก ลำโพง ลำเซบาย ส่วนพื้นที่ทางตอนกลางและตอนใต้ เป็นที่ราบลุ่มต่ำสลับกับสันดิน ริมน้ำมีแหล่งน้ำขนาดใหญ่ ได้แก่ แม่น้ำชี และขนาดกลาง ได้แก่ ลำน้ำยัง ลำทวน ไหลผ่าน มีหนอง บึง ลำห้วย และแหล่งน้ำขนาดเล็กอยู่ทั่วไปลักษณะดินส่วนมากเป็นดินทรายและดินเค็ม สำหรับภูมิอากาศ จังหวัดยโสธร มี 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว ความชื้นสัมพัทธ์ เฉลี่ยเท่ากับร้อยละ 71.1 อุณหภูมิสูงสุด 43 องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุด 11 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 1,600 ม.ม. ต่อปี

2.7.3 ข้อมูลการปกครอง และประชากร

2.7.3.1 อาณาเขต จังหวัดยโสธรมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดร้อยเอ็ดและมุกดาหาร

ทิศตะวันออกติดต่อกับจังหวัดอำนาจเจริญและอุบลราชธานี

ทิศใต้ติดต่อกับจังหวัดศรีสะเกษ

ทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดร้อยเอ็ด

2.7.3.2 การปกครองท้องที่ และการปกครองส่วนท้องถิ่น

ตารางที่ 1 ข้อมูลจังหวัดยโสธรด้านการปกครอง

ที่	อำเภอ	จำนวน							
		ตำบล	หมู่บ้าน	ประชากร	อบจ.	เทศบาลเมือง	เทศบาลตำบล	อบต.	ประชากร
1	เมืองยโสธร	17	190	84,093	1	1	5	12	84,093
2	เลิงนกทา	10	145	63,690			9	3	63,690
3	คำเขื่อนแก้ว	13	115	43,425			2	12	43,425
4	มหาชนะชัย	10	103	36,508			1	10	36,508
5	กุดชุม	9	128	44,403			1	9	44,403
6	ป่าติ้ว	5	57	23,122			1	5	23,122
7	ค้อวัง	4	45	16,427			1	4	16,427
8	ทรายมูล	5	54	20,056			2	4	20,056
9	ไทยเจริญ	5	48	20,445			1	4	20,445
	รวม	78	885	352,169	1	1	23	63	352,169

ที่มา : ที่ทำการปกครองจังหวัดยโสธร

ตารางที่ 2 ข้อมูลจำนวนพระภิกษุ สามเณร แม่ชี และศิษย์วัด

แบบสำรวจข้อมูลจำนวนพระภิกษุ สามเณร แม่ชี และศิษย์วัด ออกพรรษา ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๖

จังหวัดยโสธร

ที่	อำเภอ	จำนวนประชากร									
		มหานิกาย					ธรรมยุต				
		พระภิกษุ	สามเณร	แม่ชี	ศิษย์วัด	รวม	พระภิกษุ	สามเณร	แม่ชี	ศิษย์วัด	รวม
๑	เมืองยโสธร	๕๐๓	๗๐	๓	๑๕	๕๙๑	๑๙๔	๒	๒	๗๖	๒๗๔
๒	คำเขื่อนแก้ว	๓๐๑	๒๘	๓	๒	๓๓๔	๙๐	๑	๔	๓๗	๑๓๒
๓	เลิงนกทา	๒๗๘	๕	๖	๓	๒๙๒	๑๘๐	๑๘	๒	๑๐๐	๓๐๐
๔	กุดชุม	๓๐๔	๑๔	๘	๑	๓๒๗	๖๒	-	-	๘๐	๑๔๒
๕	มหาชนะชัย	๒๔๗	๒	-	-	๒๔๙	๕๔	-	-	๒๐	๗๔
๖	ป่าติ้ว	๑๒๑	๑	๕	๔	๑๓๑	๗๔	-	๓	๒๖	๑๐๓
๗	ทรายมูล	๑๑๑	๖๒	-	-	๑๗๓	๓๕	-	-	๑๖	๕๑
๘	ค้อวัง	๑๔๖	-	๑	-	๑๔๗	๔	-	-	-	๔
๙	ไทยเจริญ	๑๒๑	๑	๖	-	๑๒๘	๓	-	-	๒	๕
รวม		๒,๑๓๒	๑๘๓	๓๒	๒๕	๒,๓๗๒	๖๙๖	๒๑	๑๑	๓๕๗	๑,๐๘๕

ข้อมูล ณ วันที่ ๓๑ เดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๖

ลงชื่อ..... ผู้รับรองข้อมูล

(นางจิราภรณ์ บุญโพธิ์)

ตำแหน่ง ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดยโสธร

ที่มา : สำนักพระพุทธศาสนาจังหวัดยโสธร

ตารางที่ 3 ข้อมูลวัดในจังหวัดยโสธร

ที่	อำเภอ	มหานิกาย	ธรรมยุต	รวม
1	เมืองยโสธร	130	24	154
2	เลิงนกทา	73	19	92
3	คำเขื่อนแก้ว	75	12	87
4	มหาชนะชัย	64	7	71
5	กุดชุม	100	8	108
6	ป่าติ้ว	33	9	42
7	ค้อวัง	27	1	28
8	ทรายมูล	35	8	43
9	ไทยเจริญ	23	1	24
	รวม	560	89	649

ที่มา : สำนักพระพุทธศาสนาจังหวัดยโสธร

2.8 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

(วันชาติ ชาญวิจิตร, 2563) บทบาทพระสงฆ์กับสังคม เริ่มต้นตั้งแต่สมัยพุทธกาลพระสงฆ์ทำหน้าที่ในฐานะผู้นำในการสงเคราะห์และคลี่คลายปัญหาต่าง ๆ ในวิถีชีวิตมนุษย์นับเป็นจุดเริ่มต้นในมุมมองพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม ภายหลังการดับขันปรินิพพานของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระวินัยได้เกิดขึ้นเป็นแบบแผนที่กำหนดความประพฤติ (บทบาท) ของพระสงฆ์จนถึงปัจจุบัน ด้วยสองหน้าที่หลัก คือ คันถธุระ และวิปัสสนาธุระ และตระหนักถึงการตอบแทนสังคมในฐานะผู้ดูแลพระสงฆ์ ด้วยการถ่ายทอดคำสอน การเตือนสติ และสงเคราะห์ผู้อื่นในสังคม เป็นต้น บทบาทพระสงฆ์จึงทำหน้าที่มากกว่าการสืบทอดคำสอนโดยตรงแต่เป็นการนำคำสอนมาใช้ในการเผยแผ่ แก้ไขและสงเคราะห์ให้เกิดประโยชน์ทั้งตนเอง ผู้อื่นและสังคม

(พระมหาพงศ์ธราทิตย์, 2563) บทบาทพระสงฆ์ ต้องมีหน้าที่ความรับผิดชอบของบุคคลที่จะต้องแสดงออกตามสถานภาพหรือตำแหน่งของตน ซึ่งแต่ละสถานภาพนั้นมีกรอบของบทบาทที่ถูกวางไว้จากความคาดหวังของคนในสังคม และแต่ละบุคคลนั้นประกอบด้วยหลายสถานภาพจึงต้องมีความรับผิดชอบในหน้าที่หลายบทบาท บทบาทมีลักษณะเป็นพลวัต คือ มีความเปลี่ยนแปลงไปตามความเหมาะสมกับสถานภาพ และมีส่วนสำคัญต่อสังคม

(พระมหาวินิจ เสาธง, 2553) อธิบายถึงบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาตามกรอบของพันธกิจ ผลงานที่เด่นชัดที่สุดของหลวง พ่อพระครูภาวนาวิสุทธิญาณ คือบทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่หลักธรรม คำสอนใน พระพุทธศาสนา บทบาทในส่วนรองลงไป คือบทบาทของพระนักพัฒนาและพระนักอนุรักษ์ โดย เป็นไปตามกรอบพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เพื่อการพัฒนาและเป็นไปตามหน้าที่ของพระสงฆ์ในการอยู่ร่วมกับ สังคม นอกเหนือจากนี้ยังทำหน้าที่พระนักอนุรักษ์ในฐานะพระนักอนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

(พระครูสมุห์ชัชวาล ช่ำมะณี, 2549) อธิบายว่า พระสงฆ์มีบทบาทกับชุมชนในระดับหนึ่ง เพราะ พระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและสังคม ซึ่งมีบทบาทอบรมสั่งสอนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นผู้นำที่ เป็นแบบอย่างที่ดีแก่พระพุทธศาสนิกชนและชี้นำประชาชนให้ประพฤติปฏิบัติอย่างถูกต้อง บทบาทพระสงฆ์มี ทั้งทางการและไม่เป็นทางการ ทำหน้าที่เป็นตัวกลางการประสานงาน ของชุมชนและหน่วยงานอื่น ๆ ฐานะ เป็นกลางการประสานงาน วิถีวัด แบบ บวร บ้านวัด โรงเรียน มีลักษณะเป็นเครือข่าย networkเชื่อมโยงกัน โดยมีพระสงฆ์ เป็นผู้แสดงหลัก actors เป็นผู้นำพิธีกรรมและกิจกรรม

(พระมหาพระยนต์ สนฺตจิตฺโต (พันธ์วัตร), 2550) บทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ บริบทชุมชนปะอาว มี วัดบูรพาปะอาวเหนือ และ ปะอาวใต้ เจ้าอาวาส ทุกคนมีบทบาท ทางด้านจิตใจและ พัฒนาวัตถุควบคู่กันไป ชาวบ้านปะอาวมีต้นทุนทางวัฒนธรรม เป็นหลัก ศิลปกรรมพื้นบ้าน การหล่อทอง เหลือแบบขี้ผึ้งหาย พระสงฆ์กับชาวบ้านแยกกันไม่ออกต้องพึ่งพาและช่วยกันแก้ปัญหาร่วมกัน จึงได้เข้ามา จัดการกับ “ป่าชุมชน” พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นแกนนำ เนื่องจาก เคยเป็น วัดป่า หรือ ป่า ของวัด ปัญหาหลัก คือ ดินเสื่อม และแล้ง พระสงฆ์จึงเข้ามามีบทบาทในการแก้ปัญหา บทบาทการพัฒนาของพระสงฆ์ใช้หลัก ธรรมชาติรักษาธรรมชาติ หรือ ธรรมะรักษาธรรมชาติ จัดการป่า แบ่งเป็นโซน ใช้ธรรมะนำ เน้นจิตใจก่อน จึงสอนต่อด้วยการอนุรักษ์ธรรมชาติ ไม้ยืนต้น ไม้สมุนไพร ไม้เลื้อย ผลักดันเป็นแหล่งเรียนรู้ทางธรรมชาติ การจัดการคือ บ ว ร (บ้าน วัด โรงเรียน) สร้างกติการ่วมกัน ในการใช้พื้นที่ป่า

(สุริยา รักการศิลป์, 2553) พระพุทธศาสนาเข้ามามีส่วนร่วมในสังคมโดยตรง สังคม ผลงานของ พระสงฆ์ มีสองส่วยด้วยกันคือ 1 ด้านการเผยแพร่ 2. ด้านพัฒนาเศรษฐกิจและชุมชน ผ่านโครงสร้างพื้นฐาน ให้กับสังคม การประปา ศาลาอเนกประสงค์ (สถานะภาพ คือ เป็นผู้นำ แนะนำ ในการให้ความช่วยเหลือ) เพราะบทบาทของประชาชนมีข้อจำกัดในการศึกษาธรรมะ บทบาทธรรมะการศึกษาจึงตั้งอยู่บนฐานของ การศึกษาของพระสงฆ์ และทำให้พระสงฆ์มีศักยภาพสูงกว่า และสามารถนำ ประชาชนได้ ดังนั้นบทบาทที่ สำคัญของพระสงฆ์ คือ การพัฒนาชุมชน โดยนอกเหนือจาก บทบาทหลักคือการเผยแพร่พระพุทธศาสนา เพราะ สังคมอีสานมีความสัมพันธ์อันดีกับ สังคม หรือ ช่วยเหลือสังคมมาโดยตลอด

(วิเชียร ชาญณรงค์, 2547) การเปลี่ยนแปลงของสังคมเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ บทบาทพระสงฆ์กับการ พัฒนาได้เข้ามาสู่ชุมชน เพื่อเกิดประโยชน์แก่ชุมชน และสามารถแก้ไขปัญหาได้ ผ่านการสอน การอบรม และ ปฏิบัติ พระสงฆ์กับงานพัฒนาชุมชน ตราบใดที่ ประชาชน มีทุกข์ทั้งกายและใจ ปัญหา ต่าง ๆ ผู้ที่เป็นที่พึ่ง

ให้กับสังคม คือ พระ แต่พระสงฆ์ไม่ใช่พระอริยเจ้ายังไม่พ้นจากกิเลส ดังนั้นพระสงฆ์ก็เข้ามามีส่วนร่วมกับสังคมได้การนำหลักธรรมมาสู่กระบวนการพัฒนาชุมชน ใช้หลักธรรมคำสอนเป็นกระบวนการความเชื่อมโยงระหว่าง ผล และเหตุ สร้าง กิจกรรมกลุ่มที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เกิดเป็นแนวทางการพัฒนาขึ้น

(วันพิชิต ศรีสุข, 2549) กระบวนการส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ในการจัดการศึกษาตามโรงเรียนวิถีพุทธ พระสงฆ์เป็นผู้กำหนดบทบาทผ่านการปฏิบัติการและการประชุม แล้วนำผลมาปฏิบัติ พระสงฆ์มีความต้องการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ต้องการสร้างความร่วมมือ เนื่องจากปัญหา ของพระสงฆ์ถูกลดบทบาท ความเสื่อมของศีลธรรม จึงเป็นที่มาของการเข้ามาจัดการศึกษาในโรงเรียน ซึ่งตั้งอยู่บนฐาน 3 ด้าน ของพระสงฆ์ คือ ด้านการศึกษา ด้านการปฏิบัติ และด้านการเผยแพร่ จึงต้องจัดกระบวนการในการส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ และจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้พุทธธรรมตามโครงการวิถีพุทธและแต่งตั้งพระสงฆ์ดูแลเพื่อเป็นแหล่งการเรียนรู้และดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เช่น โครงการพัฒนาเยาวชน พุทธศาสนาวันอาทิตย์ เผยแผ่พระพุทธศาสนาทางวิทยุ ธรรมสัญจร ค่ายอบรม เป็นต้น ผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ดังนั้น บทบาทของพระสงฆ์ ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา จัดกิจกรรม รวมถึงองค์กรทางศาสนาโดยตรงผ่านทางโรงเรียน ชุมชน และ วัดเครือข่าย

(พระอธิการประวัติ กันหะคุณ, 2550) บทบาทพระสงฆ์ได้ถูก แยกเป็น การช่วยเหลือด้านวัตถุ เป็นผู้นำทางความคิด พัฒนาจิตใจ คอยให้คำแนะนำ เป็นที่ปรึกษา บทบาทพระสงฆ์เป็นฝ่ายเชื่อมโยงประสานการทำงาน ผ่านงานด้าน การเผยแพร่ การศึกษา เศรษฐกิจ สาธารณูปโภค การเป็นผู้นำชาวบ้าน สาธารณสุขผ่านการสงเคราะห์ ในส่วนบทบาททางด้านจิตใจ พระสงฆ์ผ่านบทบาทโดยการแสดงธรรมเทศนา นำโดยใช้หลักธรรม

(ชัยมงคล ศรีทองแดง, 2552) ได้อธิบายถึงบทบาทในการพัฒนาพระสงฆ์ทั้ง ธรรมยุติและมหานิกายในรูปแบบการพัฒนา 5 ด้าน คือ 1.ด้านการศึกษาสงเคราะห์ 2. ด้านสาธารณสงเคราะห์ 3. ด้านเผยแพร่ศาสนธรรม 4.ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม 5. ด้านพัฒนาจิตใจ โดยมีรายละเอียดแต่ละด้านคือ 1.ด้านการศึกษาสงเคราะห์ มีปัญหาน้อยลงเพราะปัจจัยลดลงและการจัดการปัญหาภายในวัดบางส่วนที่แก้ไม่ได้ 2. ด้านสาธารณสงเคราะห์ มีปัญหาด้านการจัดการ สิ่งอำนวยความสะดวกภายในวัดเนื่องจากวัดเป็นศูนย์กลางการรองรับประชาชน ทำให้บทบาทด้านนี้ลดลงไป 3. ด้านเผยแพร่ศาสนธรรม พระสงฆ์ควรศึกษาธรรมให้เกิดความเข้าใจอย่างแท้จริง หน่วยงานและภาครัฐควรส่งเสริมพระสงฆ์และวัด 4. ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม หน่วยงานและภาครัฐควรส่งเสริมพระสงฆ์และวัด 5. ด้านพัฒนาจิตใจ พระสงฆ์ยังไม่สามารถนำชุมชนได้อย่างแท้จริงและขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ในเขตอำเภอเมือง จ.ร้อยเอ็ด โดยเน้นการพัฒนา 2 ด้าน ด้านสาธารณสงเคราะห์และด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ซึ่งบทบาทพระสงฆ์ยังอยู่เบื้องหลังยังไม่ชัดเจนในการเข้าไปช่วยแก้ปัญหา ดังนั้นจึงจำเป็นต้องพัฒนาความร่วมมือและบทบาทให้ชัดเจนมากกว่านี้ โดยผ่านความร่วมมือทั้ง หน่วยงาน องค์กรท้องถิ่น และภาครัฐทั้งหมด รวมถึง หน้าที่พระสงฆ์ต้องชัดเจนมากยิ่งขึ้น

(ฉัตรชัย ไชยโยธา, 2549) บทบาทของหลวงปู่เครื่อง สุภทฺโท ต่อการพัฒนาด้านต่าง ๆ ตามกรอบแนวคิด 4 ด้าน คือ บทบาทการพัฒนา 1.ด้านสังคม 2.ด้านการศึกษา 3.ด้านการเผยแผ่พระศาสนา 4.ด้านการปกครองสงฆ์ บทบาทหลวงปู่เครื่อง สุภทฺโท กับการพัฒนา มีแนวคิดเรื่องจากฐานของความเป็นพระเกจิอาจารย์ที่เคร่งครัดในด้านศาสนธรรม และ วัตรปฏิบัติเพื่อให้บรรลุความหลุดพ้น เป็นพระสงฆ์ที่มีแนวความคิด แนวปฏิบัติ และคำสอนที่ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาทั้งทางธรรมและทางโลก ท่านมีหลักการในการพัฒนาทั้งด้านจิตใจ และด้านวัตถุไปพร้อม ๆ กัน โดยเน้นให้ความสำคัญด้านจิตใจเป็นหลัก ขั้นตอนที่หลวงปู่เครื่อง ได้นำมาพัฒนาด้านจิตใจคือ การสอนวิปัสสนากรรมฐาน การทำสมาธิ รักษาศีล และการใช้ปัญญาพิจารณาหาเหตุผล 1.การพัฒนาทางด้านจิตใจ อบรมสอนธรรม เน้นความสามัคคี โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางการพัฒนา ศูนย์รวมจิตใจของประชาชน ศูนย์ปฏิบัติธรรม แหล่งการศึกษา เน้นทางปฏิบัติภาวนาจิต ใช้ชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย เป็นผู้มักน้อย สันโดษ พึ่งตนเอง อยู่ในศีลธรรม กระทำสิ่งที่ดีงามอันประกอบด้วยกายสุจริต วจีสุจริต และมโนสุจริต มีคุณธรรมพัฒนาตนเองให้ดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขและมีคุณภาพชีวิตที่ดีในสังคม 2.การพัฒนาด้านวัตถุ มีเป้าหมายเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและสังคม ได้แก่ การพัฒนาการศึกษา สาธารณสุข และสาธารณประโยชน์อื่น ๆ พระสงฆ์ที่ทำการพัฒนาต้องมี จิตใจมั่นคง ต้องรู้จักโลก ต้องทำงานโดยไม่ยุ่งเกี่ยวกับผลประโยชน์ รวมทั้งประยุกต์ประเพณีหรือวันสำคัญๆให้มีการจัดงานในลักษณะที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน พระสงฆ์ควรดำรงตนเป็นผู้เสียสละต่อส่วนรวม มุ่งสร้างงานหรือกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยความบริสุทธิ์ใจ การพัฒนาสังคมต้องเริ่มที่พัฒนาคน และตอบสนองความต้องของชุมชน ให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนา บริหารงานอย่างบูรณาการ ประสานงานทุกฝ่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน โดยเฉพาะ บ้านวัด โรงเรียน จึงจะถือว่าเป็นการจรรโลงพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

(จรินทร์ ยังสังข, 2541) บทบาทพระสงฆ์ไทยในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เชียงใหม่ 1. บทบาทด้านการปกครอง ตามหลักพระวินัย โดยปัจจุบันมีความย่อหย่อนโดยเฉพาะ ศีลเล็กน้อย และกลายเป็นเรื่องปกติที่ คนส่วนใหญ่ยอมรับได้ จึงทำให้ ละเมินศีลขั้นต่ำที่ไม่ถึงปาราชิก ทำให้ บทบาทพระสงฆ์สูญเสียบทบาทในการเป็นผู้นำชุมชนหรือ ที่ปรึกษาของสังคม 2. บทบาทการเผยแผ่ศาสนา เป็นบทบาทที่ศาสนิกชนมุ่งหวังว่าพระสงฆ์จะเป็นผู้นำ ชุมชน สังคมได้ เป็นหน้าที่หลัก มีการพัฒนาวิธีการสอนและหลักคำสอนหลากหลาย 3. บทบาทด้านการศึกษา เป็นบทบาทที่เพิ่มความรู้และศักยภาพให้กับตัวพระสงฆ์เอง ทั้งทางโลกและทางธรรม ส่วนการศึกษา พระธรรม ไม่ค่อยได้รับการสนใจจากพระสงฆ์(การเปลี่ยนแปลงใช้ ความรู้ทางโลกมากกว่า) 4. บทบาทด้านสาธารณูปการ เป็นการจัดการดูแลวัด การใช้พื้นที่วัด อุทยานการศึกษา ดูแลสิ่งเหล่านี้ 5.บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ เป็นการเกื้อกูลชุมชน “เป็นบทบาทที่ห่างจากหลักการทางศาสนา” เป็นการผสมผสานระหว่างหลักพระพุทธศาสนากับชุมชน เป็นพระพุทธศาสนาที่ตอบสนองชุมชน

(จีรพรรณ นิลทองคา, 2559) พระเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนในกรอบความเป็นพระ คือ จริยธรรม พระควรเป็นที่ปรึกษาด้านจริยธรรม ด้านศาสนา แสดงบทบาทเชิงรุกในการดึงเด็กเข้าวัด ต้องสร้างรากฐานการปฏิบัติที่ดีสำหรับเยาวชน สร้างความผูกพันต่อพุทธศาสนา ผู้นำทางความคิดของผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน ริเริ่มโครงการ หรือกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ให้ชาวบ้านพาเยาวชนมาร่วม เป็นบทบาทที่เหมาะสมทั้งต่อเยาวชนและทุกคนในชุมชน และบทบาทด้านการอบรมสั่งสอน สร้างเสริมคุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชน นับเป็นบทบาทที่สอดคล้องกับคุณลักษณะที่ควรพัฒนาของเยาวชนในปัจจุบัน องค์ประกอบที่ส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ด้านการพัฒนาเยาวชนในปัจจุบัน คือ เจ้าอาวาส ศรัทธาจากญาติโยม และประชาชนในชุมชน เมื่อพิจารณาสะท้อนให้เห็นว่าแนวทางการพัฒนาเยาวชน ตามแนวคิด “บวร” เริ่มเสื่อมถอยลง บ้าน วัด โรงเรียน ไม่ประสานกันซึ่งจะทำให้การพัฒนาเยาวชนใน ปัจจุบันเป็นไปได้ยากยิ่งขึ้น จึงต้องปรับปรุงให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นเพื่อให้สามารถสอดแทรกบทบาทการส่งเสริมพัฒนาเยาวชนจากวัดได้

(พระพงศ์พิสิฐ สุภาจาโร (สุระ), 2562) มีบทบาทต่อทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ปัจจัยภายในคือ มีการตั้งคณะกรรมการวัดซึ่งเป็นชาวบ้านสร้างเรื่อง อันเป็นที่ตั้งของวัดได้เขามาช่วยเหลือดำเนินงานบางอย่างในลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยมีพระครูวิบูลธรรมภาณ หรือหลวงปูธัมมาพิทักษา เป็นประธานคณะกรรมการ และเป็นผู้ที่มีบทบาทหนาที่ในการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์พระธาตุเรืองรองเพียงผู้เดียว ปัจจัยภายนอก มีการสนับสนุนช่วยเหลือจากองค์กรและหน่วยงานราชการต่าง ๆ เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ สภาวัฒนธรรมจังหวัดสถานศึกษา และชุมชนทองถิ่น ซึ่งมีบทบาทในการ ให้ข้อเสนอแนะและแลกเปลี่ยนประสบการณ์งานพิพิธภัณฑ์ แต่ไม่มีความต่อเนื่อง มาจากการทำงานร่วมกันโดยมีอำนาจเด็ดขาดเพียงผู้เดียว และ พระสงฆ์ขาดความรู้ด้านการจัดการด้านต่าง ๆ เช่น ด้านการอนุรักษ์ดูแล ด้านการฟื้นฟูและเผยแพร่ ด้านบุคลากร ด้านการบริหารจัดการจึงต้องให้ต้องปรับปรุงสถานะของวัด ให้ วัด โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ทำหน้าที่ในการอนุรักษ์และสืบทอด” สอดคล้องกับ กรมศิลปากร ที่ให้ความเห็นวา “พระสงฆ์สามารถนำวิทยาการความรู้ที่เป็นประโยชน์มา ถ่ายทอดให้แก่ประชาชน โดยการศึกษาหาความรู้จากสื่อต่าง ๆ เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ และนอกจากพระสงฆ์จะเป็นผู้เรียนรู้ถ่ายทอดมาโดยตรงแล้ว จะต้องเป็นผู้ประสานงานระหว่างเจ้าหนาที่ของรัฐกับชาวบ้านให้ร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์ต่อชุมชน ดังนั้นบทบาทพระสงฆ์ควรชัดเจนในขอบเขตและบทบาท

2.9 สรุปกรอบแนวความคิด

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 3
วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) โดยผู้วิจัยได้ใช้การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งมีรายละเอียด ประชากร กลุ่มตัวอย่าง เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา การเก็บรวบรวมข้อมูล การแปลผลข้อมูล วิธีการทางสถิติสำหรับใช้ในการวิเคราะห์ และการทดสอบสมมุติฐานเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่กำหนดขึ้น โดยเลือกใช้วิธีการสำรวจด้วยแบบสอบถาม ผ่านการตรวจสอบของผู้เชี่ยวชาญ (Specialist) เป็นแบบสอบถามเชิงปริมาณ และหัวข้อคำถามในการสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

3.1 ประชากรที่ศึกษาและกลุ่มตัวอย่าง

3.2 เทคนิคและวิธีการเลือกตัวอย่าง

3.3 ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

3.4 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

3.5 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.6 การวิเคราะห์ข้อมูลและประมวลผล

3.7 ระยะเวลาในการทำวิจัย

3.1 ประชากรที่ศึกษาและกลุ่มตัวอย่าง

3.1.1 ประชากร

ประชากรที่ทำการศึกษาในครั้งนี้ คือ พระภิกษุ สามเณรและประชาชน ในจังหวัดยโสธรจาก 9 อำเภอ รวมทั้งสิ้น 225 รูป/คน

3.1.2 กลุ่มตัวอย่าง

การกำหนดกลุ่มตัวอย่างเป็นแบบเจาะจง ได้แก่ พระภิกษุและสามเณรจากวัดทั้ง 9 อำเภอ (1 วัด/1 อำเภอ) ประกอบไปด้วย 1) เจ้าอาวาส 1 รูป และพระลูกวัด 4 รูปต่อ 1 อำเภอ รวมทั้งสิ้น 45 รูป 2) ผู้นำชุมชนและประชาชนที่อาศัยรอบ ๆ ชุมชนวัดอายุระหว่าง 20-55 ปี จำนวน 10 คนต่อ 1 อำเภอ รวมทั้งสิ้น 90 คนและ3) นักท่องเที่ยวหรือประชาชนทั่วไปที่มาตามวัดต่างๆ ที่ได้คัดเลือกไว้ จำนวน 10 คนต่อ 1 อำเภอ รวมทั้งสิ้น 90 คน ดังนั้นกลุ่มตัวอย่างมีจำนวนทั้งสิ้น 225 รูป/คน

3.2 เทคนิคและวิธีการเลือกตัวอย่าง

การเก็บข้อมูลจะเป็นการสำรวจภาคสนามเพื่อเก็บและรวบรวมข้อมูลในด้านที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ โดยข้อมูลที่ต้องการศึกษาจะเป็นเก็บรวบรวมโดยใช้แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ที่มีข้อคำถามครอบคลุมและเกี่ยวโยงกับทัศนคติและความคิดเห็นของพระภิกษุสามเณรและประชาชน ในพื้นที่ครอบคลุมทั้ง 9 อำเภอ ในจังหวัดยโสธร ดังนี้ เมืองยโสธร เลิงนกทา ไทยเจริญ กุดชุม ค้อวัง คำเขื่อนแก้ว ทรายมูล ป่าติ้วและมหาชนะชัย สาเหตุที่เลือกกลุ่มอำเภอดังกล่าวแล้วเป็นกลุ่มตัวอย่าง เพราะว่าเป็นกลุ่มตัวอย่างที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่มีแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ ผู้วิจัยจึงได้คัดเลือกเป็นกลุ่มตัวอย่าง โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกดังนี้

1. วัด 1 แห่งในแต่ละอำเภอ
2. วัดที่เลือกต้องมีศาสนสถานและโบราณวัตถุ
3. พระภิกษุจำพรรษาที่วัดนั้นๆ ไม่ต่ำกว่า 3 พรรษา
4. ผู้นำและชาวบ้านที่อาศัยรอบๆ วัด พำนักมาแล้วไม่น้อยกว่า 5 ปี
5. นักท่องเที่ยวหรือประชาชนทั่วไป

3.3 ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

ข้อมูลที่ใช้ในการทำวิจัย มี 2 ประเภท คือ

3.3.1 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data)

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลผ่านแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ

3.3.2 ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data)

ผู้วิจัยศึกษาค้นคว้าเอกสารต่าง ๆ เช่น พระไตรปิฎก เอกสารผลงาน ข่าวสาร สื่อ เว็บไซต์ หนังสือ วิทยานิพนธ์ ที่เกี่ยวกับบทบาทและพันธกิจพระสงฆ์ ความสำคัญของพื้นที่ วารสาร และอื่นๆ รวมทั้งผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3.4 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยเรื่องนี้เครื่องมือที่ใช้ได้แก่ แบบสอบถาม ซึ่งผู้วิจัยได้สร้างแบบสอบถามด้วยตนเองโดยอาศัยแนวคิดและทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามผลการวิจัย ขอบเขตของการวิจัย การนิยาม ซึ่งมีคำถามปลายปิด (Closed – ended) และปลายเปิด (Open – ended) แล้วให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้อง

ของเนื้อหา (Content validity) ส่วนการสร้างแบบสัมภาษณ์ในการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีข้อคำถามที่ครอบคลุมในประเด็นต่อไปนี้ คือ

1) ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

2) ข้อมูลสภาพปัญหาและปัจจัยด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องพื้นที่

3) ข้อมูลสภาพปัญหาและปัจจัยด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ

4) ข้อเสนอแนะอื่น ๆ เกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ

3.4.1 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย (เชิงคุณภาพ) ครั้งนี้ คือ แบบสัมภาษณ์ (Interview) โดยสัมภาษณ์เชิงลึกอย่างมีโครงสร้าง (In-deep Interview) โดยเป็นการสอบถามในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย และประเด็นอื่น ๆ เพื่อให้ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์งานวิจัย และผู้วิจัยจะใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis)

วิธีการสร้างเครื่องมือ

1. ข้อมูลชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ ศึกษาจากงานเขียนของนักวิชาการ แนวคิดทฤษฎี เอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น ตำรา หนังสือ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความวิชาการ และข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต

2. สร้างเครื่องมือตามวัตถุประสงค์ คำนิยามศัพท์ ของการทำวิจัยที่กำหนด ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ (Interview)

3. นำเครื่องมือที่ได้ไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 5 รูป/คน เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง และปรับแก้ไขก่อนนำไปใช้ในงานวิจัย

3.5 วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล

คณะผู้วิจัยได้วางแผนดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลไว้ดังต่อไปนี้

3.5.1 ทำหนังสือขออนุญาตจากผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธรไปถึงผู้เกี่ยวข้องกับการวิจัยถึงสถานที่ที่คัดเลือกแล้วทั้ง 9 อำเภอ รวม 9 แห่ง เพื่อขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลและสัมภาษณ์

3.5.2 อธิบายและชี้แจงการขอข้อมูลแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์พร้อมทั้งขอความร่วมมือและขอเวลาตอบแบบสอบถามตามความเป็นจริง โดยนัดวัน เวลา ในการตอบแบบสอบถามและวันเวลาสัมภาษณ์ล่วงหน้า ใช้เวลาในการเก็บข้อมูลรายละประมาณ 10 นาที หากต้องการข้อมูลเพิ่มเติม จะทำการนัดหมายและขอเข้าเก็บข้อมูลอีกครั้ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสมัครใจของกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งกลุ่มตัวอย่างจะต้องแสดงความ

ยินยอมตามความสมัครใจในการเข้าเก็บข้อมูล และสามารถออกจากการเก็บข้อมูลได้ตลอดเวลา ซึ่งแนวทางการเก็บข้อมูล มีรายละเอียด ดังนี้

1) วัน เวลา การสัมภาษณ์

2) สถานที่นัดสัมภาษณ์

3) ระยะเวลาที่ใช้ในการสัมภาษณ์

4) วิธีการสัมภาษณ์ (การถาม การตอบ การจดบันทึกคำตอบ)

5) คณะผู้วิจัยจะทำการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างด้วยตนเอง

หมายเหตุ ข้อมูลของกลุ่มตัวอย่างจะถูกเก็บไว้เป็นความลับและใช้ข้อมูลเฉพาะการศึกษานี้เท่านั้น การนำเสนอข้อมูลจะนำเสนอโดยภาพรวม ซึ่งจะต้องได้รับความเห็นชอบจากกลุ่มตัวอย่าง โดยโครงการวิจัยได้ผ่านการพิจารณารับรองจริยธรรมการทำวิจัยในคน ของคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ เลขที่ HECPRU 69-2-043

3.5.3 ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้ใช้การเก็บข้อมูลของผู้ตอบแบบสอบถามและการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบสัมภาษณ์ จะทำการสัมภาษณ์จริงโดยนัดสถานที่ วันเวลาที่สัมภาษณ์ และสัมภาษณ์ผ่านออนไลน์ โดยจะทำการนัดวันและเวลาในการเข้าระบบแล้วทำการสัมภาษณ์สดกลุ่มตัวอย่างโดยตรง (Face to face) มีการบันทึกเสียงและภาพของผู้ให้สัมภาษณ์ และจดบันทึกรายละเอียดข้อมูลจากการสัมภาษณ์ หลังจากนั้นก็ถอดข้อมูลเสียงและสรุปข้อมูลที่จดบันทึกไว้เพื่อนำไป

3.5.4 นำผลข้อมูลที่ถูกวิเคราะห์แล้วไปดำเนินการสรุปผล

3.6 การวิเคราะห์ข้อมูลและประมวลผล

คณะผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ (Interview) โดยวิเคราะห์ข้อมูลตามเนื้อหา (Content Analysis) แล้วสรุปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ซึ่งข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามคณะผู้วิจัยจะนำมาวิเคราะห์ และประเมินผลด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ผ่านโปรแกรมสำเร็จรูปที่มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยแล้ววิเคราะห์ข้อมูล เพื่อคำนวณหาค่าทางสถิติสำหรับตอบปัญหาการวิจัยและวัตถุประสงค์ของการวิจัย ส่วนข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ที่เป็นเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์สังเคราะห์เชิงเนื้อหาและเขียนบรรยายในภาพรวมต่อไป

โดยการจัดกระทำข้อมูล คณะผู้วิจัยตรวจสอบความถูกต้องและความสมบูรณ์ของแบบสอบถามที่ได้รับกลับคืนมาจากกลุ่มตัวอย่างจากนั้นนำมาวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป ดังนี้

3.6.1 คณะผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามในตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป เกี่ยวกับสถานภาพผู้ตอบแบบสอบถามวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การแจกแจงความถี่และหาค่าร้อยละ แล้วนำเสนอเป็นตารางประกอบความเรียงท้ายตาราง

3.6.2 คณะผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามในตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับ บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ โดยหาค่าเฉลี่ย (Mean) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) และวิเคราะห์ความต้องการจำเป็น (Need Assessment) และวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) จากการสัมภาษณ์ด้วยวิธีการพรรณนา

3.7 ระยะเวลาในการทำวิจัย

เวลาในการดำเนินการวิจัยตลอดโครงการ ใช้เวลา 1 ปี (เริ่มนับจากวันอนุมัติโครงการ)

บทที่ 4
ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ” เป็นการวิจัยจากการวิเคราะห์ข้อมูลแบบสอบถามจำนวน 225 ชุด ตามที่ปรากฏในวิธีการดำเนินการวิจัยและเอกสารแหล่งข้อมูล โดยคณะผู้วิจัยได้สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล ดังต่อไป

การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล แบ่งออกเป็น 2 ส่วนหลัก คือ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม และระดับความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยว

ตอนที่ 1: ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม จากการวิเคราะห์ข้อมูลสถานภาพทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างจำนวน 225 ราย พบข้อมูลดังนี้

4.1 ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

จากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 225 คน พบว่ามีการกระจายตัวตามสถานภาพและข้อมูลประชากร ดังนี้

ตารางที่ 4.1 จำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถามจำแนกตามสถานภาพ

สถานภาพ	**จำนวน (ราย)**	**ร้อยละ**
คฤหัสถ์/ประชาชนทั่วไป	23	10.22
พระภิกษุสงฆ์	202	89.78
รวม	225	100.00

คำอธิบายตารางที่ 4.1 พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็น **พระภิกษุสงฆ์** จำนวน 202 ราย คิดเป็นร้อยละ 89.78 และเป็นคฤหัสถ์จำนวน 23 ราย คิดเป็นร้อยละ 10.22 โดยในกลุ่มพระสงฆ์ส่วนใหญ่สังกัด **มหานิกาย**

ตอนที่ 2 วิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ

4.2 ส่วนที่ 2 ระดับความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยว

จากการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ในภาพรวม 3 ด้าน

ตารางที่ 4.2: ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานบทบาทของพระสงฆ์ (รายด้าน)

ด้านบทบาทของพระสงฆ์	**X-Bar**	**S.D.**	**ระดับความเห็น**
1. ด้านการเป็นผู้นำ (L1-L5)	4.32	0.65	มาก
2. ด้านการมีส่วนร่วม (P6-P10)	4.45	0.58	มาก
3. ด้านการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (I11-I15)	4.38	0.62	มาก
4. แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ (C16-C20)	4.25	0.71	มาก
รวมทุกด้าน	**4.35**	**0.64**	**มาก**

คำอธิบายตารางที่ 4.2 พบว่าบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธในจังหวัดยโสธร โดยรวมอยู่ในระดับ **มาก** (X-Bar = 4.35) เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า **ด้านการมีส่วนร่วม** มีค่าเฉลี่ยสูงสุด (X-Bar = 4.45) รองลงมาคือด้านการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (X-Bar = 4.38)

จากการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามตอนที่ 2

4.3 ผลการวิเคราะห์รายข้อทั้ง 20 ข้อ แบ่งตามรายด้าน 4 ด้าน มีรายละเอียดดังนี้

ด้านที่ 1 ด้านการเป็นผู้นำ (Leadership)

ตารางที่ 4.2.1 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานบทบาทด้านการเป็นผู้นำ (L1-L5)

ข้อที่	**รายการบทบาทด้านการเป็นผู้นำ**	**X-Bar**	**S.D.**	**ระดับ**
L1	เป็นผู้นำในการจัดกิจกรรมด้านประเพณีทางศาสนา บูรณาการกับหน่วยงานของรัฐ	4.41	0.68	มาก
L2	เป็นผู้นำในการส่งเสริมให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชน	4.38	0.65	มาก
L3	เป็นผู้สร้างแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธให้เกิดขึ้นใหม่	4.21	0.74	มาก

L4	เป็นผู้นำในการส่งเสริมด้านการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	4.35	0.62	มาก
L5	เป็นผู้นำในการให้ทุนและระดมทุนเพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในท้องถิ่น	4.25	0.69	มาก
รวมด้านการเป็นผู้นำ	**4.32**	**0.68**	**มาก**	

วิเคราะห์สรุปท้ายตาราง จากตารางพบว่าบทบาทด้านการเป็นผู้นำในภาพรวมอยู่ในระดับ **มาก** (X-Bar = 4.32) เมื่อพิจารณารายข้อพบว่าข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ **L1 การเป็นผู้นำจัดกิจกรรมประเพณีบูรณาการกับภาครัฐ** (X-Bar = 4.41) สะท้อนว่าพระสงฆ์เป็นแกนหลักที่หน่วยงานรัฐให้ความไว้วางใจในการนำจัดงานสำคัญ ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดคือ **L3 การสร้างแหล่งท่องเที่ยวใหม่** (X-Bar = 4.21) เนื่องจากพระสงฆ์ส่วนใหญ่เน้นการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมมากกว่าการสร้างสิ่งใหม่

ด้านที่ 2 ด้านการมีส่วนร่วม (Participation)

ตารางที่ 4.2.2 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานบทบาทด้านการมีส่วนร่วม (P6-P10)

ข้อที่	**รายการบทบาทด้านการมีส่วนร่วม**	**X-Bar**	**S.D.**	**ระดับ**
P6	มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมด้านประเพณีทางศาสนาเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว	4.52	0.52	มากที่สุด
P7	ส่งเสริมให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ	4.43	0.58	มาก
P8	มีส่วนร่วมในการส่งเสริมให้ประชาชนได้สนใจในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	4.45	0.61	มาก
P9	มีส่วนร่วมในการส่งเสริมด้านการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวในท้องถิ่น	4.42	0.63	มาก
P10	มีส่วนร่วมในการเผยแผ่ข้อมูลข่าวสารแหล่งท่องเที่ยว	4.44	0.59	มาก
รวมด้านการมีส่วนร่วม	**4.45**	**0.58**	**มาก**	

วิเคราะห์สรุปท้ายตาราง บทบาทด้านการมีส่วนร่วมมีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับ **มาก** (X-Bar = 4.45) และเป็นด้านที่มีคะแนนสูงสุดในทุกด้าน โดยข้อ **P6 การมีส่วนร่วมในกิจกรรมประเพณี** มีค่าเฉลี่ยในระดับ **มากที่สุด** (X-Bar = 4.52) แสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์จังหวัดยโสธรมีความตื่นตัวและเข้าไปมีบทบาทเชิงปฏิบัติการในทุกขั้นตอนของงานวัฒนธรรมชุมชนอย่างเข้มแข็ง

ด้านที่ 3 ด้านการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social Interaction)

ตารางที่ 4.2.3 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานด้านการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (I11-I15)

ข้อที่	รายการบทบาทด้านการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม	X-Bar	S.D.	ระดับ
I11	จัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของ ราชการ วัด และชุมชน	4.42	0.58	มาก
I12	พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อส่งเสริมความเป็นอยู่ที่ดีสำหรับชุมชน	4.35	0.65	มาก
I13	ใช้แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมพุทธเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ศาสนา	4.40	0.61	มาก
I14	เป็นผู้นำในการสร้างเครือข่ายระดมทุนในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว	4.26	0.72	มาก
I15	สร้างเครือข่าย ประสานบูรณาการวัด บ้าน ราชการ เพื่อเศรษฐกิจชุมชน	4.48	0.55	มาก
รวมด้านการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม	**4.38**	**0.62**	**มาก**	

วิเคราะห์สรุปท้ายตาราง ด้านการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคมอยู่ในระดับ **มาก** (X-Bar = 4.38) โดยข้อ **I15 การสร้างเครือข่ายบูรณาการแบบ "บวร" (บ้าน-วัด-ราชการ)** มีคะแนนนำโดดเด่น (X-Bar = 4.48) บ่งชี้ว่าพระสงฆ์เป็น "โซ่ข้อกลาง" ที่สำคัญในการเชื่อมโยงภาคส่วนต่างๆ เพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากผ่านการท่องเที่ยวเชิงพุทธได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ด้านที่ 4 แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ (Concept)

ตารางที่ 4.2.4 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานด้านแนวคิดการท่องเที่ยว (C16 - C20)

ข้อที่	รายการแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ	X-Bar	S.D.	ระดับ
C16	เป็นวิทยากรบรรยายให้ความรู้เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ	4.15	0.78	มาก
C17	เผยแพร่ความรู้การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมผ่านสื่อโซเชียล	4.22	0.75	มาก
C18	ส่งเสริมทุนการศึกษาเพื่อพัฒนาวิชาชีพเกี่ยวกับด้านการท่องเที่ยว	4.12	0.81	มาก
C19	สร้างภูมิทัศน์ภายในวัดให้สอดคล้องกับแหล่งการท่องเที่ยวในชุมชน	4.40	0.62	มาก
C20	บูรณาการการศึกษาความรู้ทางศาสนาผ่านกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว	4.36	0.65	มาก
รวมด้านแนวคิดการท่องเที่ยว	**4.25**	**0.72**	**มาก**	

วิเคราะห์สรุปท้ายตาราง ในด้านแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธอยู่ในระดับ **มาก** (X-Bar = 4.25) โดยพระสงฆ์ให้ความสำคัญกับ **C19 การพัฒนาภูมิทัศน์ภายในวัด** สูงสุด (X-Bar = 4.40) เพื่อให้ดึงดูดนักท่องเที่ยวและมีความเป็นสัปปายะ อย่างไรก็ตามข้อ **C18 การส่งเสริมทุนการศึกษาด้านวิชาชีพท่องเที่ยว** มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด (X-Bar = 4.12) และมีความกระจายของข้อมูลสูง (S.D. = 0.81) แสดงว่าบทบาทในเชิงการสนับสนุนงบประมาณพัฒนาบุคลากรวิชาชีพท่องเที่ยวยังเป็นสิ่งที่ต้องการการสนับสนุนเพิ่มเติมในอนาคต

4.4 วิเคราะห์ข้อมูลความต้องการจำเป็น (Need Assessment) เกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธในจังหวัดยโสธร สรุปผลการวิเคราะห์แบ่งตามรายด้านทั้ง 4 ด้านได้ดังนี้

ตารางสรุปเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยรายด้านเพื่อวิเคราะห์ความต้องการจำเป็น

ด้านบทบาทของพระสงฆ์	**ค่าเฉลี่ย (X-Bar)**	**ระดับ**	**ลำดับความสำคัญ/ความเข้มแข็ง**
1. ด้านการมีส่วนร่วม (Participation)	**4.45**	มาก	ลำดับที่ 1 **(จุดแข็งที่สุด)**
2. ด้านการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Interaction)	**4.38**	มาก	ลำดับที่ 2
3. ด้านการเป็นผู้นำ (Leadership)	**4.32**	มาก	ลำดับที่ 3
4. ด้านแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ (Concept)	**4.25**	มาก	ลำดับที่ 4 (**ความต้องการจำเป็นสูงสุด**)
เฉลี่ยรวม	**4.35**	**มาก**	

4.4.1 สรุปผลการวิเคราะห์ความต้องการจำเป็นรายด้าน

1. ด้านการมีส่วนร่วม (Participation)

สถานะปัจจุบัน เป็นด้านที่มีความเข้มแข็งมากที่สุด โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในงานประเพณีทางศาสนา (P6: X-Bar = 4.52)

ความต้องการจำเป็น เนื่องจากมีคะแนนสูงมาก ความต้องการในด้านนี้จึงไม่ใช่การเริ่มต้นใหม่ แต่คือการ **“รักษามาตรฐานและต่อยอด”** โดยเน้นการดึงภาคประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างยั่งยืน เพื่อไม่ให้ภาระงานตกอยู่กับพระสงฆ์เพียงฝ่ายเดียว

2. ด้านการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social Interaction)

สถานะปัจจุบัน พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็น "โซ่ข้อกลาง" (I15) ในการเชื่อมโยงเครือข่ายบวร (บ้าน วัด ราชการ) ได้ดีมาก (X-Bar = 4.48)

ความต้องการจำเป็น พบช่องว่างในเรื่อง **“การสร้างเครือข่ายระดมทุน (I14)”** ที่มีค่าเฉลี่ยค่อนข้างต่ำกว่าข้ออื่นในด้านเดียวกัน จึงมีความจำเป็นต้องพัฒนาทักษะการบริหารจัดการงบประมาณและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับภาคเอกชนเพิ่มเติมเพื่อให้เกิดทุนหมุนเวียนในชุมชน

3. ด้านการเป็นผู้นำ (Leadership)

สถานะปัจจุบัน เป็นผู้นำในการจัดกิจกรรมประเพณีได้ดี แต่บทบาทในการสร้างนวัตกรรมใหม่ ๆ ยังมีน้อย

ความต้องการจำเป็น มีความต้องการจำเป็นในการพัฒนา **“ภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ (L3)”** คือการสร้างแหล่งท่องเที่ยวใหม่หรือกิจกรรมท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ที่สอดคล้องกับวิถี New Normal และการพัฒนา **“ผู้นำด้านการประชาสัมพันธ์ (L4)”** เพื่อสื่อสารกับนักท่องเที่ยวนอกพื้นที่

4. ด้านแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ (Concept)

สถานะปัจจุบัน มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุดในทั้ง 4 ด้าน (X-Bar = 4.25)

ความต้องการจำเป็น (Priority Need) ถือเป็น **ลำดับความสำคัญสูงสุด** ที่ต้องเร่งพัฒนาโดยเฉพาะในหัวข้อ **“การส่งเสริมทุนการศึกษาพัฒนาวิชาชีพท่องเที่ยว (C18)”** และ **“การเป็นวิทยากรบรรยายให้ความรู้ (C16)”** พระสงฆ์มีความต้องการจำเป็นในการได้รับการฝึกอบรมทักษะการเป็นมัคคุเทศก์ธรรมะ (Dhamma Guide) และการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการเผยแพร่ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยว

4.4.2 ข้อสรุปเชิงนโยบายจาก Need Assessment

พระสงฆ์ในจังหวัดยโสธรมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมและการมีส่วนร่วมที่เข้มแข็งมาก แต่สิ่งที่ "จำเป็น" ต้องได้รับการส่งเสริมเร่งด่วนคือ **การปรับตัวสู่ความเป็นมืออาชีพด้านการท่องเที่ยว** ได้แก่ การพัฒนาทักษะการเป็นวิทยากร การใช้สื่อโซเชียลเพื่อการประชาสัมพันธ์ และการบริหารจัดการเชิงธุรกิจเพื่อความอยู่ดีมีสุขของชุมชน (Well-being) ตามเป้าหมายของแผนพัฒนาจังหวัด

การวิจัยครั้งนี้เกิดขึ้นภายใต้บริบทความเปลี่ยนแปลงของโลกหลังวิกฤตการณ์โควิด-19 ซึ่งส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวในจังหวัดยโสธรอย่างรุนแรง คณะผู้วิจัยจึงได้ศึกษาเพื่อหาแนวทางในการใช้ **"ต้นทุนทางวัฒนธรรมและศาสนา"** ผ่านบทบาทของพระสงฆ์ในการเป็นแกนกลางขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน โดยเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง 225 ราย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพระภิกษุสงฆ์ฝ่ายมหานิกายที่มีความผูกพันกับชุมชนใน 9 อำเภอของจังหวัดยโสธร

ในด้านพฤติกรรมและบทบาทที่ปรากฏ ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่าพระสงฆ์ในจังหวัดยโสธรมีบทบาทที่เข้มแข็งที่สุดใน **"ด้านการมีส่วนร่วม" (Participation)** โดยเฉพาะการเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในการจัดกิจกรรมประเพณีทางศาสนาเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็น "ศูนย์กลางจิตใจ" ที่คอยส่งเสริมให้ประชาชนหันมาสนใจและมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงพุทธอย่างยั่งยืน สิ่งนี้สะท้อนถึงการนำหลัก **"โลกัตถจริยา"** หรือการบำเพ็ญประโยชน์แก่โลกมาปรับใช้ในเชิงรุก

ในด้านการเป็นผู้นำและการสร้างเครือข่าย พระสงฆ์แสดงบทบาทในฐานะ **"โซ่ข้อกลาง"** ที่เชื่อมโยงความร่วมมือแบบ **"บวร" (บ้าน-วัด-ราชการ)** โดยมีความโดดเด่นอย่างมากในการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเพื่อประสานงานระหว่างภาครัฐและชุมชนเพื่อเศรษฐกิจพื้นฐาน แม้ในด้านภาวะผู้นำเชิงนโยบาย เช่น การระดมทุนหรือการสร้างแหล่งท่องเที่ยวใหม่ จะมีค่าเฉลี่ยที่ลดหลั่นลงมาบ้าง แต่พระสงฆ์ยังคงเป็นผู้นำที่ได้รับความศรัทธาสูงในการประชาสัมพันธ์และจัดการงานประเพณีสำคัญของท้องถิ่น

จากการวิเคราะห์ความต้องการจำเป็น (Need Assessment) พบประเด็นสำคัญว่า แม้พระสงฆ์จะมีศักยภาพสูงในการปฏิบัติงานในพื้นที่ แต่ยังมีช่องว่างที่ควรได้รับการพัฒนาใน **"ด้านแนวคิดและการจัดการท่องเที่ยวเชิงวิชาการ"** โดยเฉพาะการเพิ่มทักษะการเป็นวิทยากรบรรยายธรรมสำหรับการท่องเที่ยวและการใช้สื่อโซเชียลเพื่อการเผยแพร่ความรู้เชิงวัฒนธรรม รวมถึงการบริหารจัดการทุนการศึกษาเพื่อพัฒนาวิชาชีพด้านการท่องเที่ยวในชุมชนอย่างเป็นระบบ

บทสรุปในเชิงวิชาการและนโยบาย ชี้ให้เห็นว่าพระสงฆ์ในยโสธรไม่ได้ทำหน้าที่เพียงแค่ผู้สืบทอดศาสนธรรมในวัดเท่านั้น แต่ได้ยกระดับสู่การเป็น **"ผู้นำการพัฒนาคุณภาพชีวิต"** ที่ใช้ศาสนสถานและประเพณีเป็นเครื่องมือในการสร้างความอยู่ดีมีสุข (Well-being) ให้กับคนในชุมชน งานวิจัยนี้จึงเสนอแนะให้หน่วยงานรัฐและสถาบันการศึกษาเข้ามาสนับสนุนพระสงฆ์ในด้านเทคโนโลยีและการบริหารจัดการสมัยใหม่ เพื่อให้การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธของจังหวัดยโสธรสามารถเติบโตได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนตามเป้าหมายของแผนพัฒนาจังหวัดและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

จากการวิเคราะห์ผลทางสถิติในบทที่ 4 ร่วมกับกรอบแนวคิดและระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods) ในแหล่งข้อมูลที่ 3 คณะผู้วิจัยได้สรุปประเด็นจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อขยายความผลของแบบสอบถามให้มีความลุ่มลึกและเป็นรูปธรรม ดังนี้

4.5 สรุปผลการสัมภาษณ์เชิงลึก (Qualitative Synthesis)

4.5.1 ด้านการเป็นผู้นำ (Leadership) การนำวิญญาณชุมชนสู่การบูรณาการ

สอดคล้องกับข้อ L1 "การเป็นผู้นำจัดกิจกรรมประเพณีบูรณาการกับรัฐ"

สรุปจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เช่น ผู้นำชุมชนและพระสังฆาธิการ ให้ความเห็นว่า ในจังหวัดยโสธร "คำสั่งของพระมีน้ำหนักมากกว่าระเบียบจากทางราชการ" โดยเฉพาะการจัดงานใหญ่ เช่น ประเพณีบุญบั้งไฟหรือบุญคูนลาน พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็น "แม่แม่น" (ผู้นำทางจิตวิญญาณ) ที่ทำให้หน่วยงานราชการสามารถเข้าถึงและได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านอย่างแท้จริง

4.5.2 ด้านการมีส่วนร่วม (Participation) การเป็น "แบบอย่าง" มากกว่า "ผู้สั่งการ"

สอดคล้องกับข้อ P6 "มีส่วนร่วมในกิจกรรมประเพณีเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว"

สรุปจากการสัมภาษณ์ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านระบุว่า เหตุที่คะแนนในส่วนนี้สูงที่สุดเพราะพระสงฆ์ไม่ได้เพียงแค่นั่งเป็นประธานในพิธี แต่มีบทบาท "ลงมือทำ" ร่วมกับชุมชน ตั้งแต่การดูแลความเรียบร้อยของสถานที่ ไปจนถึงการช่วยออกแบบการต้อนรับนักท่องเที่ยวตามวิถีวัฒนธรรมพื้นบ้าน ทำให้เกิดแรงศรัทธาและการทำงานแบบรวมพลัง (Synergy)

4.5.3 ด้านการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social Interaction) พลังของเครือข่าย "บวร"

สอดคล้องกับข้อ I15 "สร้างเครือข่าย ประสานบูรณาการวัด บ้าน ราชการ"

สรุปจากการสัมภาษณ์ พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็น "โซ่ข้อกลาง" ที่ช่วยลดช่องว่างและข้อขัดแย้งระหว่างคนในชุมชนกับนโยบายของรัฐ บทบาทเชิงปฏิสัมพันธ์นี้มุ่งเน้นที่ "เศรษฐกิจพอเพียงและอยู่ดีมีสุข" โดยพระสงฆ์จะเป็นผู้บริหารจัดการผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวให้ย้อนกลับมาสู่การสงเคราะห์ชุมชน เพื่อไม่ให้เกิดภาวะ "วัฒนธรรมถูกทำเป็นสินค้าจนเสียรากเหง้า"

4.5.4 ด้านแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ (Concept) การปรับตัวสู่ New Normal

สอดคล้องกับข้อ C19 และ C16 "สร้างภูมิทัศน์สอดคล้องแหล่งท่องเที่ยว" และ "เป็นวิทยากรบรรยาย"

สรุปจากการสัมภาษณ์ จากการสัมภาษณ์พบว่า พระสงฆ์มีความตั้งใจสูงในการพัฒนา "สัปปายะ" (ความสะดวกสบายและเหมาะสมของสถานที่) แต่ในด้านการเป็นวิทยากรหรือการใช้สื่อสังคม

ออนไลน์ พระสงฆ์สะท้อนว่า "ยังขาดทักษะทางเทคนิค" และต้องการการสนับสนุนเครื่องมือจากรัฐบาล เพื่อเปลี่ยนจากการเทศนาธรรมแบบเดิมเป็นการ "เล่าเรื่อง" (Storytelling) ที่น่าสนใจสำหรับนักท่องเที่ยวรุ่นใหม่ตามวิถี New Normal จากการสัมภาษณ์เชิงลึก ยังพบอีกว่ามี **"ความต้องการจำเป็นเร่งด่วน"** ในการพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์ยโสธรให้เป็น **"มัคคุเทศก์ธรรมะ (Dhamma Guides)"** เนื่องจากปัจจุบันพระสงฆ์มี "ต้นทุนศรัทธา" และ "สถานที่" ที่พร้อมแล้ว แต่ยังขาด "ทักษะการสื่อสารร่วมสมัย" และ "งบประมาณในการระดมทุนวิชาชีพ" (สอดคล้องกับผลคะแนน C18 ที่ต่ำที่สุดในแบบสอบถาม)

การวิเคราะห์เชิงคุณภาพดังที่ได้กล่าวมานี้ยืนยันผลทางสถิติว่า **บทบาทของพระสงฆ์ยโสธรมีความมั่นคงในฐานะผู้นำทางประเพณีและการประสานงานชุมชน** แต่กุญแจสำคัญสู่ความยั่งยืนของการท่องเที่ยวเชิงพุทธในพื้นที่คือการ "ยกระดับทุนทางปัญญา" และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อสื่อสารคุณค่าของแก่นแท้พระพุทธศาสนา ผ่านงานพุทธศิลป์และวิถีอีสานให้เป็นที่รู้จักในระดับสากลตามหมุดหมายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 13

บทที่ 5
สรุปอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ” เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธในพื้นที่จังหวัดยโสธร ครอบคลุมพื้นที่การศึกษาทั้ง 9 อำเภอ คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 225 คน/รูป ประกอบด้วย ทั้งพระภิกษุสงฆ์และคฤหัสถ์ โดยใช้แบบสอบถามที่ผ่านการตรวจสอบความเที่ยงตรงจากผู้เชี่ยวชาญ และข้อมูลเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์และตอบสนองต่อวัตถุประสงค์การวิจัยอย่างครบถ้วน คณะผู้วิจัยขอเสนอสรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะตามลำดับ ดังต่อไปนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

5.1.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม: จากการวิเคราะห์กลุ่มตัวอย่าง 225 ราย พบว่าส่วนใหญ่เป็น **พระภิกษุสงฆ์** จำนวน 202 ราย (ร้อยละ 89.78) และคฤหัสถ์ 23 ราย (ร้อยละ 10.22) กลุ่มพระสงฆ์ส่วนใหญ่สังกัด **มหานิกาย** โดยกระจายอยู่ในพื้นที่ 9 อำเภอของจังหวัดยโสธร

5.1.2 ระดับความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสงฆ์ (ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน): ในภาพรวมบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธอยู่ในระดับ **มาก** (X-Bar = 4.35, S.D. = 0.64) โดยเรียงลำดับตามรายด้านดังนี้

อันดับที่ 1 ด้านการมีส่วนร่วม (Participation) มีค่าเฉลี่ยสูงสุด (X-Bar = 4.45, S.D. = 0.58) ข้อที่โดดเด่นที่สุดคือการมีส่วนร่วมในกิจกรรมประเพณีเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว (P6: X-Bar = 4.52)

อันดับที่ 2 ด้านการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Interactions): (X-Bar = 4.38, S.D. = 0.62) โดยเน้นการสร้างเครือข่ายบูรณาการ วัด บ้าน และราชการ (I15: X-Bar = 4.48)

อันดับที่ 3 ด้านการเป็นผู้นำ (Leadership) (X-Bar = 4.32, S.D. = 0.68) โดยโดดเด่นในฐานะผู้นำจัดกิจกรรมประเพณีร่วมกับรัฐ (L1: X-Bar = 4.41)

อันดับที่ 4 ด้านแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ (Concept) มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุดแต่ยังอยู่ในระดับมาก (X-Bar = 4.25, S.D. = 0.72) โดยพระสงฆ์ให้ความสำคัญกับการปรับภูมิทัศน์วัดให้สอดคล้องกับแหล่งท่องเที่ยว (C19: X-Bar = 4.40)

5.2 การอภิปรายผลการวิจัย

5.2.1 สอดคล้องกับทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (Social Functionalism) ผลการวิจัยด้านการมีส่วนร่วม (Participation) ที่สูงที่สุด สอดคล้องกับแนวคิดของ **พาร์สันส์ (Parsons)** ในส่วนของ **Integration (I)** และ **Latency (L)** ที่ระบุว่าศาสนาทำหน้าที่รักษาแบบแผนและประสานความร่วมมือในสังคม ในที่นี้พระสงฆ์จังหวัดยโสธรทำหน้าที่รักษา "ทุนทางวัฒนธรรม" ให้เป็นระเบียบและสมดุลท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง

5.2.2 สอดคล้องกับพุทธจริยา 3 บทบาทที่ปรากฏสะท้อนหลัก **"โลกัตถจริยา"** (การบำเพ็ญประโยชน์แก่โลก) และ **"ญาตัตถจริยา"** (การสงเคราะห์ญาติ/สังคม) อย่างชัดเจน พระสงฆ์ไม่ได้เพียงสอนธรรมะ แต่ใช้พื้นที่ทางพระพุทธศาสนา หรือ "พุทธสถาน" เป็นเครื่องมือในการสร้างความอยู่ดีมีสุข (Well-being) ให้กับชุมชนตามแผนพัฒนาจังหวัด

5.2.3 สอดคล้องกับแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงพุทธร่วมสมัย ผลวิจัยสอดคล้องกับแนวคิดของ Schedneck (2025) ที่จำแนกโหมดการท่องเที่ยวเชิงพุทธออกเป็นมิติพุทธศิลป์และอิทธิปาฏิหาริย์ (Magic Tourism) โดยพระสงฆ์ในจังหวัดยโสธรใช้ต้นทุนด้านศาสนสถานและประเพณีเป็นตัวดึงดูดหลัก (Attractions)

นอกจากประเด็นข้างต้นที่กล่าวมา งานวิจัยยังแสดงให้เห็นถึงข้อค้นพบใหม่ที่น่าสนใจ ดังนี้

1) **การปรับบทบาทสู่ "มัคคุเทศก์ธรรมะ" (Dhamma Guide)** งานวิจัยพบว่าพระสงฆ์ในจังหวัดยโสธรเปลี่ยนผ่านจากการเป็นเพียงผู้รับปัจจัยมาเป็น **"ผู้บริหารจัดการประสบการณ์การท่องเที่ยว"** ที่เชื่อมโยงความศรัทธาเข้ากับเศรษฐกิจชุมชน ทำให้ภาพลักษณ์ของพระสงฆ์ในจังหวัดยโสธรชัดเจน รวมถึงเป็นผู้เชื่อมหรือนำพาคนรุ่นใหม่ๆเข้าสู่หลักธรรมได้กว้างขึ้น

2) **พลังของ "บวร" ในวิกฤต New Normal** พบว่าพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็น **"โซ่ข้อกลาง"** ที่เข้มแข็งที่สุดในการฟื้นฟูเศรษฐกิจฐานรากหลังโควิด-19 ผ่านกลไกประเพณี เช่น บุญบั้งไฟ ประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก เป็นต้น ซึ่งการฟื้นฟูเศรษฐกิจตามที่กล่าวนี้ในความรู้สึกของชาวบ้านมีน้ำหนักมากกว่าระเบียบหรือข้อคำสั่งจากส่วนราชการ

3) **ช่องว่างด้านดิจิทัล (Digital Gap)** แม้บทบาทด้านกายภาพจะสูงมาก แต่สิ่งที่ค้นพบใหม่คือพระสงฆ์ยังขาดทักษะด้านการเล่าเรื่องหรือการเป็นนักเล่าเรื่อง (Storyteller) และการใช้สื่อโซเชียลมีเดียเชิงรุก (C17, C18) ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการท่องเที่ยวสมัยใหม่

จากข้อค้นพบข้างต้นยังสามารถเชื่อมโยงเป็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบายได้ต่อไป ดังนี้

1) **จัดตั้งศูนย์เรียนรู้การท่องเที่ยวเชิงพุทธ (Buddhist Tourism Hub)** เพราะวัดที่มีศักยภาพในยโสธร หากได้รับการสนับสนุนให้เป็นศูนย์กลางข้อมูลและวิทยากรท้องถิ่น การพัฒนาด้านเศรษฐกิจให้กับชุมชนก็จะเป็นไปอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

2) **การบูรณาการงบประมาณภายใต้ยุทธศาสตร์ "เมืองรอง"** รัฐควรสนับสนุนงบประมาณพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน (Accessibility) รอบพุทธสถานโบราณตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 13 ซึ่งจะทำให้เมืองรองที่ปกติแล้วอาจจะไม่ใช่เมืองที่นักท่องเที่ยวเลือกมาเป็นหลัก หากได้รับการสนับสนุนอาจเป็นตัวเลือกใหม่ๆ ให้กับนักท่องเที่ยวในอนาคตได้

3) **หลักสูตรพัฒนาพระนักสื่อสารธรรมะ** ควรมีการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการด้านเทคโนโลยีและการใช้สื่อสร้างสรรค์ (Digital Content) เพื่อให้พระสงฆ์สามารถเผยแผ่ธรรมะผ่านการท่องเที่ยวได้อย่างมืออาชีพ ในส่วนนี้สามารถหาความร่วมมือกับสถาบันทางการศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร ซึ่งมีความพร้อมในการจัดหลักสูตร รวมถึงเป็นสถาบันที่มีองค์ความรู้ด้านศาสนาและคุ้นเคยกับพระสงฆ์ ก็จะช่วยพัฒนาหลักสูตร เพื่อยกระดับความรู้ความสามารถของพระสงฆ์ได้ ทั้งนี้อาจมีสถาบันอื่นๆ ที่มีความรู้ความสามารถที่เหมาะสมกับพระสงฆ์มาให้ความร่วมมือได้อีกเช่นกัน ซึ่งจะก่อให้เกิดความความร่วมมือระหว่างสถาบันการศึกษาอีกต่อไปได้

5.3 ข้อเสนอแนะ

เพื่อให้ผลการวิจัยครั้งนี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาและยกระดับบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธในจังหวัดยโสธรได้อย่างเป็นรูปธรรม และทำการศึกษาที่มีความเฉพาะเจาะจงในพื้นที่ คณะผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

5.3.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. วัด หรือหน่วยงานของรัฐที่มีความเกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา สามารถนำข้อมูลไปกำหนดนโยบายโดยผ่านกระบวนการท่องเที่ยว ซึ่งจะเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอีกทางหนึ่ง

2. ด้านการท่องเที่ยว หน่วยงานของจังหวัดหรือหน่อยงานที่เกี่ยวข้องกับทำการศึกษาเพิ่มเติมจากข้อมูลพื้นฐานและเชิงลึกในแนวคิดหรือประสบการณ์ของผู้ที่อยู่ในพื้นที่ จะทำให้สามารถประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจจากการท่องเที่ยวแนวพุทธได้ และมองเห็นภาพทางเศรษฐกิจได้เป็นรูปธรรมและชัดเจนขึ้น

5.3.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัยต่อไป

1. **การศึกษาเชิงคุณภาพเชิงเปรียบเทียบ** ควรศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธระหว่างในพื้นที่เจาะ เช่น วัดป่า (อรัญวาสี) และวัดบ้าน (คามวาสี) ในจังหวัดยโสธร เพื่อให้เห็นความแตกต่างและสามารถพัฒนาเป็นโมเดลในการท่องเที่ยวต่อไปได้

2. **งานวิจัยเชิงทดลองด้านนวัตกรรม** ควรวิจัยและพัฒนาแอปพลิเคชันหรือเทคโนโลยี AR/VR เพื่อนำเสนอเนื้อหาเชิงพระพุทธศาสนา ผ่ายประวัติศาสตร์และพุทธศิลป์ในวัดที่อยู่เมืองรอง เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวรุ่นใหม่ และยกระดับความน่าสนใจในด้านประสบการณ์การท่องเที่ยวได้อีกเช่นกัน

3. **การสำรวจเชิงพื้นที่** ควรวิจัยเชิงคุณภาพเกี่ยวกับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อการให้บริการวิชาการทางธรรมของพระสงฆ์ในพื้นที่ เพื่อให้เห็นถึงศักยภาพของพระสงฆ์และพื้นที่ เพื่อหาแนวทางพัฒนาการท่องเที่ยวต่อไป

บรรณานุกรม

1. ภาษาไทย

ข้อมูลปฐมภูมิ

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2534), *พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด 91 เล่ม.* กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ข้อมูลทุติยภูมิ

1) หนังสือทั่วไป

กานต์ กาญจนพิมาย. (2560). *ศาสนาเปรียบเทียบ.* ตำราคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์. สุรินทร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.

กานต์ กาญจนพิมาย. (2560). *เอกสารประกอบการสอนวิชาความจริงของชีวิต.* คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์. สุรินทร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.

กรมการศาสนา. (2535). *พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535.* กรุงเทพฯ: การศาสนา.

กฤษฎา ศรีธรรมา. (2558). *ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน.* พิมพ์ครั้งที่ 4. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2563). *การปกครองคณะสงฆ์ไทย ฉบับปรับปรุง.* พิมพ์ครั้งที่ 4. พระนครศรีอยุธยา: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

คณาจารย์สำนักเลี่ยงเซียง. (2534). *คู่มือพระบวชใหม่ ข้อเตือนใจสำหรับบรรพชิต.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: เลี่ยงเซียง.

โครงการพัฒนาองค์ความรู้เพื่อเสริมความเข้มแข็งขององค์กรประชาชนสุรินทร์. (2546). *หลวงพ่อนาน สมถกัมมัฏฐาน และงานพัฒนา.* อุบลราชธานี: ศิริธรรมออฟเซ็ท.

คูณ โทขันธ์. (2537). *ศาสนาเปรียบเทียบ.* กรุงเทพฯ: โอ. เอส. พริ้นติ้ง เฮ้าส์.

คูณ โทขันธ์. (2545). *พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย.* กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

งามพิศ สัตย์สงวน. (2543). *หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม.* พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: รามาการพิมพ์.

จำนง อดิวัฒนสิทธิ์และคณะ. (2543). *สังคมวิทยา.* พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตร.

นงเยาว์ ปิฎกรัชต์. (2532). *บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้าน : ศึกษาเฉพาะจังหวัดสงขลา.* สงขลา: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒสงขลา.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. (2562). *พุทธแบบไทย ๆ.* กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.

ซองยาล รินโปเจ. (2548). *อนาคตของพระพุทธศาสนา.* (ทาคินี, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: ส่องศยาม.

ดนัย ไชยโยธา. (2553). *พจนานุกรมคำศัพท์พระพุทธศาสนา.* พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.

ดนัย ไชยโยธา. (2557). *พจนานุกรมคำศัพท์พระพุทธศาสนา ฉบับสมบูรณ์.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โอ. เอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์.

เดือน คำดี. (2534). *พุทธปรัชญา.* กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ทัศนีย์ ทองสว่าง. (2549). *สังคมวิทยา.* กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ธรรมปราโมทย์. (2548). *คู่มือพระแท้.* กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

บุญมี แท่นแก้วและอุดมลักษณ์ แท่นแก้ว. (2547). *พระสงฆ์.* กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

บุญลือ วันทายนต์**.** (2546). *สังคมวิทยาศาสนา.* พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ประยงค์ แสนบุราณ. (2557). *พระพุทธศาสนาเถรวาท.* ขอนแก่น: คลังนานาวิทยา.

ประเวศ วสี. (2547). *ธรรมชาติของสรรพสิ่ง การเข้าถึงความจริงทั้งหมด.* กรุงเทพฯ: ร่วมด้วยช่วยกัน.

ปรีชา ช้างขวัญยืนและสมภาร พรมทา บรรณาธิการ**.** (2547). *มนุษย์กับศาสนา.* พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปัญญานันทะภิกขุ. (2554). *พจนานุกรมธรรม ฉบับปัญญานันทะ.* กรุงเทพ: ธรรมสภา.

ปีเตอร์ เอ. แจ็คสัน. (2556). *พุทธทาสภิกขุพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทและการปฏิบัติเชิงนวสมัยนิยมในประเทศไทย.* (มงคล เดชนครินทร์, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระเทพดิลก(ระแบบ จิตญาโณ). (2543). *พระธรรมวินัย.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระเทพเวที(ประยุทธ์ ปยุตโต). (2532) *พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลธรรม.* พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

พระเทพเวที(ประยุทธ์ ปยุตโต). (2532). *พุทธธรรม.* พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระเทพเวที(ประยุทธ์ ปยุตโต). (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.* พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมโกศาจารย์(พุทธทาสภิกขุ). (2542). *คู่มือมนุษย์.* กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตโต). (2548). *นรกสวรรค์ และผลกรรมในชาตินี้.* กรุงเทพฯ : สายธาร.

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.* พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตโต). (2553). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.* พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพฯ: ธนธัชการพิมพ์.

พระไพศาล วิสาโล. (2546). *พุทธศาสนากลางกระแสโลกาภิวัฒน์.* กรุงเทพฯ: มูลนิธิสัดศรี-สฤษดิวงษ์.

พระมหาสุทิตย์ อาภากโร. (2548). *นวัตกรรมการเรียนรู้ : คน ชุมชน และการพัฒนา.* กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)

พระราชกฤษฎีกา. (2560). *พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม(ฉบับที่4) 2561).* สำนักงานเลขามหาเถรสมาคม.

พระราชวรมุนี(ประยุทธ์ ปยุตโต). (2527). *ธรรมนูญชีวิต.* พิมพ์ครั้งที่11. กรุงเทพฯ: สมาคมศิษย์เก่ามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระราชวรมุนี(ประยุทธ์ ปยุตโต). (2526). *พุทธศาสนากับสังคมไทย.* กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

พระราชวรมุนี(ประยุทธ์ ปยุตโต). (2527). *ลักษณะสังคมพุทธ.* กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

พระราชวรเมธีและคณะ.(2560). *แผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา 2560-2564 การนำนโยบายสู่การปฏิบัติ.* กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.

พัทยา สายหู. (2516). *ความเข้าใจเกี่ยวกับกลไกของสังคม.* กรุงเทพฯ: พิฆเนศ.

พัทยา สายหู. (2536). *กลไกของสังคม.* พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พุทธทาสภิกขุ. (2525). *แถลงการณ์สวนโมกข์ 50 ปี และกฎบัตรพุทธบริษัท.* กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2549). *พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน.* พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

สุนทร ณ รังสี. (2543). *พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก.* กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุพัตรา สุภาพ. (2539). *สังคมวิทยา.* กรุงเทพฯ: ไทวัฒนาพานิช.

สุดา ภิรมย์แก้ว. (2545). *มนุษย์กับสังคม.* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2524). *พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน.* พิมพ์ครั้งที่ 2. มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระราชูปถัมภ์.

สุเชาว์ พลอยชุม. (2539). *สารานุกรมพระพุทธศาสนา ประมวลจาก สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2536). *ทฤษฎีสังคมวิทยา: เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น.* พิมพ์ครั้งที่2. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2546). *ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม.* พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ:

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

แสง จันทร์งาม. (2544). *พุทธศาสนวิทยา.* พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊ค.

สำนักงานฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม. (2564). *พระสงฆ์สาธารณสงเคราะห์.* นนทบุรี: สำนักงานฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. (2565). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 พ.ศ. 2566 – 2570.* สำนักงานสภาพัฒนาการฯ.

อุทัย หิรัญโต. (2526). *สารานุกรมศัพท์สังคมวิทยามานุษยวิทยา.* กรุงเทพมฯ: โอเดียนสโตร์.

อัคนี มูลเมฆ. แปล (2538). *ศาสนาและศีลธรรม.* กรุงเทพฯ: ฉับแกระ.

2) วิจัย/ดุษฎีนิพนธ์/วิทยานิพนธ์/การค้นคว้าอิสระ

กรณิศ ดวงใบ. (2558). *การแก้ไขปัญหาความยากจนด้วยพุทธบูรณาการ.* วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

จริยา จตุพร. (2554). *ศึกษาบทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน : กรณีศึกษาบทบาทและหน้าที่ของพระมหาไพเราะฐิตสีโล, ดร. (กฤษณา).* วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

นรเศรษฐ์ พิสิฐพันพรและศักดิ์ ประสานดี. (2534). *ทำเนียบพระสงฆ์นักพัฒนาภาคอีสาน.* สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่นและสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

นิเวศน์ พูนสุขเจริญ. (2561). *แนวทางการพัฒนาเมืองยั่งยืนในมิติพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาเมืองเชียงใหม่.* ดุษฎีนิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพงศ์พิสิฐ สุภาจาโร (สุระ). (2561) .*บทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นวัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ.* วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาพงศ์ธราทิตย์. (2563). *บทบาทที่พึงประสงค์ของคณะสงฆ์ภาค 10 ในสังคมไทย.* วิทยานิพนธ์ หลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

มีเดียน จูมะ, & พชรวัฒน์ เส้นทอง. (2562). *การจัดการและสร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์.* รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.).

วันชาติ ชาญวิจิตร. (2563). *บทบาทของพระธรรมวิสุทธิมงคล(บัว ญาณสัมปันโน) ในสังคมไทย.*

วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

วิเชียร ชาญณรงค์. (2547). *บทบาทพระสงฆ์ในการนำหลักธรรมมาใช้ทำกิจกรรมงานพัฒนาชุมชนเพื่อการลด ละ เลิกอบายมุข : ศึกษาเฉพาะกรณีพระครูศีลวราภรณ์ (เฉลิม ฐิติสีโล).* วิทยานิพนธ์ หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วิลัดดา อินทสิทธิ์. (2562). *การศึกษาทุนทางวัฒนธรรมเพื่อยกระดับเศรษฐกิจชุมชนในมิติท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม.* วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สุริยา รักการศิลป์. (2553). *บทบาทพระสงฆ์กับพลวัตเศรษฐกิจชุมชนจังหวัดนครราชสีมา.* วิทยานิพนธ์หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขายุทธศาสตร์การพัฒนาภูมิภาค (เศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชน) มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.

สุจิณณา พานิชกุล. (2549). *บทบาทของพระสงฆ์ต่อการท่องเที่ยว : กรณีศึกษากิจกรรมการสนทนาระหว่างพระสงฆ์กับนักท่องเที่ยว.* การค้นคว้าอิสระหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

3) บทความ

กาญจนา แสงลิ้มสุวรรณ, & ศุภนิมิต แสงลิ้มสุวรรณ. (2555). การท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน. *วารสารนักบริหาร, 32*(4), 139-146.

เขมิกา ธีรพงษ์. (2563**).** การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมด้วยการออกแบบประสบการณ์. *ศิลปกรรมสาร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 15*(1), 45-58.

จุทาพร หินซุย, และคณะ. (2565). แนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ กรณีศึกษาวัดประชาคมวนาราม อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด. วารสารนวัตกรรมการจัดการท้องถิ่น, 4(2), 45-58.

ชยพล แสงเรืองรอบ, และคณะ. (2564). การจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในเขตภาคกลางปริมณฑล. *วารสารการบริหารนิติบุคคลและนวัตกรรมท้องถิ่น, 7*(5), 112-126.

ชิตาวีร์ สุขคร. (2562). การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเทศไทย. *Journal of Sustainable Tourism Development*, *1*(2), 1-7.

ตรีธวัฒน์ มีสมศักดิ์. (2563). แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา กรณีศึกษา: ปรากฏการณ์แต่งกายแบบไทยจากกระแสละคร. *วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา, 12*(2), 96-106.

พระครูโฆสิตวัฒนานุกูล. (2025). การท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา : การพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวของวัดในภาคใต้ที่ได้รับอิทธิพลงานพุทธศิลป์พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช. *วารสารสังคมพัฒนศาสตร์*, *8*(5), 341–351.

พระครูพิฑูรนคราภิรักษ์ (อนุชาติ นรินฺโท)และพระมหาสุเมฆ สมาหิโต. (2564). ทักษะการบริหารกิจการคณะสงฆ์. *วารสารวิจยวิชาการ, 4*(2), 235–250.

พระมหามฆวินทร์ ปุริสุตฺตโม. (2561). พุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่. *วารสารวนัมฎองแหรกพุทธศาสตร์ปริทรรศน์, 5*(1), 1-13.

พระมหาอุทิศ กวิวโส (แววสะบก). (2558). กิจวัตร 10 : จริยาพื้นฐานเพื่อการพัฒนาวิถีพุทธ. *วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์, 2*(3), 1-10.

พัชร์ศศิ ศรีพิพัฒน์พรกุล และ จุฑามาศ พีรพัชระ. (2568). การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนกุฎีจีนด้วยอาหารท้องถิ่น. *วารสารกระแสวัฒนธรรม, 26*(50), 48-62.

พิมพชนก บุญภู และ โสวัตรี ณ ถลาง. (2568). ชุมชนคลองบางหลวง: พัฒนาการและผลกระทบจากการกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม. *วารสารไทยศึกษา, 21*(2), 1-23.

มานพ นักการเรียน, บานชื่น นักการเรียน, และ ฉัชศุภางค์ สารมาศ. (2565). การสังเคราะห์งานวิจัยด้านการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ระหว่างปี พ.ศ. 2557-2563. *วารสารสิรินธรปริทรรศน์*, *23*(1), 85-93.

วารุณี ประไพรเมือง. (2022). แนวทางการท่องเที่ยวเชิงพุทธวิถีใหม่ New normal. *วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์*, *7*(3), 415-426.

วาสนา แสงแก้ว, และคณะ. (2564). การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน. *วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย, 3*(2), 67-80.

สุกัลยา โหราเรือง, เทพประวิณ จันทร์แรง, และ พูนชัย ปันธิยะ. (2563). การศึกษาวิเคราะห์กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธในล้านนา. *วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ*, *5*(3), 71-85.

สุธิดา แจ้งประจักษ์. (2565). การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน. *วารสารสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, 6*(2), 214-222.

เสรี วงษ์มณฑา. (2564). การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์: นวัตกรรมการเคลื่อนขยับของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม. *วารสารศิลปศาสตร์ (วังนางเลิ้ง) มทร. พระนคร*, *1*(1), 1-22.

อติพร โอบอ้อม และ ฟาริดา ร่มพฤกษ์. (2568). แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา ในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี. *วารสารมนุษย์และสังคม มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ*, *9*(2), 192-212.

อุทัย สติมั่น. (2022). การจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธศึกษาเฉพาะวัดพระยาสุเรนทร์ เขตคลองสามวา กรุงเทพมหานคร. *วารสาร มจร บาฬีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์*, *8*(2), 89-102.

4) เอกสารอิเล็กทรอนิกส์

ณัฐพงศ์ ดวงแก้ว. (2566). *ครูบา*. สืบค้น 11 ตุลาคม 2566. จาก https://thestandard.co/author/nattapong_duangkaew/.

สำนักงานจังหวัดยโสธร. *แผนพัฒนาจังหวัดยโสธร(พ.ศ.2566-2570)*. สืบค้น 14 กุมภาพันธ์ 2567 จากhttps://www.oic.go.th/FILEWEB/CABINFOCENTER4/DRAWER052/GENERAL/DATA0002/00002937.PDF

Posttoday. (2556). *หลวงปู่*. สืบค้น 11 ตุลาคม 2566.จาก https://www.posttoday.com/politics/229378/.

84000 พระธรรมขันธ์. (ม.ป.ป.). *ปาราชิก*. สืบค้น 15 ตุลาคม 2566. จาก https://84000.org/tipitaka/read/m_siri.php?B=01&siri=33/

2. ภาษาอังกฤษ

Bierstedt, R. (1957). *The social order.* New York: McGraw-Hill.

Bond, George D. (1996). *"A.T. Ariyatne and the Sarvodaya Shramadana Movement,"* Engaged Buddhism: Buddhist Liberation Movements in Asia, ed. By Christopher S. Queen. New York: State University of New York Press.

Biesanz, J., & Biesanz, M. (1969). *Introduction to sociology.* Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.

Chotpittayanon, N., Jintalikhitdee, V., Srikeaw, P., Phasuk, N. and Siripongdee, S. (2025). *Spiritual Mutelu marketing: enhancing value creation in Buddhist tourism in Phra Nakhon Si Ayutthaya, Thailand. Cogent Social Sciences*, 11(1), 1-18.

David K. (1962). *Human Relation at Work.* New York: Mc Graw-Hill Book.

Goffman, E. (1961). *Encounters.* Indianapolis: Bobbs-Merrill.

Goss, Robert E. (2000). *"Naropa Institute: The Engaged Academy" in Queen, Christopher S. (ed.).* Engaged Buddhism in the West. Boston: Wisdom Publications.

Hebding, E.D., & Glick, G. (1976). *Introduction to sociology.* Massachusetts: Addison –Wesley Publishing.

Keown, Damien. (2003). *A Dictionary of Buddhism.* New York: Oxford University Press.

Liu, X. (2023). *A comparative study on the development of "meditation tourism": Putuo mountain in Zhejiang, China & Suthep in Chiang Mai, Thailand* (Master's thesis). Bangkok: Chulalongkorn University.

Mead, G.H. (1990). *Sociology: Themes and Perspectives.* 3rd ed. London: Unwin Hyman.

Queen, C.S. (1996). (ed.). *Engaged Buddhism: Buddhist Liberation Movements in Asia.* Albany: State University of New York Press.

Queen, C.S. (1998). *"The Peace Wheel: Nonviolent Activism in the Buddhist Tradition".* Subverting Hatred: The Challenge of Nonviolence in Religious Traditions. Boston: Boston Research Center for the Twenty First Century.

Sarbin T.R. (1975). *"Role Theory" Handbook of Psychology.* New York: Addison Wesley.

Schaefer, T.R. (2004). *Sociology: A brief introduction.* 5th ed. New York: The McGraw-Hill.

Schmidt, K. L. (2010). *Understanding Hermeneutics.* Durham: Acumen.

Schedneck, B. (2025). *From Meditation to Magic: The Spectrum of Buddhist Tourism in Thailand.* International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage, 13(2), 12-25.

Seeger, M., Kaewketpong, P., Seeger, A., & Saijunjiam, J. (2024). Soteriological inclusiveness and Religious Tourism in Modern Thai Buddhism: The St**ū**pa of Mae Chi Kaew Sianglam (1901–1991*). Journal of Global Buddhism*, 25(2), 163-185.

Smith, W. P. (1994). *Role expectations.* In R.J. Corsini (Ed.). Encyclopedia of Psychology. 2nd ed. (pp. 326). New York: A Wiley-Interscience Publication.

Stryker, S. (2001). *Traditional Symbolic Interactionism, Role Theory, and Structural Symbolic Interactionism: The Road to Identity Theory.* In J.H. Turner (Eds). Handbook of Sociological Theory. New York: Plenum.

Turner, H.J. (1994). *Sociology: concepts and uses.* New York: McGraw-Hill.

Thich, N.H. (1967). *Vietnam: Lotus in a Sea of Fire.* New York: Hill and Wang.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย

เรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ

คำชี้แจง ข้อมูลส่วนบุคคลและความคิดเห็นของทุกท่าน คณะผู้วิจัยจะเก็บเป็นความลับ จะไม่ส่งผลกระทบหรือสร้างความเสียหายใดๆ ต่อท่านเป็นการส่วนตัว จะนำไปใช้เพื่อประโยชน์การเผยแพร่ทางวิชาการเพื่อส่งเสริมพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศชาติโดยส่วนรวมต่อไป

ตอนที่ 1 สถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่อง ☐ ตรงกับสภาพความเป็นจริงของท่าน

1.1. อายุ

- ☐ 20-30
- ☐ 31-40
- ☐ 41-50
- ☐ 50 -55 ปี

1.2. เพศ

- ☐ ชาย
- ☐ หญิง

1.3. สถานภาพ

- ☐ คฤหัสถ์
- ☐ พระภิกษุสงฆ์

1.4. พระภิกษุสังกัดนิกาย

- ☐ นิกายมหานิกาย
- ☐ นิกายธรรมยุติ
- ☐ อื่นๆ

1.5. ท่านอยู่ในเขตอำเภอไหนของจังหวัดยโสธร

- ☐ อำเภอเมืองยโสธร
- ☐ อำเภอคำเขื่อนแก้ว
- ☐ อำเภอมหาชนะชัย
- ☐ อำเภอป่าติ้ว
- ☐ อำเภอเลิงนกทา

☐ อำเภอกุดชุม
☐ อำเภอค้อวัง
☐ อำเภอไทยเจริญ
☐ อำเภอทรายมูล

ตอนที่ 2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ

คำชี้แจง โปรดอ่านข้อความแล้วพิจารณาว่าข้อความ แล้วกาเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องระดับปฏิบัติที่ตรงตามสภาพความเป็นจริงมากที่สุด เพียงข้อละ 1 ระดับ โดยแต่ละระดับมีเกณฑ์ดังนี้

5 หมายถึง ระดับความคิดเห็น มากที่สุด
4 หมายถึง ระดับความคิดเห็น มาก
3 หมายถึง ระดับความคิดเห็น ปานกลาง
2 หมายถึง ระดับความคิดเห็น น้อย
1 หมายถึง ระดับความคิดเห็น น้อยที่สุด

ข้อ	บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ	ระดับความคิดเห็น					สำหรับผู้วิจัย
		5	4	3	2	1	
2.1. ด้านการเป็นผู้นำ							
1	เป็นผู้นำในการจัดกิจกรรมด้านประเพณีทางศาสนาบูรณาการกับหน่วยงานของรัฐ						
2	เป็นผู้นำในการส่งเสริมให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชน						
3	เป็นผู้สร้างแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธให้เกิดขึ้นใหม่						
4	เป็นผู้นำในการส่งเสริมด้านการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม						
5	เป็นผู้นำในการให้ทุนและระดมทุนเพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในท้องถิ่น						
2.2. ด้านการมีส่วนร่วม							
6	มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมด้านประเพณีทางศาสนา						

ข้อ	บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ	ระดับความคิดเห็น					สำหรับผู้วิจัย
		5	4	3	2	1	
	เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม						
7	ส่งเสริมให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ						
8	มีส่วนร่วมในการส่งเสริมให้ประชาชนได้สนใจในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม						
9	มีส่วนร่วมในการส่งเสริมด้านการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธในท้องถิ่น						
10	มีส่วนร่วมในการเผยแผ่ข้อมูลข่าวสารแหล่งท่องเที่ยว						
2.3. ด้านการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม							
11	จัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของหน่วยงานราชการ วัด และชุมชน						
12	พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อส่งเสริมความเป็นอยู่ที่ดีสำหรับชุมชน						
13	ใช้แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมพุทธเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา						
14	เป็นผู้นำในการสร้างเครือข่ายระดมทุนในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ						
15	สร้างเครือข่าย ประสานบูรณาการวัด บ้านและหน่วยงานของรัฐ เพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจพื้นฐานของชุมชนผ่านการท่องเที่ยวเชิงพุทธ						
2.4.แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ							
16	เป็นวิทยากรบรรยายให้ความรู้เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ						
17	เผยแพร่ความรู้การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมผ่านสื่อโซเชียล						
18	ส่งเสริมทุนการศึกษาเพื่อพัฒนาวิชาชีพเกี่ยวกับด้านการท่องเที่ยว						

ข้อ	บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ	ระดับความคิดเห็น					สำหรับผู้วิจัย
		5	4	3	2	1	
.19	สร้างภูมิทัศน์ ภายในวัดเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมพุทธให้สอดคล้องกับแหล่งการท่องเที่ยวในชุมชน						
20	บูรณาการการศึกษาความรู้ทางพระพุทธศาสนาผ่านกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ						

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ

คำชี้แจง ขอความอนุเคราะห์ท่านแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็น ดังนี้ต่อไปนี้

3.1. ท่านมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธอย่างไร

.....

3.2. ท่านมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธอย่างไร

.....

3.3. ท่านมีความคิดเห็นในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธอย่างไร

.....

คณะผู้วิจัย ขอขอบคุณทุกท่านที่ให้ความร่วมมือตอบแบบสอบถาม

ภาคผนวก ข

- หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลงานวิจัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร
ตำบลทุ่งแต้ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ๓๕๐๐๐

ที่ อว ๗๙๒๐/๐๙๓๘

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลงานวิจัย

กราบเรียน พระครูเกษมคุณากร (เจ้าคณะตำบลกู่จาน)

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือวิจัย จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย คณะกรรมการวิจัย สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในการประชุมคณะกรรมการวิจัยของสถาบันวิจัยญาณสังวร ครั้งที่ ๑/๒๕๖๗ เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๗ ได้มีมติอนุมัติให้ดำเนินการโครงการวิจัย เรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ” ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๗ โดยมีพระครูศิริโสธรคณารักษ์ เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย ตามความทราบแล้ว

ในการนี้ เพื่อให้การดำเนินการวิจัยดังกล่าวสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ จึงขอความอนุเคราะห์ท่าน เพื่อให้คณะวิจัยดังกล่าวแล้ว เข้าเก็บข้อมูล รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้แล้ว

จึงกราบเรียนมาเพื่อทราบและพิจารณาดำเนินการต่อไป

กราบเรียนด้วยความเคารพ

(พระมหาวิรุธ วิโรจโน, ผศ.ดร.)
ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาลัยศาสนศาสตร์โสธร
ตำบลทุ่งแต้ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ๓๕๐๐๐

ที่ อว ๗๙๒๐/๐๙๓๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลงานวิจัย

กราบเรียน พระครูชยสิทธิคุณ เจ้าคณะอำเภอเลิงนกทา-ไทยเจริญ (ธรรมยุต)

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือวิจัย จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย คณะกรรมการวิจัย สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในการประชุมคณะกรรมการวิจัยของสถาบันวิจัยญาณสังวร ครั้งที่ ๑/๒๕๖๗ เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๗ ได้มีมติอนุมัติให้ดำเนินการโครงการวิจัย เรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ” ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๗ โดยมีพระครูศิริโสธรคณารักษ์ เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย ตามความทราบแล้ว

ในการนี้ เพื่อให้การดำเนินการวิจัยดังกล่าวสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ จึงขอความอนุเคราะห์ท่าน เพื่อให้คณะวิจัยดังกล่าวแล้ว เข้าเก็บข้อมูล รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้แล้ว

จึงกราบเรียนมาเพื่อทราบและพิจารณาดำเนินการต่อไป

กราบเรียนด้วยความเคารพ

(พระมหาวิรุธ วิโรจโน, ผศ.ดร.)
ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์โสธร

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาลัยศาสนศาสตร์โสธร
ตำบลทุ่งแต้ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ๓๕๐๐๐

ที่ อว ๗๙๒๐/๐๙๓๖

๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๙

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เพื่อเป็นข้อมูลงานวิจัย

กราบเรียน พระครูบวรธรรมสมาจาร เจ้าคณะอำเภอกุดชุม (ธรรมยุต)

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือวิจัย จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย คณะกรรมการวิจัย สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในการประชุมคณะกรรมการวิจัยของสถาบันวิจัยญาณสังวร ครั้งที่ ๑/๒๕๖๗ เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๗ ได้มีมติอนุมัติให้ดำเนินการโครงการวิจัย เรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ” ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๗ โดยมีพระครูศิริโสธรคณารักษ์ เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย ตามความทราบแล้ว

ในการนี้ เพื่อให้การดำเนินการวิจัยดังกล่าวสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ จึงขอความอนุเคราะห์ท่าน เพื่อให้คณะวิจัยดังกล่าวแล้ว เข้าเก็บข้อมูล รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้แล้ว

จึงกราบเรียนมาเพื่อทราบและพิจารณาดำเนินการต่อไป

กราบเรียนด้วยความเคารพ

(พระมหาวิรุธ วิโรจโน, ผศ.ดร.)
ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์โสธร

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร
ตำบลทุ่งแต้ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ๓๕๐๐๐

ที่ อว ๗๙๒๐/๐๙๓๕

๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๙

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เพื่อเป็นข้อมูลงานวิจัย

กราบเรียน พระครูประภัสรธรรม (เจ้าคณะอำเภอมหาชนะชัย)

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือวิจัย จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย คณะกรรมการวิจัย สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในการประชุมคณะกรรมการวิจัยของสถาบันวิจัยญาณสังวร ครั้งที่ ๑/๒๕๖๗ เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๗ ได้มีมติอนุมัติให้ดำเนินการโครงการวิจัย เรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ” ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๗ โดยมีพระครูศิริโสธรคณารักษ์ เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย ตามความทราบแล้ว

ในการนี้ เพื่อให้การดำเนินการวิจัยดังกล่าวสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ จึงขอความอนุเคราะห์ท่าน เพื่อให้คณะวิจัยดังกล่าวแล้ว เข้าเก็บข้อมูล รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้แล้ว

จึงกราบเรียนมาเพื่อทราบและพิจารณาดำเนินการต่อไป

กราบเรียนด้วยความเคารพ

(พระมหาวิรุธ วิโรจโน, ผศ.ดร.)
ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาลัยศาสนศาสตร์โสธร
ตำบลทุ่งแต้ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ๓๕๐๐๐

ที่ อว ๗๙๒๐/๐๙๓๔

๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๙

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เพื่อเป็นข้อมูลงานวิจัย

กราบเรียน พระครูปัญญาวรกิจจาภรณ์ เจ้าคณะอำเภอป่าติ้ว (ธรรมยุต)

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือวิจัย จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย คณะกรรมการวิจัย สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในการประชุมคณะกรรมการวิจัยของสถาบันวิจัยญาณสังวร ครั้งที่ ๑/๒๕๖๗ เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๗ ได้มีมติอนุมัติให้ดำเนินการโครงการวิจัย เรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ” ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๗ โดยมีพระครูศิริโสธรคณารักษ์ เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย ตามความทราบแล้ว

ในการนี้ เพื่อให้การดำเนินการวิจัยดังกล่าวสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ จึงขอความอนุเคราะห์ท่าน เพื่อให้คณะวิจัยดังกล่าวแล้ว เข้าเก็บข้อมูล รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้แล้ว

จึงกราบเรียนมาเพื่อทราบและพิจารณาดำเนินการต่อไป

กราบเรียนด้วยความเคารพ

(พระมหาวิรุธ วิโรจโน, ผศ.ดร.)
ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์โสธร

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร
ตำบลทุ่งแต้ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ๓๕๐๐๐

ที่ อว ๗๙๒๐/๐๙๓๓

๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๙

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เพื่อเป็นข้อมูลงานวิจัย

กราบเรียน พระครูพรหมวิหารโฆษิต เจ้าคณะอำเภอทรายมูล (ธรรมยุต)

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือวิจัย จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย คณะกรรมการวิจัย สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในการประชุมคณะกรรมการวิจัยของสถาบันวิจัยญาณสังวร ครั้งที่ ๑/๒๕๖๗ เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๗ ได้มีมติอนุมัติให้ดำเนินการโครงการวิจัย เรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ” ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๗ โดยมีพระครูศิริโสธรคณารักษ์ เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย ตามความทราบแล้ว

ในการนี้ เพื่อให้การดำเนินการวิจัยดังกล่าวสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ จึงขอความอนุเคราะห์ท่าน เพื่อให้คณะวิจัยดังกล่าวแล้ว เข้าเก็บข้อมูล รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้แล้ว

จึงกราบเรียนมาเพื่อทราบและพิจารณาดำเนินการต่อไป

กราบเรียนด้วยความเคารพ

(พระมหาวิรุธ วิโรจโน, ผศ.ดร.)
ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาลัยศาสนศาสตร์โสธร
ตำบลทุ่งแต้ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ๓๕๐๐๐

ที่ อว ๗๙๒๐/๐๙๓๒

๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๙

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เพื่อเป็นข้อมูลงานวิจัย

เรียน พระครูเมธีธรรมบัณฑิต (เจ้าคณะอำเภอคำเขื่อนแก้ว)

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือวิจัย จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย คณะกรรมการวิจัย สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในการประชุมคณะกรรมการวิจัยของสถาบันวิจัยญาณสังวร ครั้งที่ ๑/๒๕๖๗ เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๗ ได้มีมติอนุมัติให้ดำเนินการโครงการวิจัย เรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ” ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๗ โดยมีพระครูศิริโสธรคณารักษ์ เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย ตามความทราบแล้ว

ในการนี้ เพื่อให้การดำเนินการวิจัยดังกล่าวสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ จึงขอความอนุเคราะห์ท่าน เพื่อให้คณะวิจัยดังกล่าวแล้ว เข้าเก็บข้อมูล รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้แล้ว

จึงเรียนมาเพื่อทราบและพิจารณาดำเนินการต่อไป

เรียนด้วยความนับถือ

(พระมหาวิรุธ วิโรจโน, ผศ.ดร.)
ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์โสธร

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร
ตำบลทุ่งแต้ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ๓๕๐๐๐

ที่ อว ๗๙๒๐/๐๙๓๑

๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๙

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เพื่อเป็นข้อมูลงานวิจัย

กราบเรียน พระครูวิจิตรธรรมาภรณ์ เจ้าคณะอำเภอมหาชนะชัย-ค้อวัง (ธรรมยุต)

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือวิจัย จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย คณะกรรมการวิจัย สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในการประชุมคณะกรรมการวิจัยของสถาบันวิจัยญาณสังวร ครั้งที่ ๑/๒๕๖๗ เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๗ ได้มีมติอนุมัติให้ดำเนินการโครงการวิจัย เรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ” ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๗ โดยมีพระครูศิริโสธรคณารักษ์ เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย ตามความทราบแล้ว

ในการนี้ เพื่อให้การดำเนินการวิจัยดังกล่าวสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ จึงขอความอนุเคราะห์ท่าน เพื่อให้คณะวิจัยดังกล่าวแล้ว เข้าเก็บข้อมูล รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้แล้ว

จึงกราบเรียนมาเพื่อทราบและพิจารณาดำเนินการต่อไป

กราบเรียนด้วยความเคารพ

(พระมหาวิรุธ วิโรจโน, ผศ.ดร.)
ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร
ตำบลทุ่งแต้ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ๓๕๐๐๐

ที่ อว ๗๙๒๐/๐๙๓๐

๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๙

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เพื่อเป็นข้อมูลงานวิจัย

กราบเรียน พระครูอรัญญเขตคณารักษ์ เจ้าคณะอำเภอเมืองยโสธร (ธรรมยุต)

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือวิจัย จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย คณะกรรมการวิจัย สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในการประชุมคณะกรรมการวิจัยของสถาบันวิจัยญาณสังวร ครั้งที่ ๑/๒๕๖๗ เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๗ ได้มีมติอนุมัติให้ดำเนินการโครงการวิจัย เรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ” ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๗ โดยมีพระครูศิริโสธรคณารักษ์ เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย ตามความทราบแล้ว

ในการนี้ เพื่อให้การดำเนินการวิจัยดังกล่าวสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ จึงขอความอนุเคราะห์ท่าน เพื่อให้คณะวิจัยดังกล่าวแล้ว เข้าเก็บข้อมูล รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้แล้ว

จึงกราบเรียนมาเพื่อทราบและพิจารณาดำเนินการต่อไป

กราบเรียนด้วยความเคารพ

(พระมหาวิรุธ วิโรจโน, ผศ.ดร.)
ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร
ตำบลทุ่งแต้ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ๓๕๐๐๐

ที่ อว ๗๙๒๐/๐๙๓๙

๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๙

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เพื่อเป็นข้อมูลงานวิจัย

กราบเรียน พระครูอมรโชติวัฒน์ เจ้าคณะอำเภอคำเขื่อนแก้ว (ธรรมยุต)

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือวิจัย จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย คณะกรรมการวิจัย สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในการประชุมคณะกรรมการวิจัยของสถาบันวิจัยญาณสังวร ครั้งที่ ๑/๒๕๖๗ เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๗ ได้มีมติอนุมัติให้ดำเนินการโครงการวิจัย เรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ” ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๗ โดยมีพระครูศิริโสธรคณารักษ์ เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย ตามความทราบแล้ว

ในการนี้ เพื่อให้การดำเนินการวิจัยดังกล่าวสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ จึงขอความอนุเคราะห์ท่าน เพื่อให้คณะวิจัยดังกล่าวแล้ว เข้าเก็บข้อมูล รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้แล้ว

จึงกราบเรียนมาเพื่อทราบและพิจารณาดำเนินการต่อไป

กราบเรียนด้วยความเคารพ

(พระมหาวิรุธ วิโรจโน, ผศ.ดร.)
ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร

ภาคผนวก ค

- เอกสารรับรองผลการพิจารณาจริยธรรมการทำวิจัยในคน

- เอกสารผ่านการอบรมจริยธรรมการวิจัยในคน

ใบรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ

โครงการวิจัยเรื่อง: บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ

ผู้วิจัย: พระครูศิริโสธรคณารักษ์ **หน่วยงานที่สังกัด:** มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร
ผู้ร่วมวิจัย: นายนิคม ปาทะวงศ์ **หน่วยงานที่สังกัด:** มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร
ผู้ร่วมวิจัย: นายวิพจน์ วันคำ **หน่วยงานที่สังกัด:** มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร
ผู้ร่วมวิจัย: นายเอกพงศ์ พัฒนากุล **หน่วยงานที่สังกัด:** มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร

เอกสารที่รับรอง:

1. แบบเสนอเพื่อขอรับการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ (ฉบับที่ 2 วันที่ 8 เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2569)
2. โครงร่างวิจัย (ฉบับที่ 2 วันที่ 8 เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2569)
3. แบบชี้แจงอาสาสมัคร (ฉบับที่ 2 วันที่ 8 เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2569)
4. แบบคำยินยอมอาสาสมัคร (ฉบับที่ 1 วันที่ 20 เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2569)
5. เครื่องมือการวิจัย (ฉบับที่ 2 วันที่ 8 เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2569)
6. ประวัติผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัย (ฉบับที่ 1 วันที่ 20 เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2569)
7. เกียรติบัตรการอบรมจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ของผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัย (ฉบับที่ 1 วันที่ 20 เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2569)

ได้ผ่านการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ แบบเร็ว (Expedited Review) โดยยึดหลักพื้นฐานของหลักจริยธรรมการวิจัยสากล

รับรอง ณ วันที่ 12 เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2569

ลงชื่อ.....

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุนันท์ สีพาย)
ประธานกรรมการ คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์
ประจำมหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ

ลำดับที่: 2-042/2569 **วันที่รับรอง**: วันที่ 12 เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2569
เลขที่: HECPRU 69-2-043 **วันหมดอายุ**: วันที่ 11 เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2570
รายงานความก้าวหน้า: รายงานความก้าวหน้าทุก 12 เดือน
ทั้งนี้ การรับรองนี้มีเงื่อนไขดังที่ระบุไว้ด้านหลังทุกข้อ

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ประจำมหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ
สำนักงาน: หน่วยจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ งานวิจัยและพัฒนา ชั้น 1 อาคารบรรณราชนครินทร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ
โทรศัพท์: 0 4481 5111 ต่อ 4103 อีเมล: eccpru@gmail.com

ข้อปฏิบัติสำหรับผู้วิจัยในโครงการที่ผ่านการรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ประจำมหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิแจ้งให้ทราบเกี่ยวกับหน้าที่และความรับผิดชอบของผู้วิจัยภายหลังจากโครงการวิจัยในมนุษย์ได้ผ่านการรับรองด้านจริยธรรมการวิจัยแล้ว ดังต่อไปนี้

1. ผู้วิจัยจะต้องดำเนินการวิจัยตามขั้นตอนต่าง ๆ ที่ระบุไว้ในโครงร่างการวิจัยโดยเคร่งครัด โดยใช้เอกสารข้อมูลและขอความยินยอม**ฉบับประทับตรา** รวมถึงเอกสารอื่น ๆ ที่ได้ผ่านการรับรองจากคณะกรรมการแล้วเท่านั้น

2. ผู้วิจัยที่มีหน้าที่รายงานต่อคณะกรรมการจริยธรรมฯ ตาม SOP เมื่อ

2.1 มีการดำเนินงานวิจัยครบระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งจะต้องมีการรายงานความก้าวหน้าตามระยะเวลาที่คณะกรรมการกำหนดในเอกสารรับรอง หรือเมื่อครบหนึ่งปีจากวันที่ระบุไว้ในเอกสารรับรองจริยธรรมการวิจัยของโครงการ โดยใช้**แบบรายงานความก้าวหน้า (CPRU/01-06/04)**

2.2 มีการดำเนินการวิจัยไม่ทันตามที่กำหนด โดยทั่วไปคณะกรรมการจะให้การรับรองไม่เกิน 1 ปี ก่อนวันหมดอายุตามที่กำหนดไว้ในหนังสือรับรอง ผู้วิจัยจะต้องเสนอเอกสารขอต่ออายุการรับรอง โครงการวิจัย โดยใช้ **แบบเสนอขอต่อการรับรองโครงการ (CPRU/02-06/04)** ภายใน 30 วันก่อนหมดอายุ เพื่อให้ทางหน่วยจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ได้มีระยะเวลาจัดเตรียมเอกสารเข้าประชุมก่อนโครงการวิจัยจะหมดอายุ ทั้งนี้ หากการรับรองสิ้นอายุท่านจะไม่สามารถรับอาสาสมัครใหม่ได้จนกว่าจะได้รับการต่ออายุการรับรอง แต่สำหรับอาสาสมัครที่ยังอยู่ในโครงการวิจัยที่เป็น active subjects จะยังคงต้องติดตามดูแลอาสาสมัครไม่ให้ได้รับอันตรายหรือผลเสียจากการวิจัย กรณีหน่วยจริยธรรมฯ ไม่ได้รับการติดต่อกลับจากผู้วิจัย ภายในระยะเวลา 6 เดือน นับจากวันที่โครงการวิจัยหมดอายุการรับรอง เอกสารโครงการวิจัยจะถูกทำลาย 3 ปี นับจากวันที่หมดอายุการรับรอง

2.3 เมื่อมีความจำเป็นในการปรับปรุงโครงการวิจัย (protocol amendment) เช่น มีการเปลี่ยนแปลงระเบียบวิธีวิจัย เครื่องมือวิจัย มีการเปลี่ยนแปลงหัวหน้าโครงการวิจัย/เพิ่มเติมหรือเปลี่ยนแปลงผู้ร่วมวิจัย ผู้วิจัยจะต้องเสนอการปรับปรุงเป็น **แบบรายงานขอการปรับปรุงโครงการวิจัย (CPRU/03-06/04)** ตามที่ได้กำหนดไว้ โดยอ้างอิงหมายเลขสำคัญโครงการที่ได้รับไว้ โดยต้องระบุให้ชัดเจนว่า มีการเปลี่ยนแปลงอะไร อย่างไร และเหตุผลที่ต้องมีการเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้ ในกรณีการเปลี่ยนแปลงหัวหน้าโครงการวิจัย/เพิ่มเติมผู้ร่วมวิจัย คนใหม่ให้แนบประวัติมาด้วย การที่จะดำเนินการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในโครงการวิจัยจะต้องได้รับการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ก่อนเท่านั้น ทั้งนี้ยกเว้นกรณีที่การกระทำนั้นเป็นไปเพื่อความปลอดภัยของอาสาสมัคร และต้องรายงานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยภายใน 7 วันหลังจากเกิดเหตุการณ์ดังกล่าว

2.4 หากมีอาการไม่พึงประสงค์ร้ายแรงจากการดำเนินโครงการวิจัย (Serious adverse events) เกิดขึ้นแก่อาสาสมัครของโครงการ ผู้วิจัยจะต้องมีเอกสารแจ้งกรรมการภายใน 7 วันปฏิทิน และหากอาการไม่พึงประสงค์ร้ายแรงนั้น เป็นเหตุให้อาสาสมัครถึงแก่ชีวิต ภายใน 24 ชั่วโมง (โดยทางจดหมาย จดหมายอิเล็กทรอนิกส์ หรือโทรสาร) หลังจากผู้วิจัยทราบเหตุการณ์ โดยใช้**แบบรายงานเหตุการณ์ไม่พึงประสงค์สำหรับอาสาสมัครในสถาบัน (CPRU/04-06/04)** และแนบรูปแบบเอกสารรายงานเป็นสำเนา SAE report form ที่กำหนดโดยผู้สนับสนุนทุนวิจัย หากไม่มีแบบรายงานจากผู้สนับสนุนทุกวิจัยให้ใช้แบบรายงานของศูนย์ฯ ตามที่กำหนดอย่างเดียว กรณีเป็นรายงานเหตุการณ์ไม่พึงประสงค์ที่เกิดแก่อาสาสมัครนอกสถาบัน ซึ่งบริษัทผู้สนับสนุนส่งให้ผู้วิจัย ให้ใช้**แบบรายงานเหตุการณ์ไม่พึงประสงค์ที่เกิดแก่อาสาสมัครนอกสถาบัน (CPRU/04-06/04)** แนบกับแบบรายงานเหตุการณ์ไม่พึงประสงค์ที่บริษัทผู้สนับสนุน

2.5 หากมีการดำเนินการใด ๆ ที่ไม่ถูกต้องตามระเบียบการวิจัยที่กำหนดไว้ ผู้วิจัยจะต้องรายงานให้คณะกรรมการรับทราบภายใน 7 วันปฏิทินหลังจากที่ตรวจพบ โดยใช้**แบบรายงานการดำเนินงานวิจัยที่เบี่ยงเบน (CPRU/06-06/04)**

2.6 การวิจัยเสร็จสิ้นลงหรือยุติการวิจัยด้วยใด ๆ ให้ผู้วิจัยมีหนังสือแจ้งปิดโครงการวิจัยนั้นพร้อมผลการดำเนินการ วิจัยให้คณะกรรมการทราบตาม**แบบรายงานแจ้งการปิดโครงการวิจัย (CPRU/07-06/04)** ทั้งนี้โครงการที่รายงานแจ้งปิดและได้รับการพิจารณาโดยคณะกรรมการแล้ว ถือว่าเป็นการสิ้นสุด ไม่สามารถขอยกเลิกการแจ้งปิดอีก

3. คณะกรรมการจะมีการสุ่มเข้าตรวจเยี่ยมโครงการวิจัยเพื่อตรวจดูความเรียบร้อยของการดำเนินงาน และรับฟังและให้คำปรึกษาข้อปัญหาที่อาจมีในระหว่างการดำเนินการวิจัย โดยหน่วยจริยธรรมฯ จะมีหนังสือแจ้งให้ทราบล่วงหน้าเป็นเวลา 2 สัปดาห์ ผลการตรวจเยี่ยมโครงการวิจัยจะแจ้งเพื่อทราบในที่ประชุมคณะกรรมการ และจะแจ้งผลการพิจารณาให้ผู้วิจัยได้ทราบ และอาจมีข้อเสนอแนะให้ปฏิบัติต่อไป

หลักสูตรบัณฑิตศึกษา สาขาการสอนสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์
ร่วมกับ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ขอมอบเกียรติบัตรฉบับนี้ให้ไว้เพื่อแสดงว่า

พระครูศิริโสธรคณารักษ์ นาทองไชย

เป็นผู้ผ่านการอบรมผ่านระบบ Zoom Meeting
หลักสูตร "จริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ด้านสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์"
ในวันอาทิตย์ที่ ๒๖ มกราคม ๒๕๖๘
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ให้ไว้ ณ วันที่ ๒๖ มกราคม ๒๕๖๘ หมดอายุ วันที่ ๒๖ มกราคม ๒๕๗๐

(พระปัญญาวัชรบัณฑิต, รศ.ดร.)
ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(ผศ. ดร.จักรพันธ์ ขัดชุ่มแสง)
วิทยากร มหาวิทยาลัยขอนแก่น

MBUREC-140

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ร่วมกับ
ศูนย์จริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
มอบประกาศนียบัตรฉบับนี้ไว้เพื่อแสดงว่า

นายนิคม ปาทะวงศ์

เป็นผู้ผ่านการอบรมระบบออนไลน์ (Online) โปรแกรม Zoom Cloud Meetings
โครงการพัฒนาศักยภาพการทำวิจัยของอาจารย์
กิจกรรมที่ 1 "จริยธรรมการทำวิจัยในมนุษย์ด้านสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์"
ให้ไว้ ณ วันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2565 หมดอายุ วันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2570

(พระครูวิจิตรปัญญาภรณ์, ผศ.ดร.)
รองอธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

(ผศ.ดร.จักรพันธ์ ขัดชุ่มแสง)
ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ชุดที่ 3
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

เลขที่ GSV00296

บัณฑิตวิทยาลัยวชิรญาณวโรรส มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

มอบวุฒิบัตรนี้ไว้เพื่อแสดงว่า

นายวิพจน์ วันคำ

ได้ผ่านการอบรมจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ (ออนไลน์)
หลักสูตรการฝึกอบรม ๑ วัน เรื่อง หลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

ประกอบด้วย ๙ ประเด็นความรู้

ประเด็นที่ ๑ วิวัฒนาการของจริยธรรมการวิจัย (History of Research Ethics)
ประเด็นที่ ๒ หลักจริยธรรมการวิจัยพื้นฐาน และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง (Principles of Research Ethics, Laws, and Regulations)
ประเด็นที่ ๓ กระบวนการขอความยินยอม (Infromed Consent Process)
ประเด็นที่ ๔ การวิจัยในกลุ่มอ่อนแอ/เปราะบาง (Research Among Vulnerable Population)
ประเด็นที่ ๕ การรักษาความลับ (Confidentiality)
ประเด็นที่ ๖ การประเมินคุณประโยชน์และความเสี่ยง (Risk and Benefit Assessment)
ประเด็นที่ ๗ จริยธรรมการวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์ (Ethical Consideration in Social Studies)
ประเด็นที่ ๘ หน้าที่ความรับผิดชอบของนักวิจัยทั้งก่อนและหลังได้รับการรับรอง (Responsibility of Investigators Including Pre and Post Review Process)
ประเด็นที่ ๙ ผลประโยชน์ทับซ้อน (Conflict of Interest)

วุฒิบัตรนี้มีผลตั้งแต่วันที่ ๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๘ ถึงวันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๗๐
ให้ไว้ ณ วันที่ ๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๘

ศ.เกียรติคุณ ดร.พญ.จันทรา กาบวัง เหล่าถาวร
ประธานมูลนิธิ SIDCER-FERCAP

พระราชสุทธิวชิรเมธี, ผศ.ดร.
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัยวชิรญาณวโรรส
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

เลขที่ MBU.YBC. ๒๕๖๘/ ๐๖๙

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาลัยศาสนศาสตร์โสธร
มอบวุฒิบัตรนี้ไว้เพื่อแสดงว่า

เอกพงศ์ พัฒนากุล

ได้ผ่านการอบรมจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ (รูปแบบ) ออนไลน์
หลักสูตรการฝึกอบรม ๑ วัน เรื่อง หลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์
ประกอบด้วย ๙ ประเด็นความรู้

ประเด็นความรู้ที่ ๑	วิวัฒนาการของจริยธรรมการวิจัย (History of Research Ethics)
ประเด็นความรู้ที่ ๒	หลักจริยธรรมการวิจัยพื้นฐาน และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง (Principles of Research Ethics, Laws, and Regulations)
ประเด็นความรู้ที่ ๓	กระบวนการขอความยินยอม (Informed Consent Process)
ประเด็นความรู้ที่ ๔	การวิจัยในกลุ่มอ่อนแอ/เปราะบาง (Research among Vulnerable Population)
ประเด็นความรู้ที่ ๕	การรักษาความลับ (Confidentiality)
ประเด็นความรู้ที่ ๖	การประเมินคุณประโยชน์และความเสี่ยง (Risk and Benefit Assessment)
ประเด็นความรู้ที่ ๗	จริยธรรมการวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์ (Ethical Consideration in Social Studies)
ประเด็นความรู้ที่ ๘	หน้าที่ความรับผิดชอบของนักวิจัยทั้งก่อนและหลังได้รับการรับรอง (Responsibility of Investigators including Pre and Post Review Process)
ประเด็นความรู้ที่ ๙	ผลประโยชน์ทับซ้อน (Conflict of Interest)

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์โสธร
วุฒิบัตรนี้มีผลตั้งแต่วันที่ ๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๘ ถึงวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๗๐
ให้ไว้ ณ วันที่ ๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๘

(นายวิชิต ทองประเสริฐ)
กรรมการและเลขานุการ
คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยากร

(พระมหาวิรุธ วิโรจโน, ผศ.ดร.)
ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์โสธร
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาลัยศาสนศาสตร์โสธร

ภาคผนวก ง

ภาพดำเนินการวิจัย

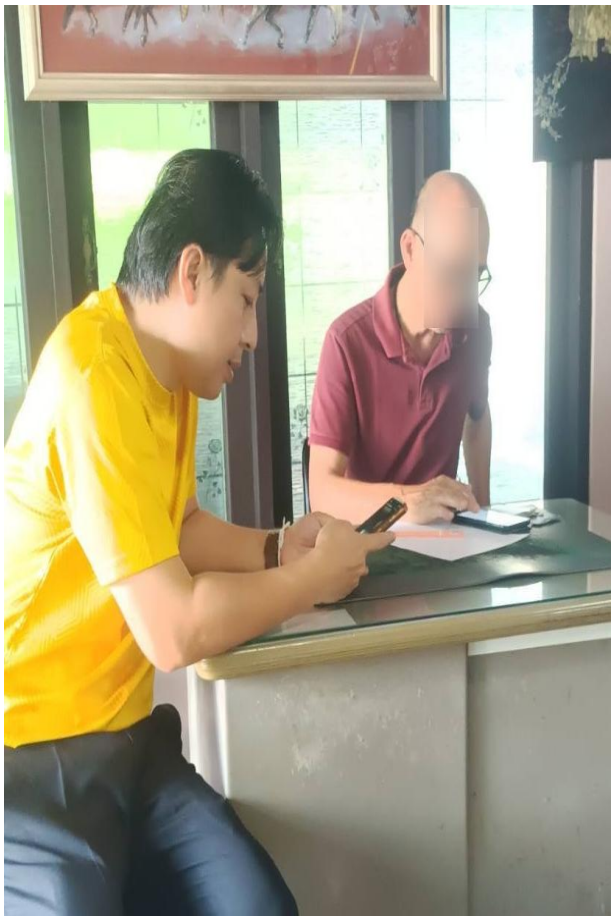

ปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 9

ประวัตินักวิจัย

ประวัติหัวหน้าโครงการวิจัย

พระครูศิริโสธรคณารักษ์ (ชัยชนะ ธมฺมทินฺโน)

1. สถานที่ทำงาน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร
เลขที่ 174 หมู่ 3 ถนนวารีราชเดช บ้านทุ่งแต้ ตำบลทุ่งแต้
อำเภอเมืองยโสธร จังหวัดยโสธร
โทร. 088-7139822
e-mail : chaicha.na@mbu.ac.th

2. ประวัติการศึกษา ศน.ม. (พุทธศาสนาและปรัชญา)
ศน.บ. (ปรัชญา)

3. ประวัติการทำงาน พ.ศ. 2546 – ปัจจุบัน อาจารย์ประจำหลักสูตร คณะศาสนาและปรัชญา สาขาวิชาปรัชญา ศาสนาและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร

4. ผลงานทางวิชาการ

พระครูศิริโสธรคณารักษ์. (2567). การบริหารทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญา. *วารสารพุทธปรัชญาวิวัฒน์, 8*(1), 614-622. (TCI 2)

พระครูศิริโสธรคณารักษ์. (2565). บทบาทพระสงฆ์ต่อการส่งเสริมคุณภาพชีวิต. *วารสารพุทธปรัชญาวิวัฒน์, 6*(2), 624-635. (TCI 2)

พระครูศิริโสธรคณารักษ์. (2564). ความเสมอภาคเชิงพุทธจริยศาสตรในสังคมประชาธิปไตย. *วารสารพุทธปรัชญาวิวัฒน์, 5*(2), 222-236.

5. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา)

- การปกครอง
- การออกแบบ
- การสื่อสาร (วิทยากร)

ประวัตินักวิจัย

ผศ.ดร.จำรัส บุดดาพงษ์ (ผู้ร่วมวิจัย)

1. สถานที่ทำงาน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร
เลขที่ 174 หมู่ 3 ถนนวารีราชเดช บ้านทุ่งแต้ ตำบลทุ่งแต้
อำเภอเมืองยโสธร จังหวัดยโสธร
โทร. 09-4397987
e-mail : Chamras buddha@gmail.com

2. ตำแหน่ง อาจารย์ประจำหลักสูตร คณะสังคมศาสตร์
สาขาวิชารัฐศาสตร์ (ระดับบัณฑิตศึกษา)
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร

3. ประวัติการศึกษา ร.ด. (รัฐศาสตร์)
ศน.ม. (พุทธศาสนาและปรัชญา)
ศน.บ. (ปรัชญา)

4. ประวัติการทำงาน พ.ศ. 2538 – ปัจจุบัน อาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตร
คณะสังคมศาสตร์ สาขาวิชารัฐศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร

5. ผลงานทางวิชาการ

วรเชษฐ์ โทอื้น, จำรัส บุดดาพงษ์ และพระมหาไพจิตร อุตฺตมธมฺโม (สาฆ้อง). (2567). การสร้างความร่วมมือของชุมชนในการป้องกันการเล่นการพนันในประเพณีท้องถิ่น จังหวัดยโสธร. *วารสารวิชาการรัตนบุศย์ (RATANABUTH JOURNAL), 6*(1), 16-30.

นิคม ปาทะวงศ์, **จำรัส บุดดาพงษ์** และวิพจน์ วันคำ. (2564). การสืบสานและการสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตูมกาจังหวัดยโสธร. *วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ, 6*(12), 153-167.

จำรัส บุดดาพงษ์, นิคม ปาทะวงศ์, และวิพจน์ วันคำ. (2563). การเสริมสร้างความสุขอย่างยั่งยืนตามหลักโภคอาทิยธรรมของครูและบุคลากรทางการศึกษา สำนักงานส่งเสริมสวัสดิการและสวัสดิภาพครูและบคลากรทางการศึกษาจังหวัดยโสธร. *วารสาร มจร พัฒนาสังคม*, *5*(3), 78-87.

จำรัส บุดดาพงษ์ และนพรัตน์ ศิลากุล. (2563). การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่มีต่อการครองตนของนักศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยวิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร *วารสารพุทธมัคค์ ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา วัดอาวุธวิกสิตาราม*, *5*(2), 61-68.

6. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา)

- ภาษาบาลี
- ศาสนาและวัฒนธรรม
- การสื่อสารองค์กร

ประวัตินักวิจัย

นายนิคม ปาทะวงศ์

๑. สถานที่ทำงาน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร
เลขที่ ๑๗๔ หมู่ ๓ ถนนวารีราชเดช บ้านทุ่งแต้ ตำบลทุ่งแต้
อำเภอเมืองยโสธร จังหวัดยโสธร
โทร. ๐๘๓-๑๒๙-๔๖๙๘
e-mail dr.nikom@hotmail.com

๒. ประวัติการศึกษา ศน.ม. (พุทธศาสนาและปรัชญา)
ศน.บ. (ปรัชญา)

๓. ประวัติการทำงาน : อาจารย์ประจำ คณะศาสนาและปรัชญา สาขาวิชาปรัชญา
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร

๔. ผลงานทางวิชาการ

นิคม ปาทะวงศ์. (๒๕๕๙) การฟื้นฟูสภาพแวดล้อมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชนหมู่บ้านสระลงเรือ ตำบลสระลงเรือ อาเภอห้วยกระเจา จังหวัดกาญจนบุรี. *วารสารสถาบันวิจัยญาณสังวร*. ปีที่ ๗ (ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม–ธันวาคม) หน้า ๗๒-๘๕.

นิคม ปาทะวงศ์. (๒๕๕๙) องค์อธิปัตย์และเสรีภาพมนุษย์ที่ถูกจองจำ. *วารสารปรัชญาปริทรรศน์*. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ปีที่ ๒๑ (ฉบับที่ ๑๑๐ ตุลาคม–ธันวาคม) หน้า ๗๑.

นิคม ปาทะวงศ์. (๒๕๖๒). การประยุกต์ใช้หลักอารักขสัมปทาเพื่อการสร้างมูลค่าทางวัฒนธรรมประเพณีจุดไฟตูมกาของชุมชนตำบลทุ่งแต้ อำเภอเมืองยโสธร จังหวัดยโสธร. วารสารรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒(๒), ๑–๑๑.

พระศรีรัชมงคลบัณฑิต , แหวนทอง บุญคำ, กำธร เพียเอียร, วิธวินท์ ภาคแก้วและ **นิคม ปาทะวงศ์.** (๒๕๖๕). พฤติกรรมการเรียนรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาของเยาวชนไทย. วารสารปรัชญาปริทรรศน์, ๒๗(๒), ๘๒-๙๖.

พระศรีรัชมงคลบัณฑิต , แหวนทอง บุญคำ, กำธร เพียเอียร, วิธวินท์ ภาคแก้วและ **นิคม ปาทะวงศ์.** (๒๕๖๕). ปัญหาการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของเยาวชนไทย. วารสารปรัชญาปริทรรศน์, ๒๗(๒), ๙๗-๑๐๙.

๕. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา)

- เทคโนโลยีสารสนเทศ
- วัฒนธรรม

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ นายวิพจน์ วันคำ

เกิด วันศุกร์ที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๐

ชาติภูมิ เลขที่ ๔๖ หมู่ ๖ บ้านห้วยเตย ตำบลเว่อ อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ ๔๖๑๒๐

การศึกษา พ.ศ. ๒๕๓๒ ประถมศึกษา จากโรงเรียนห้วยเตยวิทยา
พ.ศ. ๒๕๓๔ นักธรรมชั้นเอก จากสนามหลวงแผนกธรรม
พ.ศ. ๒๕๓๙ มัธยมศึกษาตอนปลาย จาก ศบอ. คำเขื่อนแก้ว
พ.ศ. ๒๕๔๑ ประกาศนียบัตรรายวิชาชีพครู จากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๔๓ เปรียญธรรมสามประโยคจากสนามหลวงแผนกบาลี
พ.ศ. ๒๕๔๓ ศาสนศาสตรบัณฑิต (ปรัชญา) จากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๔๗ ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (พุทธศาสนาและปรัชญา) จากมหาวิทยาลัยมหา-มกุฏราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๕๘ ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ปร.ด.) สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

หน้าที่การงาน

พ.ศ. ๒๕๔๔-๒๕๔๕ เป็นผู้ช่วยงานกิจการนักศึกษา ที่มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ศูนย์โสธร

พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๔๖ เป็นผู้ช่วยงานทะเบียนและวัดผล ที่มหาวิทยาลัยมหามกุราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ศูนย์โสธร

พ.ศ. ๒๕๔๖ - ๒๕๔๗ เป็นผู้ช่วยงานห้องสมุด, โสตทัศนูปกรณ์และสื่อ, งานวิจัย, ข้อมูล สถิติ, และสารสนเทศ ที่มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ศูนย์โสธร

พ.ศ. ๒๕๔๗-ปัจจุบัน เป็นอาจารย์ประจำหลักสูตรคณะศาสนาและปรัชญา ที่มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์โสธร

สถานที่ทำงาน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์โสธร ๑๗๔ หมู่ ๓ ตำบลทุ่งแต้ อำเภอเมืองยโสธร จังหวัดยโสธร ๓๕๐๐๐.

ที่อยู่ปัจจุบัน ๒/๕ ถนนประชาสัมพันธ์ ตำบลในเมืองยโสธร อำเภอเมืองยโสธร จังหวัดยโสธร ๓๕๐๐๐ โทร. ๐๙๓-๗๑๒๗๖๗๗.

ประวัติหัวหน้าโครงการวิจัย

นายเอกพงศ์ พัฒนากุล

๑. สถานที่ทำงาน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร
เลขที่ ๑๗๔ หมู่ ๓ ถนนวารีราชเดช บ้านทุ่งแต้ ตำบลทุ่งแต้
อำเภอเมืองยโสธร จังหวัดยโสธร
โทร. ๐๙๘-๒๕๓-๕๙๔๒
e-mail : ekkapong.pat@mbu.ac.th

๒. ประวัติการศึกษา ศศ.ม. (ปรัชญา)
ศศ.ม. (ภาษาอังกฤษ)

๓. ประวัติการทำงาน พ.ศ.๒๕๖๕ – ปัจจุบัน อาจารย์ประจำหลักสูตร คณะศาสนาและปรัชญา สาขาวิชาปรัชญา ศาสนาและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร

๔. ผลงานทางวิชาการ

กานต์ กาญจนพิมาย, เอกพงศ์ พัฒนากุล, คะนึงนิตย์ อริยะธุกันต์ และศิรประภา สันตะวงศ์. (๒๕๖๘). บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมอีสานใต้ในมิติศาสนา วัฒนธรรมและการมีส่วนร่วมของชุนชน. *วารสารภาษา ศาสนาและวัฒธรรม.* ๑๔(๒), หน้า ๕๗-๗๐. (TCI ๒)

กานต์ กาญจนพิมาย, บุษยาพรรณ เรียงสนาม และเอกพงศ์ พัฒนากุล. (๒๕๖๖). วิเคราะห์บทบาทพระครูสังฆรักษ์มนตรี ปิยวณฺโณ วัดหนองโพรงกับการพัฒนาสังคมในจังหวัดบุรีรัมย์. *วารสารศิลปะและวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล.* ๑๒(๒), หน้า ๑๗-๒๘.

กานต์ กาญจนพิมาย, รภัค วุฒิวธันศา, เอกพงศ์ พัฒนากุล, ลดาวัลย์ ปัญตะยัง และบุษยาพรรณ เรียงสนาม. (๒๕๖๖, กุมภาพันธ์ ๒๗-๒๘). เสรีภาพกับการหมิ่นประมาทบนสังคมออนไลน์ [เอกสารนำเสนอในที่ประชุม]. การประชุมวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ระดับชาติ ครั้งที่๔, มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.

วิพจน์ วันคำ, เอกพงศ์ พัฒนากุล และกานต์ กาญจนพิมาย. (๒๕๖๕). การวิเคราะห์งานวรรณกรรมเรื่องนอกเหตุเหนือผลของพระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท). *วารสารศิลปะและวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล.* ๑๑(๒), หน้า ๔๙-๕๗.

เอกพงศ์ พัฒนากุล. (๒๕๖๕). พุทธวิทยาเพื่อการรู้เท่าทันข้อมูลข่าวสารในศตวรรษที่ ๒๑. *วารสารวิชาการรัตนบุศย์,* ๔(๒), ๑๗๒-๑๘๕. (TCI ๒)

๕. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา)

- มนุษยนิยม
- อัตถิภาวนิยม
- อรรถปริวรรตศาสตร์